

Черкаський державний технологічний університет
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Осейко Дмитрій Андрійович

УДК 351.862.8-049,5 «364»

ДИСЕРТАЦІЯ

ЗМІНА ПАРАДИГМИ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

03 Гуманітарні науки

033 Філософія

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних наукових досліджень
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають посилання на відповідне джерело

_____ Д. А. Осейко

Науковий керівник:

Даценко Вікторія Станіславівна
кандидат філософських наук, доцент

Черкаси 2026

Анотація

Осейко. Д.А. Зміна парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія – Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене багатовимірному комплексному науковому вивченню процесів трансформації парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану, який було запроваджено у відповідь на масштабну військову агресію російської федерації проти української держави. У центрі наукового пошуку проведено повний аналіз змісту усіх структурних компонентів і складових та сучасної динаміки змін гуманітарної безпеки як системного явища, що поєднує духовну, культурну, освітню, наукову, інформаційну і соціальну сфери держави.

Наукове вивчення теми також присвячене концептуалізації співвіднесення української національної гуманітарної безпеки та проблематики національної ідентичності у контексті магістральних векторів захисту сталого суспільного розвитку. У дисертації розглядаються теоретико-методологічні, концептуальні, аксіологічні, інформаціологічні та гносеологічні виміри впливу української національної ідеї гуманітарної безпеки ідентичності та суспільного розвитку. Особлива увага приділяється всебічному окресленню проблемного поля української національної ідеї суспільного розвитку в контексті нової моделі парадигми гуманітарної безпеки. Науковий розгляд ситуації у сфері гуманітарної безпеки спонукав до комплексного аналізу відповідних процесів трансформації парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану, який запроваджено у зв'язку із повномасштабною військовою агресією російської федерації проти України.

Діюча нині сфера гуманітарної безпеки розглядається в роботі як особливо важлива складова національної безпеки держави, що забезпечує збереження

духовних, культурних, соціальних і моральних цінностей суспільства, а також стабільність розвитку освіти, науки, культури, інформаційного простору та соціальної політики. Виклики гуманітарній безпеці, що виникли в результаті війни: масові внутрішні переміщення населення, втрата родинних зв'язків, гуманітарна криза, руйнування освітньої та культурної інфраструктури, інформаційні загрози – визначили необхідність перегляду державної політики у гуманітарній сфері та формування нової парадигми для її захисту.

Особлива важливість та актуальність теми визначається тим, що гуманітарна безпека у даних умовах перетворюється на стратегічну основу незламної стійкості України, стала гарантією збереження її національної ідентичності, забезпечення соціальної стабільності та духовного потенціалу народу. Повномасштабна війна створила безпрецедентні виклики гуманітарному простору України: мільйони вимушено внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), критичне руйнування інфраструктури освіти, науки й культури, суттєві втрати людського капіталу, серйозні морально-психологічні травми населення, стратегічні загрози інформаційній безпеці. У цих умовах виникла нагальна потреба перегляду традиційних підходів до забезпечення гуманітарної безпеки, формування нової парадигми її змісту, що вимагає сучасна ситуація, її вдосконалених механізмів і цілей.

Головною метою дисертації є визначення закономірностей зміни парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану та розроблення концептуальних підходів щодо удосконалення державної політики у даній сфері. Для досягнення поставленої мети використано комплекс загальнонаукових методів, зокрема системний, порівняльно-правовий, історико-логічний, структурно-функціональний, індуктивний та контент-аналіз. Багатогранний підхід до вивчення наукової теми дозволив дослідити гуманітарну безпеку не тільки як комплексну систему захисту суспільних інтересів, а головне як соціально-політичний інститут, який реагує на воєнні виклики та забезпечує стійкість держави.

У дисертації розкрита сутність головного поняття «гуманітарна безпека» у контексті сучасних загроз, проаналізовано різний міжнародний досвід її забезпечення, визначено роль державних інституцій, дії органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства у формуванні цілісної системи гуманітарної безпеки. Особливу увагу приділено питанням захисту прав ВПО, гарантіям доступу до освіти, охорони здоров'я, культурних цінностей, а також інформаційній безпеці як вектору стійкості гуманітарного простору України. Обґрунтовано, що ефективне функціонування гуманітарної безпеки можливе тільки за умови її повної інтеграції у загальнодержавну систему безпеки, узгодження з міжнародними стандартами прав людини та принципами сталого розвитку, відновлення людського капіталу та підвищення рівня соціальної згуртованості суспільства в умовах воєнного та поствоєнного періодів.

Головною метою дослідження є всебічне наукове обґрунтування закономірностей зміни парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану, а також розроблення нової концептуальної моделі державної гуманітарної політики, чітко спрямованої на повне відновлення соціально-культурного потенціалу, збереження духовних цінностей нації та формування стійкої гуманітарної системи.

Об'єктом наукового дослідження у дисертації виступає діюча система гуманітарної безпеки України як важлива складова частина національної безпеки, а предметом - процес її вимушеної трансформації в умовах війни, воєнного стану та у поствоєнний період.

Для проведення повного всебічного наукового дослідження у роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів:

- системний;
- структурно-функціональний;
- історико-логічний;
- порівняльно-аналітичний
- соціокультурний;
- індуктивний;

— контент-аналіз.

Використання міждисциплінарного підходу до вивчення, дало змогу розкрити гуманітарну безпеку не лише як набір окремих напрямів і векторів державної політики, але і як повноцінну цілісну систему, що охоплює ціннісні, духовні, освітні, культурні та інформаційні основи життєдіяльності всього суспільства.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні зміни парадигми гуманітарної безпеки України – від традиційно-реактивної моделі, орієнтованої на захист від зовнішніх загроз, що виникли, до проактивної системи, спрямованої на розвиток, самозбереження й адаптацію суспільства до викликів війни та стало-активний розвиток психологічної стійкості населення (резильєнтності). В результаті всебічного повного наукового дослідження запропоновано нове тлумачення поняття «гуманітарна безпека» як інтегрального соціально-політичного інституту, що формує умови для реалізації людського потенціалу, збереження культурної спадщини, утвердження духовної єдності нації та захисту її інформаційного простору.

Науково обґрунтовано і доведено, що зміна парадигми гуманітарної безпеки в умовах воєнного стану відбувається за такими основними відповідними напрямками:

- переорієнтація гуманітарної політики з мирного розвитку на захисно-адаптивну модель;
- активна інтеграція гуманітарної безпеки у всі сфери національної безпеки;
- безперечне посилення ролі держави в координації гуманітарних процесів;
- забезпечення ресурсної активізації громадянського суспільства, волонтерських і міжнародних організацій у сфері соціально-гуманітарної підтримки;
- сталий розвиток системи інформаційної безпеки, цілеспрямованої на протидію дезінформації, формування національної єдності та резильєнтності.

Теоретичне значення дослідження полягає у формуванні концептуальної моделі гуманітарної безпеки, адаптованої до умов воєнного стану

й поствоєнного відновлення. У роботі чітко визначено основні принципи нової парадигми: превентивність, децентралізація, партнерство, відкритість, інноваційність і національна солідарність. Гуманітарна безпека держави розглядається як ключовий чинник розвитку людського капіталу, збереження морально-психологічного здоров'я нації та забезпечення сталого розвитку держави.

Напрацьовані практичні значення результатів полягають у можливості їх застосування та запровадження у діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти різного рівня, культури, соціального захисту населення, громадських і міжнародних організацій. Положення, що запропоновані, можуть бути використані для вдосконалення діючої нормативно-правової бази, розроблення державних стратегій гуманітарної політики, різноманітних програм підтримки ВПО, системи психологічної реабілітації, відновлення освітньої та культурної інфраструктури, формування ефективної захищеної інформаційної політики держави.

Також, особливо важливим результатом дослідження, є визначення ролі освіти й науки як стратегічних чинників гуманітарної безпеки. Саме через систему освіти формується свідомість громадян, їхня національна ідентичність, відповідальність і соціальна згуртованість. Науковий потенціал країни, у свою чергу, є базою для створення інноваційних механізмів гуманітарної політики, адаптації суспільства до воєнних викликів, підготовки кадрів для післявоєнного відновлення. У результаті дослідження встановлено, що інтеграція освіти, культури та цифрових технологій є ключовим фактором у забезпеченні гуманітарної безпеки. Розроблені підходи сприятимуть підвищенню рівня міжкультурного діалогу, розвитку критичного мислення та адаптації суспільства до глобальних викликів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням емпіричної бази для перевірки запропонованих моделей, а також із розробкою конкретних освітніх програм і цифрових платформ, орієнтованих на різні цільові аудиторії.

Гуманітарна безпека у сфері освіти та культури є одним із пріоритетів національної стійкості України під час війни. Завдяки міжнародній підтримці, впровадженню інноваційних рішень і мобілізації громадянського суспільства держава зберігає ці важливі сфери навіть у кризові часи. Надалі акцент має бути на відновленні інфраструктури, протидії інформаційним загрозам та підтримці культурної спадщини.

Також, держава особливу увагу приділила питанню гуманітарних прав ВПО, які стали однією з найуразливіших категорій населення в умовах війни. Забезпечення їхнього повноцінного права доступу на освіту, медичну допомогу, житло, культурну ідентичність і соціальну інтеграцію розглядається як один із ключових напрямів державної гуманітарної політики. Таким чином, гуманітарна безпека ВПО повинна розглядатися не лише як соціальний обов'язок держави, але й як стратегічний пріоритет відновлення та сталого розвитку України. Важливим є також питання правової інтеграції гуманітарної безпеки з іншими напрямками державної політики – економічною, соціальною, інформаційною. Адже забезпечення лише матеріальних потреб ВПО не може гарантувати їхню безпеку без доступу до інформації, освіти, культурної спадщини та механізмів участі в суспільному житті. Тож, теоретико-правові засади гуманітарної безпеки ВПО в Україні ґрунтуються на поєднанні міжнародних стандартів і національних нормативних актів. Ці документи визначають гуманітарну безпеку як ключовий компонент національної безпеки, що вимагає комплексного підходу та міжсекторальної взаємодії. Наукова цінність даної проблематики полягає у необхідності її подальшого вивчення та осмислення у світлі сучасних викликів війни і, як наслідок, пошуку наступних нових ефективних моделей їх захисту.

В процесі дослідження та вивчення наукового матеріалу у роботі акцентовано, що формування нової гуманітарної парадигми неможливе без зміцнення інформаційної безпеки. В умовах сучасної гібридної війни інформаційний простір є одним із головних полів боротьби, а тому державна політика має бути спрямована на підвищення медіаграмотності населення,

розвиток незалежних засобів масової інформації, активну підтримку українського культурного продукту та протидію дезінформації.

Обґрунтовано суттєве місце в дослідженні займає аналіз міжнародного досвіду у сфері гуманітарної безпеки. Розглянуто діяльність міжнародних організацій, гуманітарних місій, програм Організації Об'єднаних націй (далі – ООН), Європейського Союзу (далі – ЄС), Ради Європи (далі – РЄ), які підтримують Україну. Дослідження доводить, що міжнародна допомога має не лише матеріальне, а й ціннісне значення – вона зміцнює довіру до українських реформ, підтримує демократичний вибір суспільства й сприяє інтеграції України до європейського гуманітарного простору.

Результати дослідження можуть стати теоретичною й практичною базою для подальших наукових розробок у сфері державного управління, філософії, політології, соціології, педагогіки, права й культурології. Вони мають значення для формування цілісної системи гуманітарної безпеки, яка гарантує стійкість українського суспільства до зовнішніх і внутрішніх загроз, забезпечує неперервність духовного розвитку та національної ідентичності.

Проведений аналіз теми дослідження стосовно ролі громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України засвідчує його ключове значення у протистоянні сучасним викликам, пов'язаним із повномасштабною війною. Адже саме громадські ініціативи стали в авангарді і першою лінією реагування на гуманітарну кризу: підтримка вразливих категорій населення, організація евакуації, надання допомоги ВПО, різноманітні освітні та правозахисні програми. Активними діями у цих процесах громадянське суспільство продемонструвало не лише високий рівень мобілізації, але й здатність до самоуправління, інституційну зрілість, адаптивність та відповідальність.

В той же час існує нагальна потреба у системному та організованому посиленні ролі громадянського суспільства. Мова йде про створення сприятливого нормативного середовища, забезпечення фінансової стабільності, розбудову стійких партнерських взаємодій з органами влади, розвиток власних

спроможностей громадських організацій. Для запобігання вигоранню підтримка активістів потребує особливої уваги, а саме - безпека їхньої діяльності, а також дотримання принципів прозорості у використанні донорських коштів.

Гуманітарна безпека є не лише відповідальністю нашої держави – це спільне зобов'язання всіх суспільних акторів країни. Дослідженням доведено, що громадянське суспільство сьогодні формує культуру солідарності, взаємної підтримки, локального лідерства, що в умовах війни стало джерелом надії та опори для мільйонів українців. Потенціал громадського сектору у післявоєнному відновленні України має стати головною та важливою основою для побудови інклюзивного, стійкого і демократичного суспільства.

Аргументовано необхідність переходу від реактивної до превентивної моделі гуманітарної безпеки, заснованої на принципах партнерства, децентралізації, відкритості та інноваційності. В результаті дослідження та вивчення теми запропоновано науково обґрунтовані рекомендації щодо посилення нормативно-правового, інституційного та освітнього потенціалу гуманітарної політики держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості реального використання запропонованих положень у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, у розробленні стратегій, програм і проєктів, спрямованих на забезпечення гуманітарної безпеки,

Отже, підсумком наукового дослідження теми дисертаційної роботи є запропонована авторська концепція гуманітарної безпеки України як багаторівневої системи, що в повному обсязі забезпечує духовну й культурну тяглисть нації, захист прав людини, соціальну згуртованість і стійкість держави. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану гуманітарна безпека стає стратегічним ресурсом, від якого залежить не лише перемога, а й майбутнє відродження країни.

Таким чином, дисертаційне дослідження не лише узагальнює сучасний стан гуманітарної безпеки України, а й пропонує науково обґрунтовану модель її розвитку в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення.

Його результати можуть бути використані для розроблення стратегічних документів державного рівня, удосконалення політики у сферах освіти, науки, культури, інформації та соціального захисту, а також для побудови нової парадигми гуманітарної безпеки як запоруки національної стійкості, гідності та єдності українського народу.

Ключові слова: гуманітарна безпека, воєнний стан, зміна парадигми, державна політика, соціальна стійкість, ВПО, національна ідентичність, поствоєнне відновлення, національна безпека, інформаційна безпека, гуманітарна політика, децентралізація, освіта.

Abstract

Oseiko D.A. The Paradigm Shift of Ukraine's Humanitarian Security under Martial Law. Qualification Research Paper (Manuscript).

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in the Specialty 033 Philosophy. Cherkasy State Technological University, Cherkasy, 2026.

The dissertation research is devoted to a multidimensional and comprehensive scientific study of the processes of transformation within the paradigm of Ukraine's humanitarian security under martial law, which was introduced in response to the unexpected large-scale military aggression of the Russian Federation against the Ukrainian state.

At the core of the scholarly inquiry lies a thorough analysis of the content, structure, and dynamics of all components and elements of humanitarian security as a systemic phenomenon that integrates the spiritual, cultural, educational, informational, and social dimensions of the state.

The academic study is also aimed at conceptualizing the interrelation between Ukrainian national humanitarian security and the issue of national identity within the framework of the key vectors for safeguarding sustainable societal development. The dissertation examines the theoretical and methodological, conceptual, axiological, informational, and epistemological dimensions of the influence of the Ukrainian national idea on humanitarian security, identity, and social development.

Particular attention is paid to a comprehensive delineation of the problematic field of the Ukrainian national idea of social development within the context of the new model of the humanitarian security paradigm. The scientific analysis of the situation in the field of humanitarian security has prompted a comprehensive examination of the processes of transformation of Ukraine's humanitarian security paradigm under martial law, which was introduced due to the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The current sphere of humanitarian security is considered in this research as a particularly important component of the national security of the state, ensuring

the preservation of the spiritual, cultural, social, and moral values of society, as well as the stability of the development of education, science, culture, the information space, and social policy. The challenges to humanitarian security that have arisen as a result of the war-mass internal displacement of the population, the humanitarian crisis, the destruction of educational and cultural infrastructure, and information threats-have determined the necessity to reconsider state policy in the humanitarian sphere and to form a new paradigm for its protection.

The special significance and relevance of the topic are determined by the fact that humanitarian security, under current conditions, becomes a strategic foundation of Ukraine's resilience, a lasting guarantee for the preservation of its national identity, the maintenance of social stability, and the safeguarding of the spiritual potential of the nation. The full-scale war has created unprecedented challenges for Ukraine's humanitarian domain: millions of internally displaced persons, critical destruction of educational, scientific, and cultural infrastructure, significant losses of human capital, severe moral and psychological trauma among the population, and strategic threats to information security.

Under these circumstances, there has emerged an urgent need to revise traditional approaches to ensuring humanitarian security and to form a new paradigm of its content, mechanisms, and objectives, in accordance with the demands of the modern situation.

The main objective of this dissertation is to determine the regularities of the paradigm shift in Ukraine's humanitarian security under martial law and to develop conceptual approaches for improving state policy in this sphere. To achieve this goal, a comprehensive set of general scientific methods has been employed, including systemic, comparative-legal, historical-logical, structural-functional, inductive, and content analysis. The multidimensional approach to the study of the research topic made it possible to explore humanitarian security not only as a complex system for protecting public interests, but, most importantly, as a socio-political institution that responds to wartime challenges and ensures the resilience of the state.

The dissertation reveals the essence of the key concept – «humanitarian security» in the context of modern threats, analyzes various international experiences of its implementation, and defines the role of state institutions, local self-government bodies, and civil society in forming an integrated system of humanitarian security. Particular attention is devoted to the protection of the rights of internally displaced persons, guarantees of access to education, healthcare, and cultural values, as well as to information security as a vector of resilience in Ukraine's humanitarian domain.

It is substantiated that the effective functioning of humanitarian security is possible only under the condition of its full integration into the national security system, its harmonization with international human rights standards and the principles of sustainable development, the restoration of human capital, and the strengthening of social cohesion during wartime and the post-war period.

The primary aim of the research is to provide comprehensive scientific justification of the regularities underlying the paradigm transformation of Ukraine's humanitarian security under martial law, as well as to develop a new conceptual model of state humanitarian policy that focuses on the full restoration of socio-cultural potential, the preservation of the nation's spiritual values, and the formation of a sustainable humanitarian system.

The object of the research is the existing system of humanitarian security in Ukraine as an essential component of national security, while the subject is the process of its forced transformation under conditions of war, martial law, and the post-war period.

To conduct a comprehensive and in-depth scientific investigation, the study applies a set of general and special research methods:

- systemic;
- structural-functional;
- historical-logical;
- comparative-analytical;
- sociocultural;
- inductive;

- content analysis.

The use of an interdisciplinary approach made it possible to reveal humanitarian security not merely as a set of separate directions and vectors of state policy but as a full-fledged integral system encompassing the value-based, spiritual, educational, cultural, and informational foundations of the nation's societal life.

The scientific novelty of the research lies in the theoretical substantiation of the paradigm shift in Ukraine's humanitarian security - from the traditionally reactive model focused on protection from emerging external threats to a proactive system oriented toward development, self-preservation, and the adaptation of society to the challenges of war. As a result of comprehensive and thorough scholarly analysis, a new interpretation of the concept of «humanitarian security» has been proposed. It is understood as an integral socio-political institution that creates the conditions for the realization of human potential, the preservation of cultural heritage, the affirmation of the nation's spiritual unity, and the protection of its information space.

The research scientifically substantiates and proves that the transformation of the humanitarian security paradigm under martial law unfolds along the following key directions:

- reorientation of humanitarian policy from a peace-time developmental model to a protective and adaptive one;
- active integration of humanitarian security into all domains of national security;
- undeniable strengthening of the state's coordinating role in humanitarian processes;
- ensuring the mobilization of resources and active engagement of civil society, volunteer, and international organizations in the sphere of social and humanitarian support;
- sustainable development of the information security system aimed at countering disinformation, fostering national unity, and enhancing the population's psychological resilience.

The theoretical significance of the research lies in the formation of a conceptual model of humanitarian security adapted to the conditions of martial law and post-war recovery. The study clearly identifies the fundamental principles of the new paradigm: preventiveness, decentralization, partnership, openness, innovation, and national solidarity. Humanitarian security is viewed as a key factor in the development of human capital, the preservation of the nation's moral and psychological health, and the assurance of the state's sustainable development.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application and implementation in the activities of public authorities, local self-government bodies, educational institutions of various levels, cultural and social protection organizations, as well as civic and international institutions. The proposed provisions can be used to improve the existing regulatory framework, to develop state strategies of humanitarian policy, diverse programs for supporting internally displaced persons, systems of psychological rehabilitation, restoration of educational and cultural infrastructure, and the formation of an effective and secure information policy of the state.

An especially important result of the research is the identification of the role of education and science as strategic determinants of humanitarian security. It is through the education system that citizens' consciousness, national identity, responsibility, and social cohesion are shaped. The scientific potential of the country, in turn, serves as the foundation for creating innovative mechanisms of humanitarian policy, adapting society to wartime challenges, and training qualified personnel for post-war recovery. The study establishes that the integration of education, culture, and digital technologies is a key factor in ensuring humanitarian security. The developed approaches contribute to strengthening intercultural dialogue, developing critical thinking, and enhancing society's adaptability to global challenges.

The prospects for further research are connected with expanding the empirical base for verifying the proposed models, as well as with designing specific educational programs and digital platforms tailored to different target audiences. Humanitarian security in the fields of education and culture is one of the priorities of

Ukraine's national resilience during wartime. Thanks to international support, the implementation of innovative solutions, and the mobilization of civil society, the state continues to sustain these crucial spheres even under crisis conditions. In the future, the focus should be placed on restoring infrastructure, countering information threats, and preserving cultural heritage.

The state has also devoted special attention to the humanitarian rights of internally displaced persons (IDPs), who have become one of the most vulnerable social groups under wartime conditions. Ensuring their full access and right to education, medical care, housing, cultural identity, and social integration is regarded as a key direction of national humanitarian policy.

Thus, the humanitarian security of IDPs should be viewed not merely as a social obligation of the state, but as a strategic priority for Ukraine's recovery and sustainable development.

Equally important is the issue of the legal integration of humanitarian security with other areas of state policy—economic, social, and informational. Meeting only the material needs of internally displaced persons cannot guarantee their safety without ensuring access to information, education, cultural heritage, and mechanisms for social participation. Therefore, the theoretical and legal foundations of humanitarian security for internally displaced persons in Ukraine are based on a synthesis of international standards and national legal frameworks. These documents define humanitarian security as a key component of national security that requires a comprehensive approach and cross-sectoral cooperation.

The scientific value of this issue lies in the necessity of its further exploration and conceptual reflection in the light of the current challenges of war, as well as in developing new, effective models for its protection and realization.

During the process of research and analysis of scientific materials, the study emphasizes that the formation of a new humanitarian paradigm is impossible without strengthening information security. In the context of the current hybrid war, the information space has become one of the main fields of confrontation; therefore, state policy must focus on increasing the level of media literacy among the population,

developing independent mass media, actively supporting Ukrainian cultural products, and countering disinformation.

A significant part of the research is devoted to the analysis of international experience in the field of humanitarian security. The study examines the activities of international organizations, humanitarian missions, and programs of the United Nations, the European Union, and the Council of Europe that provide support to Ukraine. The findings demonstrate that international assistance has not only material but also value-based significance - it strengthens confidence in Ukrainian reforms, supports the democratic choice of society, and contributes to the integration of Ukraine into the European humanitarian space.

The results of the research may serve as both a theoretical and practical foundation for further academic developments in the fields of public administration, philosophy, political science, sociology, pedagogy, law, and cultural studies. They are crucial for the formation of a comprehensive system of humanitarian security that ensures the resilience of Ukrainian society to external and internal threats, guarantees the continuity of spiritual development, and preserves national identity.

The analysis of the role of civil society in ensuring Ukraine's humanitarian security highlights its key importance in confronting modern challenges associated with the full-scale war. It is precisely civic initiatives that have been at the forefront and on the first line of response to the humanitarian crisis - supporting vulnerable groups, organizing evacuations, providing assistance to internally displaced persons (IDPs), and implementing various educational and human rights programs. Through these active efforts, civil society has demonstrated not only a high level of mobilization but also the capacity for self-governance, institutional maturity, adaptability, and social responsibility.

At the same time, there is an urgent need for a systematic and organized strengthening of the role of civil society. This involves creating a favorable regulatory environment, ensuring financial stability, building sustainable partnerships with public authorities, and enhancing the institutional capacity of civil society organizations. To prevent burnout, special attention should be given to supporting activists – ensuring

the safety of their activities as well as adherence to principles of transparency in the use of donor funds.

Humanitarian security is not only the responsibility of the state – it is a shared commitment of all social actors within the country. The study demonstrates that civil society today shapes a culture of solidarity, mutual support, and local leadership, which, under wartime conditions, has become a source of hope and resilience for millions of Ukrainians. The potential of the civic sector in Ukraine's post-war recovery should become a key and essential foundation for building an inclusive, sustainable, and democratic society.

The research substantiates the necessity of transitioning from a reactive to a preventive model of humanitarian security, based on the principles of partnership, decentralization, openness, and innovation. As a result of the study, scientifically grounded recommendations have been proposed to strengthen the legal, institutional, and educational potential of the state's humanitarian policy.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of applying the proposed provisions in the activities of public authorities and local self-government bodies, as well as in developing strategies, programs, and projects aimed at ensuring humanitarian security.

Thus, the final result of the dissertation research is the author's proposed concept of Ukraine's humanitarian security as a multi-level system that fully ensures the nation's spiritual and cultural continuity, the protection of human rights, social cohesion, and state resilience. It has been substantiated that, under martial law, humanitarian security becomes a strategic resource upon which not only victory but also the future revival of the country depends.

Therefore, the dissertation research not only summarizes the current state of humanitarian security in Ukraine but also offers a scientifically substantiated model for its development under conditions of martial law and post-war recovery. Its results can be used in the development of state-level strategic documents, in improving policy in the fields of education, science, culture, information, and social protection, as well

as in constructing a new paradigm of humanitarian security as a foundation of national resilience, dignity, and unity of the Ukrainian people.

Keywords: humanitarian security, martial law, paradigm shift, state policy, social resilience, internally displaced persons, national identity, post-war recovery, national security, information security, humanitarian policy, decentralization, education.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Осейко Д.А. Гуманітарна безпека у системі національної безпеки України в умовах воєнного стану: сучасні виклики та пріоритети державної політики, *Вісник гуманітарних наук* випуск 17/2026 DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19363530>
2. Осейко Д. А. Гуманітарна безпека України під час воєнного стану, *Актуальні проблеми філософії та соціології* №48\2024 (ст. 82) DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.13>
3. Осейко Д. А. Попередження загроз гуманітарної безпеки у галузі освіти та культури в Україні під час воєнного стану *Актуальні проблеми філософії та соціології* №50\2024 (ст. 76) DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.13>
4. Осейко Д. А. Міжнародна підтримка сучасної української гуманітарної безпеки *Актуальні проблеми філософії та соціології* №51\2024 (ст. 93) DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.16>
5. Д. А. Осейко Роль громадського суспільства у сприянні гуманітарної безпеки України *Актуальні проблеми філософії та соціології* №53\2025 (ст. 68) DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.11>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Осейко Д. А. Гуманітарна безпека України в галузі науки під час воєнного стану. Соціальні та гуманітарні технології: Філософсько-освітній аспект: матеріали XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції з міжнародною участю (20-21 березня 2025 року, м. Черкаси) С. 217.
2. Осейко Д. А. Гуманітарна безпека в галузі освіти в Україні під час воєнного стану. Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні дослідження суспільних наук» (28 березня 2025 року м. Умань,) С, 133.

3. Осейко Д. А. Гуманітарна безпека внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні. «Захист дисертації доктора філософії: покрокова інструкція» : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. (5 травня – 15 червня 2025 року. Львів – Торунь). С. 66

4. Осейко Д. А. Інституційна роль громадського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України в умовах збройної агресії. Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження: від теорії до практики» (27-28 червня 2025 року, м. Львів). С. 146.

5. Oseiko D. A. The Internationale Community`s Response To Ensuring Ukraine`s Humanitarian Security In The Context Of The Full-Scale War. International scientific-practical conference «The Russia-Ukraine war and the international community's reaction: political, legal, and economic dimensions» (November 17, 2025, Uzhhorod, Ukraine). P. 207

6. Dmytrii Oseiko. DANGEROUS THREATS IN THE INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL SPHERE OF UKRAINE'S HUMANITARIAN SECURITY UNDER WAR CONDITIONS, Academia Polonica Vol.73 No.6 (ст. 168) DOI <https://doi.org/10.23856/73>

7. Dmytrii Oseiko. STATE POLICY PRIORITIES IN THE FIELD OF HUMANITARIAN SECURITY OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS UNDER CONDITIONS OF WAR, Baltic Journal of Legal and Social Sciences. 2026 No.1 (ст. 302-307) DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2026-1-36>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ.....	37
1.1. Структура і сутність гуманітарної безпеки як наукової категорії	38
1.2. Методологічні засади дослідження гуманітарної безпеки.....	40
1.3. Парадигмальні зміни у науковому дискурсі гуманітарної безпеки.....	42
1.4. Гуманітарна безпека у системі національної безпеки України	45
Висновки до першого розділу.....	47
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ	
ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	51
2.1. Соціально-гуманітарна стабільність як фактор національної безпеки.....	52
2.2. Координація дій інституцій у сфері гуманітарного розвитку.....	55
2.3. Інституційна участь органів місцевого самоврядування у зміцненні гуманітарної безпеки.....	60
2.4. Системи державного та громадського контролю щодо дотримання гуманітарної безпеки у державі.....	63
Висновки до другого розділу.....	72
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ	
ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ.....	77
3.1. Втрати гуманітарного потенціалу у сферах освіти, науки та культури.....	78
3.2. Інформаційна безпека як складова гуманітарної безпеки та інформаційно-психологічні загрози в умовах війни.....	88

3.3. Соціальний захист і реінтеграція внутрішньо переміщених осіб.....	99
3.4. Роль громадянського суспільства у сприянні гуманітарної безпеки України.....	107
3.5. Роль міжнародної допомоги у підтримці гуманітарної безпеки.....	126
Висновки до третього розділу.....	137
РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПЦІЯ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ	
ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	152
4.1. Відновлення освітнього, наукового і культурного потенціалу держави.....	155
4.2. Стратегія формування нової парадигми гуманітарної політики майбутнього України.....	168
4.3. Критерії та механізми оцінки ефективності гуманітарної безпеки поствоєнної України.....	181
4.4. Інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір.	194
Висновки до четвертого розділу.....	202
ВИСНОВКИ.....	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	222

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена глибокою безпековою та соціально-економічною кризою, спричиненою повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, а також радикальним зламом у розумінні гуманітарної безпеки як ключової складової національної безпеки. Умови воєнного стану, запровадженого відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», висунули до держави та суспільства безпрецедентні вимоги щодо захисту життя й гідності людини, забезпечення доступу до базових послуг, гарантування прав ВПО, дітей, осіб з інвалідністю та інших вразливих груп населення, а також підтримання стійкості критичної цивільної інфраструктури [66, ст. 1–3]. За таких умов гуманітарна безпека перестає бути похідною від класичної оборонної політики й набуває парадигмального статусу самостійного, пріоритетного виміру державної політики, що визначає характер дій органів публічної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та міжнародних гуманітарних партнерів.

Стратегія національної безпеки України (2020) закріпила людиноцентричний підхід, визначивши права і свободи людини як ядро безпекової політики та наголосивши на важливості суспільної стійкості, розвитку людського капіталу й захисту критичних сервісів і комунікацій [114]. Проте повномасштабна війна кардинально змінила масштаб і характер загроз, прискоривши перехід від традиційної моделі соціальної політики до кризово-резилієнтної парадигми гуманітарної безпеки, орієнтованої на багаторівневе управління ризиками, міжсекторальну координацію та довгострокове відновлення. Показовими є дані гуманітарної системи ООН: у 2025 році понад 12,7 млн осіб в Україні потребують термінової допомоги, тоді як План гуманітарного реагування (HNRP) спрямований на підтримку 6 млн найбільш уразливих людей із загальною потребою у фінансуванні близько 2,63 млрд доларів США [167; 168]. У порівнянні з 2024 роком, коли кількість осіб у потребі

оцінювалася у 14,6 млн, включаючи 3,2 млн дітей, нинішні показники свідчать не стільки про зменшення проблем, скільки про трансформацію характеру допомоги — від переважно екстреної до більш таргетованої, орієнтованої на довготривалі вразливості та відновлення ключових сервісів [158, с. 5–6].

Формування нової парадигми гуманітарної безпеки базується на принципах людиноцентричності та стійкості, що передбачає системну інтеграцію гуманітарних, соціальних, освітніх, медичних, правових та інформаційних інструментів у єдиний контур захисту громадянина. У цьому контексті особливого переосмислення потребує правове забезпечення механізмів реєстрації, обліку та доставки гуманітарної допомоги, її прозорого розподілу й моніторингу, що реалізується через оновлення підзаконних актів уряду та гармонізацію з міжнародними стандартами гуманітарного доступу [101]. Такі кроки є критично важливими для підвищення довіри населення та узгодженості дій держави й партнерів на національному, регіональному та громадському рівнях.

Особлива актуальність теми зумовлена також структурною трансформацією гуманітарних ризиків. Поряд із безпосередніми загрозами життю та здоров'ю населення внаслідок бойових дій і мінної небезпеки зберігаються глибокі соціально-гуманітарні бар'єри доступу до допомоги для осіб з інвалідністю, людей похилого віку, сімей із дітьми, ВПО в колективних центрах і мешканців прифронтових громад. Аналітичні огляди 2025 року фіксують дефіцит безбар'єрних укриттів, інституційні прогалини у сфері догляду, а також інформаційні й процедурні бар'єри, які обмежують можливості вразливих домогосподарств отримувати належну підтримку [79, с. 7–13]. За цих умов гуманітарна безпека є неможливою без упровадження інклюзивного дизайну послуг, планування у взаємодії з організаціями людей з інвалідністю, стандартизації маршрутизації випадків (case management) та створення мультидисциплінарних команд на рівні громад [53, с. 5–8].

Одним із ключових вимірів трансформації гуманітарної парадигми виступає захист прав та інтересів дітей. Оперативні рекомендації міжвідомчих

кластерів за участю UNICEF вказують на дефіцит послуг у сфері запобігання насильству, доступу до освіти й психосоціальної підтримки, а також на потребу у скоординованому веденні випадків, що доповнює, а не підміняє державну систему соціального захисту [111, с. 4–8]. В умовах тривалої війни гуманітарний підхід має поєднуватися з реформами деінституціалізації, розвитком сімейних форм виховання, інклюзії в освіті та впровадженням цифрових інструментів соціальних послуг (зокрема, «ЄПідтримка», «ЄВідновлення»), що дозволяє трансформувати гуманітарну допомогу у цілісну екосистему сервісів, спрямовану на відновлення спроможності людини й громади.

Додатковою підставою актуальності дослідження є наукова й правова невизначеність понятійних меж гуманітарної безпеки. Сучасна українська правова доктрина переживає парадигмальний зсув - від жорсткого нормативізму до мультидисциплінарного бачення, що визнає множинність моделей правового регулювання та управління в кризових умовах [79, с. 4–5]. У такій оптиці гуманітарна безпека постає як міжгалузевий правовий режим, що поєднує норми конституційного, адміністративного, соціального, міжнародного гуманітарного права та права людини, а також елементи «м'якого права» гуманітарних кластерів. Відсутність стандартизованих індикаторів вимірювання гуманітарної безпеки у національних політико-правових документах формує запит на наукове моделювання показників стійкості й відповідності міжнародним стандартам.

Вагомим чинником актуальності є також безпрецедентний масштаб внутрішнього переміщення населення та трансформація правового статусу ВПО, що істотно впливає на зміст соціальної політики держави. Нормативні акти й сучасні правові дослідження засвідчують складність гармонізації процедур обліку, адресності допомоги, доступу до житла, праці, освіти, охорони здоров'я та правосуддя для ВПО, особливо у громадах із критичним навантаженням на соціальні служби [82; 106]. У цьому контексті зміна парадигми гуманітарної безпеки означає перехід до рішень, заснованих на локалізованих даних, коли громади як базовий рівень безпеки отримують ресурси й інструменти

для управління гуманітарними ризиками та координації з державними органами й донорами.

Наукова та практична актуальність обраної теми зумовлена необхідністю:

- теоретичного осмислення гуманітарної безпеки як самостійної парадигми державної політики в умовах воєнного стану з чітко визначеними дефініціями, цілями та індикаторами ефективності;
- правової інтеграції гуманітарних стандартів доступу, недискримінації, інклюзії та підзвітності у національні процедури, зокрема в механізми обліку гуманітарної допомоги, управління притулками, case management на рівні громад та міжвідомчої взаємодії;
- формування єдиної системи вимірювання резильєнтності (resilience) громад і домогосподарств з урахуванням принципів інклюзивності, цифрової доступності, а також гендерних і вікових аспектів;
- забезпечення інституційної синергії між державними органами, органами місцевого самоврядування, неурядовими організаціями (далі – НУО), міжнародними місіями та приватним сектором у процесі довгострокового відновлення з метою трансформації гуманітарних інтервенцій у «міст» до розвитку, а не паралельну систему соціальної підтримки.

Надзвичайно складні умови воєнного стану трансформували гуманітарну безпеку з допоміжної сфери у ядро державної стійкості. Без науково обґрунтованої зміни парадигми з урахуванням сучасних правових підходів, міжнародних стандартів і українського досвіду кризового управління стає неможливим повноцінний захист прав людини, а також забезпечення відновлення і сталого розвитку у післявоєнний період [113; 47; 86]. Саме тому обрана тема є своєчасною, суспільно значущою та методологічно продуктивною.

Ступінь наукової розробленості проблеми гуманітарної безпеки та захисту прав людини в умовах війни є відносно новим науковим напрямом для української юридичної, політичної та соціальної наук. Її формування відбувалося поступово на перетині досліджень у сфері національної безпеки, соціальної політики, прав людини, міжнародного гуманітарного права та студій

внутрішнього переміщення. Водночас радикальні трансформації, спричинені повномасштабною агресією російської федерації проти України, виявили фрагментарність наявної наукової бази та актуалізували потребу у комплексному осмисленні й методологічній систематизації проблеми.

До 2022 року у вітчизняній науці поняття гуманітарної безпеки здебільшого розглядалося у межах ширшої категорії національної безпеки. У працях М. Михальченка, Л. Губерського, В. Горбуліна акцент робився на освітній, культурній, мовній та інформаційній складових безпеки, при цьому гуманітарний вимір часто інтерпретувався як інструмент «м'якої сили» державної політики. Окремі дослідження підкреслювали роль освіти, культури та збереження національної ідентичності у формуванні стійкості суспільства [86, с. 25–30].

Після початку російської агресії у 2014 році у науковий дискурс активно входить проблематика ВПО. З'являються юридичні й соціологічні дослідження, присвячені правовому статусу ВПО, їх інтеграції в приймаючі громади та механізмам соціального захисту. Так, Селіхов Д. А. аналізує правові засади соціального забезпечення ВПО, акцентуючи на складності доступу до житла, праці та освіти [106, с. 42–47]. Важливим узагальнювальним джерелом є збірник нормативно-правових актів щодо ВПО (2024), який систематизує чинне законодавство та створює основу для подальших досліджень [39].

У працях правників О. Бойка, Н. Бортник, В. Денисюка гуманітарна безпека аналізується крізь призму правового забезпечення прав людини та адаптації національної правової системи до стандартів міжнародного гуманітарного права. Значну увагу приділено питанням доступу ВПО до правосуддя, соціальних послуг, реєстрації та адресності допомоги. Соціологи й політологи І. Кресіна, Ю. Мацієвський, О. Ярош досліджують вплив масового переміщення населення на функціонування громадянського суспільства та місцевих громад.

Окремий науковий блок становлять дослідження гуманітарної безпеки в освітній сфері. Л. Гриневич, Т. Фініков, О. Касьянов наголошують, що війна

актуалізувала потребу у цифровізації освіти, розвитку дистанційних форм навчання та розширенні психосоціальної підтримки дітей у кризових умовах [53, с. 11–19]. Паралельно аналізуються проблеми інформаційної безпеки та протидії пропаганді, де гуманітарний вимір тісно пов'язується зі стійкістю інформаційного простору (О. Чекмишев, В. Ліпкан).

Незважаючи на значний масив публікацій, більшість досліджень мають фрагментарний характер. Лише окремі автори, зокрема М. Старинський і Ж. Завальна, здійснюють спроби методологічного осмислення гуманітарної безпеки як самостійної парадигми права і державної політики, підкреслюючи її міждисциплінарну природу [111, с. 45].

Вагомим джерелом теоретичних і прикладних підходів є міжнародні дослідження з проблематики гуманітарної безпеки, *resilience* та *human security*. У документах Програми розвитку ООН гуманітарна безпека розглядається як багатовимірна система, що поєднує захист від збройних загроз, соціальну та економічну стійкість, доступ до освіти, охорони здоров'я і правосуддя [157, с. 7–12]. Значущими є також матеріали ОСНА та гуманітарних кластерів в Україні, зокрема Humanitarian Response Plan 2024–2025, які фіксують ключові виклики гуманітарного доступу, захисту ВПО, інклюзії осіб з інвалідністю, захисту дітей і запобігання гендерному насильству [167].

У працях R. Paris, T. Owen, A. Acharya акцентується концепція *resilience* як нової моделі гуманітарної безпеки, що виходить за межі реагування на кризи і спрямована на розвиток здатності суспільства адаптуватися до довготривалих викликів [124, 170]. Дослідження ЄС та НАТО також підкреслюють гуманітарний вимір цивільної стійкості, зокрема у сферах критичної інфраструктури, освіти та кіберзахисту [137, 140]. Основоположними для правового забезпечення гуманітарної безпеки залишаються норми міжнародного гуманітарного права, насамперед Женевські конвенції та протоколи, а також дослідження Міжнародного комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ), що акцентують увагу на захисті цивільного населення під час збройних конфліктів [149].

Таким чином, попри значний обсяг наукових праць, існують суттєві прогалини у дослідженні проблеми, зокрема: відсутність цілісної теорії гуманітарної безпеки в українській науці; дефіцит міждисциплінарних підходів; недостатня розробка індикаторів і методів вимірювання гуманітарної безпеки; обмежена інтеграція міжнародного досвіду; низький рівень прогнозних і стратегічних досліджень післявоєнного розвитку.

Отже, ступінь наукової розробленості проблеми слід оцінити як частковий і фрагментарний. Українська наука накопичила значний емпіричний матеріал щодо ВПО, соціальних наслідків війни та окремих гуманітарних аспектів безпеки, проте системне теоретичне осмислення гуманітарної безпеки як окремої парадигми ще не здійснене. Саме ці наукові лакуни формують перспективний простір для подальших досліджень, розробки дефініцій, методів вимірювання та правового закріплення нової парадигми гуманітарної безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: Робота пов'язана із науковою темою кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету «Гуманітарні аспекти національної безпеки держави» (номер державної реєстрації 0121 U110764) Тема дисертаційного дослідження Осейка Дмитрія Андрійовича затверджена Протоколом № 3 від 21.11.2022 засідання вченої ради факультету гуманітарних технологій Черкаського державного технологічного університету у наступній редакції: «Зміна парадигм гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану».

Мета дослідження полягає у науковому аналізі та концептуалізації змін парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану, а також у розробленні пропозицій щодо вдосконалення державної політики й правового регулювання з урахуванням міжнародних стандартів та кращих практик. Актуальність визначеної мети зумовлена нагальною потребою забезпечення захисту прав людини, підтримання соціальної стійкості та відновлення гуманітарного простору в умовах масштабних воєнних викликів [49].

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-теоретичні основи поняття «гуманітарна безпека» та визначити особливості його трансформації в сучасних умовах.
2. Дослідити специфіку українського досвіду забезпечення гуманітарної безпеки в умовах воєнного стану, зокрема у сфері внутрішнього переміщення, освіти, культури та інформаційної політики.
3. Проаналізувати міжнародні підходи до забезпечення гуманітарної безпеки та стійкості (resilience), включаючи практики ЄС, ООН, НАТО та МКЧХ.
4. Виявити прогалини у чинному правовому забезпеченні гуманітарної безпеки України та оцінити їх вплив на соціальну стабільність.
5. Обґрунтувати концептуальну модель нової парадигми гуманітарної безпеки, заснованої на принципах людиноцентричності, верховенства права, інклюзії та міжнародної кооперації.
6. Розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення державної гуманітарної політики у воєнний та післявоєнний періоди.

Таким чином, мета та завдання дослідження орієнтовані на поєднання теоретико-методологічного осмислення гуманітарної безпеки з виробленням практичних рішень, спрямованих на посилення стійкості українського суспільства.

Об'єктом дослідження є система гуманітарної безпеки України як складова національної безпеки держави, що функціонує в умовах воєнного стану та зазнає трансформації структур, інституцій і правових механізмів під впливом збройної агресії російської федерації. Вказана система охоплює не лише діяльність державних органів, а й широкий спектр суспільних відносин, спрямованих на забезпечення виживання населення, захисту прав і гідності людини, доступу до базових соціальних послуг та підтримання стійкості соціальних інститутів і територіальних громад.

Предметом дослідження є зміни парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану, зокрема:

- адаптація правових підходів до регулювання гуманітарної сфери;
- трансформація підходів державних і громадських інституцій до забезпечення прав ВПО, дітей, осіб з інвалідністю та інших вразливих груп населення;
- формування нової моделі гуманітарної безпеки, заснованої на принципах людиноцентричності, інклюзії та стійкості (resilience);
- узгодження національних механізмів гуманітарної безпеки з міжнародними гуманітарними стандартами та практиками (ООН, МКЧХ, ЄС, НАТО);
- напрацювання комплексної методології оцінювання гуманітарної безпеки у воєнний та післявоєнний періоди.

Отже, об'єкт дослідження охоплює систему соціально-правових відносин, що формують гуманітарну безпеку держави, тоді як предметом є конкретні закономірності, тенденції та механізми її трансформації в умовах війни, які потребують наукового аналізу та практичного осмислення.

Методи наукового дослідження. Методологічна основа дослідження зумовлена міждисциплінарним характером проблеми гуманітарної безпеки, що поєднує правові, соціальні, політичні, культурні та безпекові виміри.

Теоретико-методологічні принципи дослідження ґрунтуються на таких підходах:

- **Структурному**, який дозволяє розглядати гуманітарну безпеку як комплексний феномен, інтегрований у систему національної безпеки та взаємопов'язаний із соціальною, інформаційною, освітньою та культурною політикою держави.
- **Інституціональному**, спрямованому на аналіз діяльності державних органів, міжнародних організацій і структур громадянського суспільства у сфері забезпечення прав людини та гуманітарної безпеки.

– **Юридично-правовому**, що базується на нормах міжнародного гуманітарного права, національного законодавства України та практиці Європейського суду з прав людини.

– **Людиноцентричному**, у межах якого центральне місце посідає захист прав і потреб ВПО як однієї з найбільш уразливих категорій населення.

У процесі дослідження застосовано такі методи:

- Історично-діалектичний - для з'ясування сутності та еволюції поняття гуманітарної безпеки.
- Порівняльно-правовий - для аналізу міжнародних стандартів та практики їх імплементації в Україні.
- Історико-правовий - для дослідження становлення концепцій людської та гуманітарної безпеки.
- Системно-структурний аналіз - для виокремлення ключових компонентів гуманітарної безпеки та їх взаємозв'язку.
- Контент-аналіз - для опрацювання нормативно-правових актів, наукових праць і звітів міжнародних організацій (ООН, Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), UNESCO, РЄ).
- Емпіричні методи - зокрема аналіз статистичних даних щодо внутрішнього переміщення, обсягів гуманітарної допомоги та втрат у сфері освіти й культури.

Емпіричну базу дослідження становлять:

- офіційні документи ООН, РЄ, ЄС та ОБСЄ;
- нормативно-правові акти України, укази Президента та постанови Кабінету Міністрів України;
- статистичні дані Міністерства соціальної політики України, Державної служби статистики, звіти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також аналітичні матеріали міжнародних організацій.

Застосування комплексної методології дозволяє поєднати теоретичний і прикладний рівні дослідження, забезпечуючи цілісність наукового аналізу трансформації гуманітарної безпеки України в умовах воєнного та післявоєнного розвитку.

Наукова новизна дослідження полягає у формуванні комплексного наукового бачення трансформації гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану, що дотепер залишалося недостатньо систематизованим у вітчизняній та міжнародній науковій літературі. Новизна отриманих результатів розкривається у таких взаємопов'язаних положеннях:

- **Уточнено** та поглиблено зміст категорії «гуманітарна безпека» в умовах війни. На відміну від традиційних підходів, у межах яких гуманітарна безпека розглядалася переважно крізь призму соціальної політики або гуманітарної допомоги, у дослідженні вона інтерпретується як багатовимірний феномен, що інтегрує освітній, науковий, культурний, інформаційний та правовий компоненти в умовах збройної агресії.
- **Здійснено** комплексний аналіз впливу воєнного стану на гуманітарну безпеку України з урахуванням проблем ВПО, збереження освітнього та наукового потенціалу, захисту культурної спадщини й забезпечення інформаційної стійкості суспільства.
- **Запропоновано** авторську концептуальну модель нової парадигми гуманітарної безпеки, що ґрунтується на принципах людиноцентричності, стійкості (resilience), інклюзивності та міжнародної кооперації. Запропонована модель відрізняється від наявних підходів інтеграцією правових, соціально-гуманітарних і безпекових аспектів у єдину системну конструкцію.
- **Виявлено** та систематизовано прогалини у чинній системі правового забезпечення гуманітарної безпеки України, зокрема щодо захисту прав ВПО, забезпечення доступу до освіти в умовах війни, цифрової та інформаційної безпеки, а також механізмів міжнародної гуманітарної допомоги [101, с. 95–101].
- **Обґрунтовано** практичні рекомендації щодо вдосконалення державної політики гуманітарної безпеки України, які передбачають перехід

від реактивних заходів екстреної допомоги до проактивної стратегії формування стійкого гуманітарного простору.

- **Доведено** ефективність міжнародного досвіду (ЄС, ООН, НАТО, МКЧХ) у формуванні сучасних підходів до гуманітарної безпеки та окреслено можливості його адаптації до українських умов воєнного й післявоєнного періодів.

Отже, наукова новизна дослідження полягає у формуванні системного бачення гуманітарної безпеки як ключового чинника збереження соціальної єдності, національної стійкості та післявоєнного відновлення України в умовах сучасних воєнних викликів.

Значення одержаних результатів. Теоретичне значення результатів дослідження полягає у:

- Систематизації наукових підходів до розуміння гуманітарної безпеки як складової національної безпеки, що охоплює освітню, наукову, культурну, соціальну та інформаційну сфери.
- Розробленні концептуальної моделі гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення з урахуванням міжнародного досвіду формування стійкості (resilience).
- Розширенні теоретико-правового аналізу проблем захисту прав ВПО та їх інтеграції у соціально-економічне й культурне життя суспільства [103].
- Удосконаленні категоріально-понятійного апарату гуманітарної безпеки, зокрема щодо співвідношення понять «гуманітарна безпека», «людська безпека» та «resilience» в умовах сучасних воєнних викликів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання:

- У нормотворчій діяльності – для вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази України у сфері захисту прав ВПО, охорони культурної спадщини, розвитку освіти й науки в умовах війни.
- У діяльності органів державної влади та формуванні державної політики - під час розроблення стратегій гуманітарної та соціальної політики, програм

інтеграції ВПО, заходів із протидії дезінформації та забезпечення інформаційної стійкості [48, с. 89–94].

- У практичній роботі міжнародних і НУО, що здійснюють гуманітарну діяльність в Україні з метою підвищення ефективності програм гуманітарної допомоги.

- У науковій та освітній діяльності – результати дослідження можуть використовуватися під час викладання дисциплін з права, міжнародних відносин, безпекознавства, а також у подальших наукових дослідженнях [104].

- У процесах післявоєнного відновлення України - як теоретичне підґрунтя та практичні рекомендації для відбудови гуманітарної сфери, зміцнення соціальної єдності та формування суспільної стійкості.

Таким чином, значення дослідження полягає у поєднанні глибокого наукового аналізу з практично орієнтованими рекомендаціями, здатними сприяти формуванню нових стратегій гуманітарного розвитку України в поствоєнний період.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи, в якій висвітлено власні ідеї та розробки автора. Опубліковані наукові статті, в яких викладено основні положення дисертації, виконані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у публікаціях, у тому числі у п'яти статтях у наукових фахових виданнях України у галузі філософських наук та одна стаття у закордонних наукових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз.

Структура та обсяг дисертації відповідають меті дослідження і відображають логіку та послідовність вирішення поставлених завдань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, із них 199 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 207 позицій, серед яких 86 – іноземні джерела.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

Теоретико-методологічні основи дослідження гуманітарної безпеки ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що інтегрує філософські, соціологічні, політичні, культурологічні та правові аспекти наукового пізнання. У центрі дослідження перебуває людина як базова цінність суспільного розвитку, а також сукупність умов, що забезпечують її духовний, культурний, освітній і соціальний потенціал. Методологія дослідження спирається на принципи системності, комплексності, гуманізму, сталого розвитку та збереження національної ідентичності.

Філософський вимір гуманітарної безпеки розкриває її як соціокультурний феномен, що відображає рівень морально-ціннісної консолідації суспільства. Соціологічний підхід дозволяє проаналізувати взаємодію соціальних інститутів і механізмів, спрямованих на підтримку стабільності, солідарності та соціальної згуртованості. Політологічний вимір визначає гуманітарну безпеку як складову державної політики, орієнтованої на захист прав людини, розвиток освіти, культури та інформаційного простору.

Методологічно значущими для дослідження є системний, структурно-функціональний, історико-логічний і порівняльний методи, що дають змогу виявити закономірності трансформації гуманітарної безпеки під впливом воєнних, соціальних і політичних чинників. Використання контент-аналізу, соціокультурного та аксіологічного підходів забезпечує дослідження динаміки ціннісних орієнтацій, громадських настроїв і духовних пріоритетів суспільства.

Теоретичною базою дослідження виступають концепції людського розвитку, соціальної стійкості, інформаційної безпеки, національної ідентичності та культурної політики. Вагоме значення мають підходи,

запропоновані ООН, UNESCO та РЄ, у межах яких гуманітарна безпека розглядається як фундаментальний елемент глобальної безпеки людини.

Таким чином, теоретико-методологічні основи дослідження гуманітарної безпеки формують цілісну наукову систему, що поєднує гуманітарний, правовий і державотворчий виміри, орієнтовані на збереження духовного потенціалу суспільства та забезпечення стійкого розвитку України.

1.1. Структура і сутність гуманітарної безпеки як наукової категорії

Гуманітарна безпека є складною, багатовимірною та міждисциплінарною науковою категорією, що формується на перетині філософських, соціологічних, культурологічних, політичних і правових підходів. Її концептуальне осмислення безпосередньо пов'язане з трансформацією сучасних уявлень про безпеку, яка дедалі більше зміщується від виключно державоцентричних моделей до людиноцентричних, у межах яких центральною цінністю визнається людина, її гідність, свобода та здатність до самореалізації. У цьому контексті гуманітарна безпека розглядається як необхідна умова збереження та розвитку духовних, моральних, культурних й інтелектуальних ресурсів суспільства [8, с. 24; 109, с. 41].

Сутність гуманітарної безпеки полягає у створенні таких соціальних і політичних умов, за яких забезпечується сталий розвиток гуманітарного простору, збереження культурної спадщини, доступ до якісної освіти та інформації, а також реалізація базових прав і свобод людини. Вона відображає рівень гармонізації взаємин між особистістю, суспільством і державою та виступає індикатором цивілізованості держави й зрілості громадянського суспільства, оскільки безпосередньо впливає на якість соціального капіталу та довіри в суспільстві [57, с. 58; 84, с. 96].

Філософський вимір гуманітарної безпеки ґрунтується на ідеях гуманізму, антропоцентризму та етики відповідальності, відповідно до яких людина постає

не як пасивний об'єкт захисту, а як активний суб'єкт формування гуманітарного простору, носій цінностей, смислів і соціальних практик. У працях представників філософії безпеки наголошується, що саме гуманітарна складова визначає глибину соціальної стабільності, духовну цілісність суспільства та його здатність протистояти кризовим явищам сучасності [18, с. 63; 21, с. 44; 40, с. 71].

У сучасному науковому дискурсі гуманітарна безпека розглядається як системне утворення з багаторівневою структурою. До її основних рівнів зазвичай відносять духовно-культурний, освітньо-науковий, інформаційно-комунікативний, соціально-гуманітарний та морально-ціннісний. Кожен із зазначених рівнів виконує відносно самостійну функцію, водночас перебуваючи у тісному взаємозв'язку з іншими, що забезпечує цілісність гуманітарного простору та його стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз [42, с. 57; 44, с. 103].

Системний характер гуманітарної безпеки зумовлює її інтегративну природу. Освіта формує світоглядні орієнтації та громадянську відповідальність, культура забезпечує спадкоємність національної ідентичності, наука сприяє розвитку критичного мислення й інноваційного потенціалу, а інформаційна сфера визначає якість суспільної комунікації та публічного дискурсу. У цьому контексті гуманітарна безпека постає як метакатегорія, що акумулює та координує духовні, інтелектуальні й культурні ресурси нації, забезпечуючи їхню синергію [107, с. 29; 147, с. 77].

Важливою рисою гуманітарної безпеки є поєднання стабільності та динамізму. Стабільність передбачає збереження базових гуманітарних цінностей, норм і соціальних інституцій, тоді як динамізм відображає здатність суспільства адаптувати ці цінності до нових соціальних, політичних і технологічних викликів. В умовах глобалізації, інформаційних протистоянь і воєнних конфліктів така адаптивність стає ключовим чинником підтримання гуманітарної стійкості та соціальної рівноваги [43, с. 132; 193, р. 14].

Структурно гуманітарна безпека охоплює інституційний, нормативно-ціннісний та ресурсний компоненти. Інституційний компонент включає освітні,

наукові, культурні й інформаційні інститути; нормативно-ціннісний – систему гуманітарних норм, принципів і стандартів; ресурсний – людський, інтелектуальний і культурний потенціал суспільства. Саме збалансована взаємодія цих компонентів забезпечує ефективне функціонування гуманітарного простору держави та його здатність до самовідтворення [83, с. 52; 72, с. 18].

В умовах воєнного стану гуманітарна безпека набуває особливого, мобілізаційного характеру. Вона спрямовується на збереження людського потенціалу, підтримку морального духу населення, захист культурної ідентичності та консолідацію суспільства навколо базових гуманітарних цінностей. У цьому сенсі гуманітарна безпека постає як один із ключових чинників національної стійкості та духовного опору, формуючи передумови не лише для виживання держави, а й для її поствоєнного відновлення та сталого розвитку [51, с. 59; 115, с. 44].

1.2. Методологічні засади дослідження гуманітарної безпеки

Дослідження гуманітарної безпеки України потребує застосування розгалуженої, цілісної та внутрішньо узгодженої методологічної системи, здатної адекватно охопити складність, багатовимірність і динамічний характер цього феномена. Методологічна основа дослідження ґрунтується на поєднанні міждисциплінарного, системного, аксіологічного, антропоцентричного та компаративного підходів, що дозволяє комплексно осмислити гуманітарну безпеку в умовах воєнного стану, глобальної турбулентності та глибокої трансформації сучасних безпекових парадигм [8, с. 48; 84, с. 71].

Міждисциплінарний підхід забезпечує інтеграцію філософських, соціологічних, політологічних і правових знань, що уможливорює цілісне бачення гуманітарної безпеки не лише як елементу національної безпеки, а і як складного соціального та культурного феномена. Його застосування дозволяє врахувати не лише формальні інституційні механізми забезпечення безпеки, а й символічні,

ідентифікаційні та ціннісні виміри, які значною мірою визначають стійкість суспільства до кризових і деструктивних впливів [109, с. 104; 147, с. 62].

Системний підхід розглядає гуманітарну безпеку як цілісну динамічну систему, структурні елементи якої перебувають у постійній взаємодії між собою та з іншими складовими національної безпеки. У межах цього підходу гуманітарна безпека аналізується у взаємозв'язку з інформаційною, соціальною, культурною та політичною безпекою, що дозволяє виявити механізми їх взаємного підсилення або, навпаки, фактори потенційної дестабілізації гуманітарного простору [26, с. 75; 110, с. 92].

Філософсько-антропологічний підхід зосереджується на людині як носієві гідності, свободи та творчого потенціалу. У межах цього підходу саме людина постає центральним суб'єктом гуманітарної безпеки, а її духовний світ, система цінностей і світоглядних орієнтацій - ключовим об'єктом захисту й розвитку. Така методологічна перспектива дозволяє розглядати гуманітарну безпеку не лише як захисний механізм, а як умову самореалізації особистості, формування активного громадянства та соціальної відповідальності [57, с. 22; 118, с. 61].

Аксіологічний підхід дає змогу осмислити гуманітарну безпеку крізь призму системи базових соціокультурних цінностей, зокрема гуманізму, солідарності, соціальної справедливості, толерантності та культурного розмаїття. В умовах війни ці цінності виконують функцію духовного «якоря», що забезпечує внутрішню стійкість суспільства та слугує чинником протидії деструктивним ідеологіям, пропаганді й маніпулятивним інформаційним впливам [40, с. 117; 50, с. 88].

Історико-логічний і порівняльно-аналітичний методи забезпечують дослідження еволюції концепції гуманітарної безпеки, простеження трансформацій її змісту, функцій і пріоритетів у різні історичні періоди, а також зіставлення національного досвіду з міжнародними моделями людської та гуманітарної безпеки. Це дозволяє виявити як універсальні закономірності

розвитку гуманітарної безпеки, так і специфічні риси української гуманітарної політики в умовах глобальних викликів [77, с. 69; 107, с. 38].

Соціокультурний і структурно-функціональний підходи дають змогу комплексно проаналізувати діяльність гуманітарних інституцій у сферах освіти, науки, культури та медіа, а також оцінити їхню роль у підтриманні культурної стійкості, соціальної згуртованості й відтворенні національної ідентичності. У межах цих підходів гуманітарні інституції розглядаються як ключові актори формування ціннісних засад суспільства та трансляції гуманітарних смислів [81, с. 52; 109, с. 104].

Застосування діалектичного та ситуаційного аналізу дозволяє розкрити гуманітарну безпеку як процес постійного оновлення, адаптації та реагування на конкретні соціальні, політичні й воєнні виклики. Такий методологічний інструментарій уможливорює врахування мінливості безпекового середовища та необхідності гнучкої, адаптивної гуманітарної політики в умовах криз, невизначеності та тривалих конфліктів [193, р. 98; 196, р. 167].

Отже, методологічні засади дослідження гуманітарної безпеки формують цілісну аналітичну рамку, що забезпечує глибоке осмислення цього феномена як інтегративної наукової категорії та водночас як практичного інструменту збереження, відновлення й розвитку духовного потенціалу нації в умовах війни та поствоєнної трансформації.

1.3. Парадигмальні зміни у науковому дискурсі гуманітарної безпеки

У сучасному науковому дискурсі поняття гуманітарної безпеки утвердилося як ключова інтегративна категорія, що поєднує філософські, соціально-політичні, правові, культурологічні та етичні виміри дослідження безпеки. Її теоретичне осмислення відбувається в умовах глибоких трансформацій світового порядку, що супроводжуються кризами ідентичності, збройними конфліктами, гуманітарними катастрофами, масовими міграційними

процесами та загостренням інформаційних протистоянь. У цьому контексті відбувається парадигмальний перегляд традиційних уявлень про безпеку як винятково державоцентричний феномен, орієнтований передусім на захист територіальної цілісності та суверенітету держави [84, с. 96; 94, с. 41].

Категорія «парадигма» у гуманітарних науках, зокрема у працях Т. Куна, трактується як сукупність усталених теоретичних уявлень, методологічних підходів, наукових цінностей і зразків мислення, що домінують у певний історичний період і визначають логіку наукового пізнання [77, с. 18]. У цьому сенсі парадигмальні зміни в осмисленні гуманітарної безпеки означають перехід від класичних, державоорієнтованих моделей до концепцій, у центрі яких перебуває людина як носій гідності, культури, соціальної відповідальності та духовного потенціалу.

Важливим етапом становлення нової парадигми стало поширення наприкінці XX століття концепції **human security**, сформованої в межах діяльності Організації Об'єднаних Націй та Програми розвитку ООН. Зазначена концепція заклала підвалини нового гуманітарного мислення, відповідно до якого безпека охоплює не лише військовий чи економічний виміри, а й умови повсякденного життя людини – доступ до освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, свободи слова, збереження культурної ідентичності та реалізацію прав людини [108, р. 7; 193, р. 24]. Саме цей підхід став теоретичним підґрунтям сучасної гуманітарної парадигми безпеки.

Парадигмальний поворот у дослідженнях гуманітарної безпеки виявляється також у зміні методологічних орієнтирів – від позитивістського трактування безпеки як відносно статичного стану до її розуміння як динамічного процесу взаємодії соціальних, культурних, інформаційних і ціннісних чинників. У цьому контексті гуманітарна безпека дедалі частіше інтерпретується як результат соціальної самоорганізації, рівня культурної зрілості суспільства, розвитку соціального капіталу та здатності до солідарних дій в умовах криз і нестабільності [40, с. 117; 57, с. 89].

В українському науковому та суспільно-політичному контексті парадигмальні зміни у дослідженні гуманітарної безпеки набули особливої актуальності після 2014 року, а з 2022 року – в умовах повномасштабної війни. Збройна агресія Російської Федерації актуалізувала комплекс гуманітарних загроз, серед яких інформаційна війна, системне руйнування об'єктів культурної спадщини, масове внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, а також масштабна психологічна травматизація суспільства [50, с. 59; 115, с. 44]. Це зумовило необхідність переосмислення гуманітарної безпеки як одного з ключових чинників національної стійкості та соціальної згуртованості.

У сучасному українському науковому дискурсі поступово формується нова парадигма гуманітарної безпеки, яку доцільно охарактеризувати як інтегративно-ціннісну. Вона поєднує орієнтацію на збереження національної ідентичності, духовну стійкість суспільства, пріоритет прав і свобод людини, демократичні цінності та активну роль громадянського суспільства у протидії гуманітарним загрозам [54, с. 56; 118, с. 61]. У межах цієї парадигми людина виступає не лише об'єктом гуманітарного захисту, а й активним суб'єктом гуманітарного спротиву, культурного відновлення та соціальної солідарності.

Особливого значення в межах нової парадигми набуває інформаційний вимір гуманітарної безпеки. Захист інформаційного простору, розвиток медіаграмотності населення, протидія дезінформації, пропаганді та маніпулятивним технологіям розглядаються як стратегічно важливі умови збереження суспільної довіри, культурної цілісності та стабільності демократичних інститутів [81, с. 47; 96, р. 15].

Отже, парадигмальні зміни у науковому дискурсі гуманітарної безпеки відображають глибинні трансформації в розумінні ролі людини, культури та духовних цінностей у системі національної безпеки. Сучасна гуманітарна парадигма ґрунтується на переконанні, що саме гуманітарний вимір становить фундамент стійкого розвитку держави, її здатності до відновлення та ефективної протидії комплексним викликам сучасності.

1.4. Гуманітарна безпека у системі національної безпеки України

Гуманітарна безпека посідає особливе місце у структурі національної безпеки України, оскільки безпосередньо пов'язана з людиною як носієм гідності, культури, соціального досвіду та духовних цінностей. На відміну від суто силових або економічних компонентів безпекової політики, гуманітарна безпека орієнтована на збереження і відтворення людського потенціалу, формування соціальної стійкості та забезпечення довгострокового розвитку суспільства [42, с. 134; 50, с. 58].

У системі національної безпеки гуманітарна складова виконує інтегративну функцію, поєднуючи соціальні, культурні, освітні, наукові та інформаційні аспекти державної політики. Саме гуманітарна безпека забезпечує ціннісні та світоглядні підвалини національної єдності, громадянської солідарності та довіри до суспільних інституцій, що особливо актуально в умовах кризових трансформацій і зовнішніх загроз [54, с. 38; 57, с. 58].

Теоретичні засади включення гуманітарної безпеки до структури національної безпеки ґрунтуються на сучасних підходах до безпеки як комплексного соціального феномена. У працях українських дослідників наголошується, що гуманітарна безпека не є допоміжним або другорядним елементом, а становить самостійну підсистему, яка визначає якість людського капіталу, рівень соціальної згуртованості та здатність держави до стійкого розвитку [80, с. 92; 110, с. 144].

Нормативно-правовий вимір гуманітарної безпеки в Україні відображений у державних стратегічних документах, зокрема у Концепції гуманітарного розвитку України до 2030 року. У цих актах гуманітарна безпека розглядається як сукупність державних зобов'язань щодо захисту культурної спадщини, розвитку освіти і науки, забезпечення інформаційної безпеки та дотримання прав людини [72, с. 6–8; 50, с. 71]. Таким чином, гуманітарний вимір стає складовою загальнонаціональної системи стратегічного планування.

В умовах воєнного стану гуманітарна безпека набула особливої ваги, оскільки охоплює критично важливі питання захисту ВПО, психологічної реабілітації населення, забезпечення безперервності освітнього процесу та збереження культурної спадщини. Саме гуманітарна сфера першою зазнає руйнівного впливу війни, що потребує системних і скоординованих рішень з боку держави та суспільства [84, с. 64; 96, с. 44].

Освіта і наука відіграють ключову роль у забезпеченні гуманітарної безпеки як стратегічні механізми формування критичного мислення, громадянської свідомості та інтелектуальної автономії суспільства. Освітній простір виступає середовищем відтворення національної ідентичності, демократичних цінностей і культури відповідальності, що безпосередньо впливає на рівень стійкості держави в умовах гібридних загроз [8, с. 112; 44, с. 103].

Тісний взаємозв'язок гуманітарної та інформаційної безпеки зумовлений зростаючою роллю інформаційних впливів у формуванні суспільної свідомості. Дезінформація, маніпуляції та пропаганда здатні руйнувати гуманітарну стійкість суспільства, підриваючи довіру, культурну ідентичність і соціальну згуртованість. У цьому контексті розвиток медіаграмотності та захист інформаційного простору розглядаються як важливі інструменти гуманітарної безпеки демократичної держави [81, с. 52; 94, с. 88].

Важливою складовою системи гуманітарної безпеки є взаємодія держави з громадянським суспільством і міжнародними партнерами. Волонтерський рух, гуманітарна дипломатія, міжнародні програми підтримки у сфері культури, освіти та охорони здоров'я суттєво посилюють адаптивні можливості українського суспільства та сприяють збереженню його гуманітарного потенціалу [26, с. 91; 115, с. 119].

Міжнародний досвід, зокрема концепція *human security*, запропонована Програмою розвитку ООН, підтверджує, що саме гуманітарний вимір є фундаментом стійкого розвитку та ефективного функціонування держави. У цьому підході безпека трактується не лише як захист від загроз, а як створення

умов для гідного життя людини, що повною мірою відповідає сучасним викликам, з якими стикається Україна [107, с. 38; 193, с. 19].

Отже, гуманітарна безпека в системі національної безпеки України виступає стратегічним ресурсом виживання, опору та відновлення. Вона формує духовні, культурні та соціальні передумови стійкого розвитку держави, забезпечуючи збереження людини як найвищої цінності та головного суб'єкта безпекового простору [42, с. 134; 118, с. 61].

Висновки до першого розділу

Гуманітарна безпека у сучасних умовах постає однією з ключових і визначальних складових національної безпеки держави, оскільки вона безпосередньо охоплює широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням гідності, цінності, духовності та життєстійкості людини. На відміну від традиційних безпекових підходів, зорієнтованих переважно на захист державних інтересів, гуманітарна безпека фокусується на людині як найвищій соціальній цінності та головному суб'єкті безпекового простору. Її основне завдання полягає у формуванні таких соціальних, політичних, культурних та інформаційних умов, за яких гарантується збереження людського потенціалу, розвиток особистості, реалізація базових прав і свобод, а також захист людини в умовах криз, нестабільності та загроз.

У сучасному науковому дискурсі гуманітарна безпека розглядається не лише як сукупність захисних заходів, а як комплексна система цінностей, інститутів і механізмів, спрямованих на забезпечення соціальної згуртованості, толерантності, міжкультурного діалогу та гармонійного розвитку особистості в суспільстві. Вона виступає індикатором рівня цивілізаційного розвитку держави, зрілості громадянського суспільства та спроможності соціальної системи зберігати внутрішню рівновагу в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів.

У ході дослідження встановлено, що гуманітарна безпека має багатовимірну та ієрархічну структуру, яка охоплює духовно-культурний, соціальний, освітній, науковий, інформаційний та психологічний виміри. Кожен із цих компонентів формує окрему сферу людського буття, в межах якої відбувається реалізація гуманітарних прав, інтересів і потреб особистості. Водночас зазначені виміри перебувають у тісній взаємодії та взаємозалежності, що забезпечує цілісність гуманітарного простору й його стійкість до кризових впливів. В основі гуманітарної безпеки лежить принцип людиноцентризму, який передбачає розуміння людини не як пасивного об'єкта захисту, а як активного суб'єкта безпекових процесів, носія цінностей, смислів і соціальної відповідальності.

Таким чином, гуманітарна безпека у сучасному науковому розумінні виходить за межі класичної концепції «захисту» та набуває рис проактивної системи, спрямованої на розвиток людського потенціалу, зміцнення національної ідентичності та формування духовної стійкості суспільства як фундаменту національної безпеки.

Методологічні засади дослідження гуманітарної безпеки характеризуються міждисциплінарністю та інтегративністю. Поєднання філософських, соціологічних, політичних, правових і культурологічних підходів дозволяє розглядати гуманітарну безпеку як складний, динамічний і багаторівневий феномен. Використання системного, аксіологічного, синергетичного та соціально-комунікативного підходів забезпечує можливість аналізу гуманітарної безпеки як відкритої самоорганізованої системи, здатної до адаптації та оновлення в умовах мінливого безпекового середовища.

Водночас гуманітарна безпека не зводиться виключно до інструментів державної політики. Вона охоплює ширший спектр процесів, пов'язаних із формуванням суспільної свідомості, духовної єдності, культурної ідентичності, ціннісних орієнтацій і соціальної відповідальності громадян. Саме тому методологія дослідження гуманітарної безпеки передбачає інтеграцію теоретичних наукових підходів із практичним аналізом реальних соціальних

процесів, що забезпечує єдність концептуального осмислення та прикладного виміру.

Особливе місце у першому розділі посідає аналіз парадигмальних змін у науковому дискурсі гуманітарної безпеки. Обґрунтовано, що сучасний етап розвитку наукового пізнання характеризується переходом від державоцентричної до людиноцентричної моделі безпеки, у центрі якої перебуває людина як носій духовних, культурних і соціальних цінностей. Цей перехід відображає глибинні трансформації у глобальній гуманітарній думці, де пріоритетами стають захист людської гідності, розвиток освітнього й інтелектуального потенціалу, забезпечення доступу до інформації, гарантії культурного розмаїття та толерантності.

Сучасна парадигма гуманітарної безпеки орієнтована не лише на запобігання загрозам, а й на створення умов для самореалізації особистості, соціальної справедливості, інклюзивності та сталого розвитку. У цьому контексті гуманітарна безпека розглядається як інтегральний чинник суспільного прогресу, що визначає рівень цивілізованості, моральної зрілості та соціальної відповідальності держави.

Глобальні виклики сучасності – війни, пандемії, міграційні кризи, кліматичні зміни, інформаційні війни та технологічні трансформації – істотно впливають на гуманітарну політику держав і загострюють потребу у переосмисленні засад безпеки. У цих умовах гуманітарна політика має ґрунтуватися на принципах стійкості, солідарності, міжкультурного діалогу та соціальної відповідальності. Її пріоритетними завданнями стають подолання соціальної нерівності, підтримка освіти, науки і культури, захист вразливих груп населення, а також протидія дезінформації та пропаганді, що підривають суспільну довіру й гуманітарну стійкість.

Отже, гуманітарна безпека виступає не лише як об'єкт наукового аналізу, а як реальна життєва практика суспільства, спрямована на збереження та розвиток людського буття. Її ефективність визначається рівнем освіченості, духовності, культурної ідентичності, соціальної згуртованості та солідарності

громадян. Забезпечення гуманітарної безпеки є комплексним завданням, що потребує злагодженої взаємодії держави, громадянського суспільства, освітніх і наукових інституцій, засобів масової інформації та кожної особистості як активного суб'єкта гуманітарного простору.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Гуманітарна безпека України має виразний соціальний вимір, адже саме стан суспільних відносин, рівень соціальної згуртованості та довіра між громадянами визначають стійкість держави до кризових ситуацій. Соціальний аспект гуманітарної безпеки передбачає захист прав і свобод людини, забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг і культурних благ. У центрі цієї безпеки - людина як носій гідності, культури та національної ідентичності.

Інституційний аспект гуманітарної безпеки охоплює діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, освітніх, наукових, культурних і громадських інституцій, які спільно формують гуманітарну політику. Важливу роль відіграють міністерства освіти і науки, культури, охорони здоров'я, соціальної політики, а також Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, що відповідає за інформаційну стійкість суспільства. Крім того можна вважати що на перший план виходить система державного та громадського контролю щодо дотримання гуманітарної безпеки у державі, яка гарантує її забезпечення.

Особливу роль у зміцненні гуманітарної безпеки відіграють інститути громадянського суспільства - волонтерські організації, благодійні фонди, професійні асоціації, правозахисні рухи. Саме вони часто стають першою лінією реагування у кризових ситуаціях, зокрема під час війни. Соціальна активність громадян сприяє не лише наданню допомоги, а й утвердженню демократичних цінностей, довіри до інституцій, солідарності та національної єдності.

Таким чином, соціальні та інституційні аспекти гуманітарної безпеки є взаємопов'язаними складовими, які забезпечують стійкість суспільства, формують здатність держави протидіяти деструктивним впливам і підтримують розвиток людини як найвищої цінності.

2.1. Соціально-гуманітарна стабільність як фактор національної безпеки

Соціально-гуманітарна стабільність постає як фундаментальна передумова національної безпеки України, оскільки вона відображає стан захищеності соціально-культурних, освітніх, морально-ціннісних та інформаційних основ суспільного життя. У сучасних умовах зовнішньої агресії та внутрішніх трансформацій поняття «безпека» набуває розширеного змісту, включаючи гуманітарний вимір, що орієнтується на збереження людського капіталу, культурної ідентичності та суспільної згуртованості [8, с. 14]. Соціально-гуманітарна стабільність не лише є результатом безпеки, але й її активною складовою, що визначає здатність держави витримувати зовнішні й внутрішні шоки, адаптуватися до кризових ситуацій та забезпечувати сталий розвиток [36, с. 47].

Під соціально-гуманітарною стабільністю слід розуміти сукупність станів і процесів, які забезпечують відтворення соціальних відносин, збереження культурних цінностей, гарантування доступу до освіти, охорони здоров'я, а також формування високого рівня соціальної довіри й взаємодопомоги. Цей феномен інтегрує три основні блоки:

- **Інституційні механізми** – система освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культурні інституції та місцеве самоврядування;
- **Ціннісно-міжособистісні ресурси** – довіра, солідарність, громадянська відповідальність;
- **Комунікативні механізми** – інформаційна інфраструктура, медіа, цифрові платформи.

Взаємодія та баланс цих елементів формують потенціал суспільної стійкості. Дослідження показують, що високий рівень соціально-гуманітарної стабільності безпосередньо корелює із здатністю громад долати наслідки війни, реагувати на гуманітарні кризи та забезпечувати інтеграцію ВПО.

У безпековому вимірі соціально-гуманітарна стабільність виконує кілька ключових функцій. По-перше, вона є бар'єром проти радикалізації

та соціального розколу, оскільки соціальна підтримка, належне забезпечення зайнятості та доступ до базових послуг зменшують ризики деструктивних впливів [104, с. 112]. По-друге, вона створює передумови для мобілізації людських ресурсів у кризових ситуаціях: ефективна система освіти та охорони здоров'я забезпечує готовність кадрів, а культурні інститути зміцнюють моральну стійкість і національну ідентичність [28; 58]. По-третє, інформаційна складова соціально-гуманітарної стабільності визначає якість суспільного дискурсу, що впливає на довіру до інституцій та національну згуртованість [15; 58].

Ключовими індикаторами соціально-гуманітарної стабільності є: рівень довіри до державних і громадських інституцій; доступність та якість освіти і охорони здоров'я; соціальна згуртованість і рівень соціальної капіталності; ступінь збереження культурної спадщини та розвитку креативних індустрій; інформаційна безпека та медіаграмотність населення [9; 41]. Моніторинг цих індикаторів дозволяє оперативно виявляти вразливі місця та коригувати політику [108].

Інституційне забезпечення соціально-гуманітарної стабільності потребує тісної міжвідомчої координації. Держава має створювати сприятливі нормативно-правові умови, фінансову підтримку та механізми взаємодії з місцевими громадами і громадянським суспільством [13]. Місцеве самоврядування, як «перший рівень» контакту з громадою, повинно мати ресурси для оперативної соціально-гуманітарної реакції: соціальні служби, центри підтримки ВПО, програми психологічної допомоги та культурні ініціативи [92]. Централізовані політики, такі як соціальні трансфери та загальнонаціональні програми реабілітації, мають поєднуватися з локальними ініціативами для забезпечення адаптивності допомоги [29; 174].

Громадянське суспільство відіграє вирішальну роль у зміцненні соціально-гуманітарної стабільності. Волонтерські мережі, благодійні організації, професійні асоціації та культурні платформи не лише доповнюють державні програми, а й формують практики соціальної солідарності, локального лідерства

та ініціативності [29; 174; 144]. Особливо важливим є створення механізмів сталого партнерства між державою та НУО, що включає прозору фінансову підтримку, розвиток спроможності організацій і захист активістів від вигорання [107].

Освіта та наука становлять стратегічний ресурс соціально-гуманітарної стабільності. Система освіти формує громадянську свідомість, критичне мислення та навички співжиття, тоді як наука забезпечує інноваційні механізми адаптації та відновлення [47; 174]. Інвестиції в освіту, наукові програми та професійну перепідготовку є ключовими для збереження людського капіталу та скорочення соціальних дисбалансів [19; 194].

Культурна політика є критичною для збереження національної ідентичності та морально-психологічного стану суспільства. Підтримка мистецтва, охорона пам'яток та відновлення культурної інфраструктури сприяють соціальній когезії та економічній активності [180; 95].

Інформаційна безпека та медіаграмотність дозволяють протидіяти дезінформації й маніпуляціям, що загрожують соціально-гуманітарній стабільності. Держава повинна підтримувати незалежні ЗМІ, розвивати медіаосвіту та впроваджувати механізми швидкої реакції на фейки, зберігаючи при цьому свободу слова [13].

Соціально-економічні політики безпосередньо впливають на стабільність. Програми зайнятості, соціальні гарантії та житлова підтримка знижують ризик маргіналізації, а інтеграція ВПО у ринки праці та освітні системи забезпечує їхню економічну автономію та соціальну інтеграцію [97].

Правовий вимір полягає у створенні стандартів, що гарантують права людини, доступ до послуг та недискримінацію, зокрема захист ВПО, освіти, культурної спадщини та інформаційної безпеки [26].

Таким чином, соціально-гуманітарна стабільність виступає багатовимірним фактором національної безпеки, який забезпечує життєдіяльність суспільства на принципах гідності, солідарності та культурної тяглості. Інвестиції в людський капітал, розвиток інститутів громадянського

суспільства, захист інформаційного простору та відновлення культурної інфраструктури створюють підґрунтя для побудови стійкої, демократичної та процвітаючої України у післявоєнний період [95].

2.2. Координація дій інституцій у сфері гуманітарного розвитку

У сучасних умовах, коли перед суспільством постають потужні гуманітарні виклики - війна, масове переміщення населення, руйнування інфраструктури та соціальні кризи – питання ефективної координації дій інституцій набуває вирішального значення. Координація дій у сфері гуманітарного розвитку виступає стратегічним механізмом, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів, уникати дублювання функцій та забезпечувати синергію між державними органами, міжнародними організаціями, громадським сектором і місцевими громадами [95; 47].

Інституційна координація передбачає створення систем взаємодії, де чітко визначено ролі, відповідальність, процедурні алгоритми та інформаційні канали між учасниками гуманітарного і розвиткового процесу. Наприклад, Програма розвитку ООН (UNDP) реалізувала ініціативу, спрямовану на укріплення структур кризового управління, створення системи аналізу даних і підвищення спроможності урядових інституцій [180; 174]. Це демонструє, що координаційні заходи охоплюють як стратегічне планування, так і оперативне реагування.

До ключових принципів координації належать: адресність (цільове спрямування допомоги), субсидіарність (залучення місцевих інституцій і громад), прозорість (відкритість інформації про потреби та результати), інтеграція (поєднання гуманітарної та розвиткової складових). В Україні це проявляється у проєкті PeReHID Initiative, який став платформою для співпраці Міністерства соціальної політики, гуманітарних організацій, агенцій ООН та міжнародних донорів з метою синхронізації гуманітарної допомоги з національною системою соціального захисту [97; 31]. Такий підхід

допомагає уникати фрагментації реагування, що часто характерна для кризових ситуацій.

Координація здійснюється на трьох рівнях:

- **Стратегічному:** національна влада, міжнародні партнери.
- **Тактичному:** регіональні центри координації, місцеве самоврядування.
- **Оперативному:** виконавчі органи, волонтерські ініціативи.

Наприклад, створення мережі Legal Development Network і механізму «Link» у південних громадах України дозволило ідентифікувати майже три тисячі незадоволених потреб через систему аналітики та цифрового моніторингу. Координація тут охоплює також технологічний аспект — обмін даними, платформні рішення, системи моніторингу та прогнозування гуманітарних потреб [108].

Поєднання гуманітарного реагування (екстрена допомога) та довгострокового розвитку (відбудова інфраструктури, соціальна інтеграція ВПО) є складним завданням. Це потребує координаційних механізмів для синхронізації часових горизонтів, фінансових потоків та систем моніторингу [5, с. 3–4; 7, с. 1–2]. Згідно з даними Світового банку, у 2024 р. через систему ООН в Україні реалізовано програм допомоги на понад 815 млн дол., а гуманітарне реагування охопило близько 8 млн осіб [35, с. 120; 36].

Ефективність координації визначається кількома ключовими факторами:

- **Інституційна спроможність:** здатність інституцій виконувати свої функції, взаємодіяти та адаптуватися до змін [5, с. 2; 17, с. 298].
- **Інформаційна грамотність і система даних:** аналітичні платформи та цифрові рішення для оцінки потреб і результатів [4, с. 2–3; 22, с. 156].
- **Узгодженість цілей і стратегій:** спільна логіка дій держави, міжнародних донорів і громадського сектору [6, с. 1-2; 23, с. 142].
- **Гнучкість і адаптивність:** оперативне реагування на нові виклики [8, с. 3-4; 18, с. 74].
- **Локалізація та залучення громад:** активна участь місцевого рівня у прийнятті рішень [1, с. 102–103; 5, с. 79].

Водночас координація стикається з низкою проблем: фрагментованість фінансування, велика кількість донорів, слабкі механізми моніторингу та централізовані рішення без урахування місцевих контекстів [6, с. 2; 5, с. 3; 8, с. 4–5]. Ці проблеми знижують ефективність реагування та можуть призвести до дублювання програм.

Інституційна взаємодія у гуманітарній політиці включає державні органи, інститути громадянського суспільства, міжнародних партнерів та приватний сектор, що створює цілісну систему захисту людського, культурного та соціального потенціалу [1, с. 19; 30, с. 180]. Вона охоплює освіту, науку, культуру, інформацію, соціальний захист та охорону здоров'я і потребує комплексної, міжсекторальної координації на всіх рівнях управління [2, с. 63; 3, с. 41].

У науковій літературі інституційну взаємодію визначають як процес узгодження дій між формальними і неформальними структурами у виробленні, реалізації та моніторингу політик, спрямованих на задоволення суспільних потреб [2, с. 63]. Вона передбачає горизонтальну комунікацію між різними гілками влади, вертикальну координацію між державними і місцевими органами, а також партнерство з НУО, освітніми та культурними установами [3, с. 41; 24, с. 336]. Цей підхід відповідає сучасній парадигмі «New Public Governance», що передбачає відкритість, ефективність і підзвітність у прийнятті рішень [24, с. 336].

Система гуманітарної політики України базується на діяльності ключових інституцій: Міністерства культури та інформаційної політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, Державної служби з етнополітики та свободи совісті, а також агентств, фондів і місцевих органів управління. Вони формують нормативно-правову та організаційну рамку гуманітарного розвитку [4, с. 27; 18, с. 74].

Особливе значення інституційна взаємодія набуває в умовах воєнного стану, коли постає потреба у швидкому реагуванні на гуманітарні виклики —

переміщення населення, руйнування соціальної інфраструктури, відновлення освіти і культури. Тут важлива діяльність міжвідомчих координаційних рад, робочих груп при Кабінеті Міністрів та спеціалізованих гуманітарних штабів на місцях [5, с. 112; 12, с. 73].

Громадянське суспільство є критичною ланкою взаємодії. Волонтерські об'єднання, благодійні фонди, асоціації освітян, митців і науковців активно реалізують гуманітарну політику, забезпечують підтримку ВПО, освітніх ініціатив та культурного відновлення [6, с. 154; 30, с. 180].

Міжнародні організації та партнери (ООН, UNESCO, ЄС, РЄ, USAID, UNICEF, IOM) сприяють мобілізації ресурсів, впровадженню європейських стандартів управління гуманітарною сферою та розвитку спільних проєктів [7, с. 85; 33, с. 115]. Вони беруть участь у створенні програм з освіти, культури, охорони здоров'я та соціальної інтеграції ВПО, забезпечують стандарти прозорості та підзвітності.

Ефективність взаємодії значною мірою залежить від стабільної нормативно-правової бази: Закони України «Про культуру», «Про освіту», «Про інформацію», «Про соціальні послуги», «Про забезпечення прав і свобод ВПО», Державна стратегія регіонального розвитку та Концепція гуманітарного розвитку [8, с. 53; 11, с. 210].

На рівні місцевого самоврядування важлива децентралізація гуманітарної політики, що забезпечує адаптацію програм до потреб населення та партнерство з приватним і неурядовим сектором [5, с. 79; 9, с. 68]. Інформаційна взаємодія включає відкриті бази даних, єдині цифрові платформи, координаційні портали та системи аналітики [10, с. 94; 22, с. 156].

Мережеве управління (network governance) передбачає взаємопов'язану діяльність автономних, але координованих акторів — державних структур, університетів, громадських організацій, бізнесу та міжнародних агентств [11, с. 122]. Це поєднує централізоване планування з локальною реалізацією, підвищує довіру та взаємну відповідальність між учасниками.

Розвиток кадрового потенціалу є ключовим: підготовка фахівців з гуманітарного менеджменту, культурної дипломатії, кризових комунікацій, соціального проектування та публічної політики сприяє професіоналізації гуманітарного сектору [12, с. 73].

Інституційна взаємодія має ціннісний вимір: партнерство, солідарність, прозорість, субсидіарність та відповідальність зміцнюють суспільну довіру та формують «екосистему гуманітарної політики» [13, с. 301]. Вона є системоутворюючим чинником національної безпеки, забезпечуючи узгоджені дії держави і суспільства в кризових ситуаціях та формування гуманітарної стійкості нації.

Окрім цього, сучасна координація включає впровадження **цифрових платформ для моніторингу гуманітарної допомоги**, автоматизованих систем управління ресурсами, інтегрованих баз даних про ВПО та програми дистанційної освіти. Наприклад, **платформа HumaNet**, запроваджена в 2023–2024 рр., дозволяє відстежувати потреби громад у реальному часі, координувати розподіл гуманітарних ресурсів та інтегрувати інформацію від донорів, державних органів та місцевих НУО [22, с. 156].

Такі цифрові інструменти значно підвищують ефективність реагування та сприяють прозорості використання ресурсів, що критично у контексті міжнародних грантів і донорських програм. Вони також дозволяють формувати **аналітичні звіти** для національних і міжнародних партнерів, оцінювати вплив програм і коригувати стратегії розвитку [22, с. 142].

Таким чином, координація дій інституцій у сфері гуманітарного розвитку стає **ключовим чинником гуманітарної безпеки**, соціальної стабільності та сталого розвитку суспільства. В українському контексті вдосконалення координаційних механізмів між державою, міжнародними організаціями, громадським сектором і громадами є передумовою ефективного подолання гуманітарної кризи [1, с. 115–117].

2.3. Інституційна участь органів місцевого самоврядування у зміцненні гуманітарної безпеки

Органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) в умовах повномасштабної війни в Україні перетворилися на ключових суб'єктів реалізації гуманітарної політики та забезпечення гуманітарної безпеки на локальному рівні. Їхня роль значно виходить за межі традиційних адміністративних функцій, адже саме громади стали першою ланкою реагування на гуманітарні кризи, спричинені воєнними діями, масовим внутрішнім переміщенням населення, руйнуванням соціальної та критичної інфраструктури. ОМС виступають не лише виконавцями державної політики, а й активними інституційними посередниками між державою, громадянським суспільством і міжнародними партнерами, забезпечуючи права людини, соціальний захист і гуманітарну стійкість населення [13].

Законодавчі та інституційні передумови участі ОМС. Законодавча база діяльності органів місцевого самоврядування у сфері гуманітарної безпеки формується на основі Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про національну безпеку України», а також спеціального законодавства у сфері культури, соціального захисту та прав ВПО [94; 107]. Згідно з цими нормативними актами, ОМС наділені повноваженнями щодо забезпечення соціальних послуг, розвитку освіти й культури, організації медичного обслуговування, сприяння інтеграції вразливих категорій населення.

Особливе значення для посилення гуманітарної безпеки має процес децентралізації, який суттєво підвищив фінансову, організаційну та управлінську спроможність територіальних громад. Дослідження показують, що саме децентралізована модель управління дозволяє громадам оперативно адаптувати гуманітарну політику до конкретних локальних потреб та ефективніше використовувати ресурси [5; 16]. В умовах воєнного стану

ця спроможність стала критично важливою, адже централізовані механізми часто не здатні швидко реагувати на локальні гуманітарні загрози.

Основні напрями участі ОМС у зміцненні гуманітарної безпеки. Сучасні наукові підходи дозволяють виділити кілька ключових напрямів інституційної участі органів місцевого самоврядування у зміцненні гуманітарної безпеки [6].

По-перше, ОМС здійснюють моніторинг гуманітарних потреб населення, зокрема через облік внутрішньо переміщених осіб, аналіз соціально-економічного стану домогосподарств, виявлення груп підвищеного ризику (діти, люди похилого віку, особи з інвалідністю, ветерани). Такий моніторинг створює підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень і забезпечує адресність гуманітарної допомоги [20].

По-друге, важливим напрямом є організація соціального та гуманітарного забезпечення: створення центрів допомоги, гуманітарних штабів, пунктів видачі допомоги, налагодження логістики гуманітарних вантажів, координація діяльності з благодійними фондами та волонтерськими організаціями [28]. Саме на рівні громад відбувається практична реалізація гуманітарних програм, що значною мірою визначає їхню ефективність.

По-третє, органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у відновленні критичної та соціальної інфраструктури – житла, закладів освіти, культури, охорони здоров'я, об'єктів водо- й теплопостачання. Відновлення інфраструктури безпосередньо пов'язане з гуманітарною безпекою, оскільки забезпечує базові умови життя та сприяє соціальній стабільності [12; 35].

По-четверте, важливого значення набуває комунікація та залучення громади. Через інформаційні кампанії, цифрові платформи, громадські слухання ОМС забезпечують прозорість управління, формують довіру до влади та стимулюють громадянську участь [14; 23]. У контексті гуманітарної безпеки це сприяє зниженню соціальної напруги та протидії дезінформації.

Окремим напрямом є **психологічна, освітня та культурна підтримка населення**, зокрема дітей і молоді. Організація програм соціальної адаптації, реабілітаційних заходів для постраждалих від війни, підтримка освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій сприяють збереженню людського потенціалу та культурної ідентичності громад [18; 32].

Координація з іншими інституціями

Ефективність інституційної участі ОМС значною мірою залежить від рівня координації з іншими суб'єктами гуманітарної політики — центральними органами виконавчої влади, військовими адміністраціями, громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями [31; 37]. Практика показує, що створення спільних координаційних штабів, укладення меморандумів про співпрацю та використання цифрових систем управління ресурсами дозволяють уникати дублювання функцій і підвищувати ефективність гуманітарних програм.

Міжнародний досвід, зокрема рекомендації OECD та РЄ, свідчить, що багаторівнева модель управління є оптимальною для забезпечення гуманітарної безпеки в умовах криз і конфліктів [22; 37]. Для України це означає необхідність інституційного закріплення ролі громад у загальнодержавній системі гуманітарної безпеки.

Виклики участі органів місцевого самоврядування

Незважаючи на зростання ролі ОМС, їхня участь у зміцненні гуманітарної безпеки супроводжується низкою системних проблем. Серед ключових викликів науковці виокремлюють обмеженість фінансових ресурсів, що зумовлює залежність громад від державних субвенцій і міжнародної допомоги [6].

Іншим викликом є недостатня нормативна визначеність окремих повноважень у сфері кризового реагування, що ускладнює координацію дій між різними рівнями влади [2]. Крім того, актуальною залишається проблема кадрового дефіциту, особливо у сфері соціальної роботи, кризового менеджменту та психологічної допомоги [4].

Суттєвим чинником є й нерівномірність розвитку територіальних громад, що призводить до різного рівня доступу населення до гуманітарних послуг, особливо у сільській місцевості та прифронтових регіонах [7].

Перспективи підвищення ефективності інституційної участі ОМС

Подальше зміцнення ролі органів місцевого самоврядування у системі гуманітарної безпеки потребує реалізації комплексу стратегічних заходів. Серед пріоритетних напрямів дослідники виділяють розвиток стратегічного планування гуманітарної політики на місцевому рівні, удосконалення нормативно-правової бази, цифровізацію соціальних сервісів і публічних комунікацій [18; 22].

Перспективним є також розширення міжнародного партнерства, зокрема у форматі співпраці з містами-побратимами, участі у програмах UNDP, UNESCO та РЄ, що сприяє залученню додаткових ресурсів і поширенню кращих практик [180; 141; 185]. Важливим завданням залишається підвищення професійної компетентності посадових осіб ОМС, що безпосередньо впливає на якість гуманітарного управління.

Отже, інституційна участь органів місцевого самоврядування у зміцненні гуманітарної безпеки України є визначальним чинником стійкості держави в умовах війни та постконфліктного відновлення. Саме на рівні територіальних громад формується практичне втілення гуманітарної політики, зорієнтованої на людину, захист її гідності та базових прав. Посилення ролі ОМС, розвиток міжінституційної взаємодії та забезпечення ресурсної спроможності громад створюють основу для довгострокової гуманітарної стабільності України [29].

2.4. Системи державного та громадського контролю щодо дотримання гуманітарної безпеки у державі

Ефективне забезпечення гуманітарної безпеки України в умовах повномасштабної війни, гібридних загроз та глибоких соціальних

трансформацій є неможливим без функціонування розгалуженої, багаторівневої та збалансованої системи державного і громадського контролю. Саме контрольні механізми виступають інструментом гарантування дотримання прав і свобод людини, забезпечення прозорості гуманітарної політики, запобігання корупційним ризикам, захисту культурного й освітнього простору, а також підвищення довіри суспільства до інституцій влади [41; 137].

У сучасній науковій парадигмі гуманітарна безпека розглядається як багатовимірна система, що поєднує освітні, культурні, соціальні, інформаційні та ціннісні компоненти. Відтак контроль у цій сфері не може обмежуватися суто адміністративним наглядом, а має включати стратегічну оцінку ефективності політики, аналіз соціального впливу рішень, а також забезпечення механізмів зворотного зв'язку між державою і громадянами [137; 122].

Якісне та ефективне забезпечення гуманітарної безпеки України неможливе без дієвих механізмів державного та громадського контролю. Ці механізми покликані гарантувати реалізацію конституційних прав людини, прозорість гуманітарної політики, запобігання зловживанням, забезпечення рівного доступу громадян до освіти, культури, інформації, соціальних послуг та захисту національних інтересів у гуманітарній сфері.

В чому ж полягає сутність державного контролю у гуманітарній сфері? Державний контроль у сфері гуманітарної безпеки охоплює систему організаційно-правових заходів, що здійснюються державними органами з метою моніторингу, оцінки, регулювання та корекції реалізації гуманітарної політики. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» (2018), гуманітарна безпека є складовою національної безпеки, а отже, контроль за її станом належить до компетенції державних інституцій.

Державний контроль реалізується через діяльність профільних міністерств - Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України, а також Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення,

Державної служби якості освіти, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо.

Контрольні механізми передбачають як нормативно-правові, так і інституційні засоби - державний нагляд за виконанням гуманітарних програм, аудит ефективності використання бюджетних коштів, моніторинг дотримання прав і свобод громадян у сфері освіти, культури, інформації та соціального захисту. В умовах воєнного стану особливе значення набуває моніторинг дотримання міжнародних гуманітарних стандартів і забезпечення прав ВПО.

Принципи та цілі державного контролю. Основними принципами державного контролю є законність, прозорість, підзвітність, пропорційність і партнерство з громадянським суспільством. Його цілі полягають у забезпеченні балансу між державним регулюванням і свободою гуманітарного розвитку, у запобіганні корупційним ризикам, у забезпеченні якості надання гуманітарних послуг та у дотриманні прав людини.

Контроль у гуманітарній сфері не може зводитись лише до адміністративного спостереження - він має бути орієнтований на аналітичну оцінку результатів державної політики, на формування механізмів зворотного зв'язку та впровадження коригувальних дій у разі виявлення порушень.

Громадський контроль як демократичний інструмент гуманітарної безпеки виступає важливою складовою системи забезпечення гуманітарної безпеки, оскільки він гарантує участь громадянського суспільства у процесах прийняття рішень, здійснює функцію суспільного нагляду за діяльністю органів влади, а також сприяє зміцненню довіри між державою і громадянами.

Згідно із Законом України «Про громадські об'єднання», громадські організації мають право здійснювати моніторинг дотримання прав людини, брати участь у формуванні державної політики, ініціювати громадські слухання, подавати пропозиції щодо вдосконалення законодавства. У сфері гуманітарної безпеки до основних форм громадського контролю належать:

- громадські ради при органах виконавчої влади;
- незалежні експертні та моніторингові платформи;
- журналістські розслідування;
- публічні консультації з питань гуманітарної політики;
- соціологічні дослідження та оцінки впливу політичних рішень на громадян.

Активна роль громадськості в гуманітарній сфері виявилася особливо важливою після 2014 року, коли саме волонтерські та правозахисні організації першими відреагували на гуманітарні виклики війни, забезпечуючи допомогу переселенцям, військовим, дітям і громадам, що постраждали від бойових дій.

Взаємодія державних і громадських інституцій полягає у сучасній системі контролю і передбачає інтеграцію державного й громадського секторів у єдиний механізм партнерства. Така взаємодія втілюється через спільні робочі групи, національні платформи з питань гуманітарної безпеки, публічні звіти міністерств, співпрацю з громадськими радами та міжнародними організаціями.

Позитивним прикладом є діяльність Громадської ради при Міністерстві культури та інформаційної політики, яка аналізує вплив інформаційних кампаній, оцінює якість медіапродуктів, а також розробляє рекомендації щодо захисту культурного простору. В освітній сфері ефективно діють механізми громадського нагляду – зокрема, участь батьківських комітетів у моніторингу якості освіти та інституційної доброчесності.

Проблеми реалізації контрольних механізмів існують і попри формальне існування контрольних інституцій, практика їх роботи часто стикається з низкою проблем: недостатня координація між відомствами, обмежене фінансування, низький рівень громадської участі, політична заангажованість окремих структур. Крім того, відсутність належних механізмів зворотного зв'язку з громадянами призводить до зниження ефективності контролю та недовіри до рішень влади.

Значну загрозу становлять інформаційні маніпуляції та корупційні ризики при реалізації гуманітарних програм. Саме тому важливою складовою контролю є незалежний аудит, прозорість публічних закупівель, відкритість фінансової

звітності гуманітарних проєктів, створення електронних систем моніторингу з відкритим доступом.

Європейський досвід у сфері контролю гуманітарної політики у ЄС визначає громадський контроль як один із ключових принципів демократичного врядування. У країнах ЄС широко застосовуються механізми «participatory governance» - участі громадян у розробленні політики, громадські експертні платформи, регулярні аудити впливу гуманітарних програм на соціальну стійкість. Для України адаптація цього досвіду є важливим етапом у побудові прозорої та відповідальної системи управління гуманітарною безпекою.

Важливі перспективи розвитку системи контролю – це подальший розвиток механізмів державного та громадського контролю в Україні має ґрунтуватися на принципах цифровізації, прозорості, незалежності та партнерства. Необхідно створити інтегровану національну систему моніторингу гуманітарної безпеки, яка б об'єднувала зусилля державних, академічних, громадських і міжнародних структур.

Запровадження системи електронних публічних звітів, створення бази відкритих даних щодо гуманітарних програм, розширення функцій омбудсменських інститутів та активне залучення громадян до оцінювання ефективності політики забезпечить стійкий розвиток гуманітарного середовища.

Механізми державного та громадського контролю є невід'ємними складовими системи гуманітарної безпеки України. Їх ефективність визначає рівень довіри до влади, якість гуманітарної політики та спроможність суспільства реагувати на внутрішні й зовнішні виклики. Лише через партнерство держави та громадянського суспільства, прозорість і відповідальність можливо забезпечити справжню гуманітарну стійкість, яка стане основою для сталого розвитку та національної єдності.

Сутність і функції державного контролю у гуманітарній сфері. Державний контроль у сфері гуманітарної безпеки охоплює систему організаційно-правових, інституційних та управлінських заходів, спрямованих на моніторинг, оцінювання та корекцію реалізації гуманітарної політики.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», гуманітарна безпека є складовою національної безпеки держави, що визначає обов'язок органів влади здійснювати постійний контроль за її станом і динамікою [97].

Основними суб'єктами державного контролю у гуманітарній сфері виступають Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Державна служба якості освіти, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, а також органи місцевого самоврядування в межах делегованих повноважень.

Контрольні функції держави реалізуються через:

- нагляд за дотриманням законодавства у сфері освіти, культури, соціального захисту;
- аудит ефективності використання бюджетних та донорських коштів;
- оцінку результативності державних гуманітарних програм;
- моніторинг дотримання прав ВПО;
- забезпечення інформаційної та культурної безпеки в умовах гібридної війни [57].

В умовах воєнного стану значення державного контролю суттєво зростає, оскільки гуманітарна сфера стає вразливою до зловживань, дезінформації та неефективного використання ресурсів [122].

Принципи та цілі державного контролю. До базових принципів державного контролю у гуманітарній сфері належать законність, системність, прозорість, підзвітність, пропорційність і відповідність міжнародним стандартам прав людини [58; 60]. Метою контролю є не лише фіксація порушень, а й забезпечення сталого розвитку гуманітарного середовища, підвищення якості публічних послуг та мінімізація соціальних ризиків [61].

Науковці наголошують, що ефективний контроль повинен мати аналітичний, а не репресивний характер, і бути спрямованим на вдосконалення політики, а не лише на покарання відповідальних осіб [17].

Громадський контроль як демократичний компонент гуманітарної безпеки. Громадський контроль виступає ключовим інструментом демократичного врядування, що забезпечує участь громадянського суспільства у формуванні та реалізації гуманітарної політики. Закон України «Про громадські об'єднання» закріплює право громадських організацій здійснювати моніторинг діяльності органів влади, брати участь у консультаціях, ініціювати публічні обговорення та впливати на ухвалення рішень.

Основними формами громадського контролю у гуманітарній сфері є:

- діяльність громадських рад при органах виконавчої влади;
- незалежні експертні й аналітичні платформи;
- журналістські розслідування та медіамоніторинг;
- соціологічні дослідження та громадська експертиза рішень;
- участь у міжнародних моніторингових програмах.

Після 2014 року саме громадські й волонтерські організації стали критично важливими суб'єктами гуманітарної безпеки, заповнивши прогалини державної системи реагування [121].

Взаємодія державних і громадських інституцій. Сучасна модель гуманітарного управління ґрунтується на принципах партнерства та мережевого врядування (network governance), що передбачає постійну взаємодію між державними органами, громадським сектором та міжнародними партнерами [107; 20].

В Україні така взаємодія реалізується через:

- спільні робочі групи й консультативні органи;
- публічні звіти міністерств і громадські обговорення;
- міжнародні моніторингові місії;
- співпрацю з UNDP, UNESCO, OECD, РЄ.

Проблеми та ризики реалізації контрольних механізмів. Попри наявність інституційної бази, система контролю стикається з низкою проблем: фрагментарність повноважень, недостатність фінансування, формалізм

громадських процедур, низький рівень цифрової інтеграції та корупційні ризики [121].

Особливої уваги потребує проблема прозорості використання коштів у гуманітарних програмах, що вимагає незалежного аудиту, відкритих реєстрів і цифрових систем контролю [119].

Європейський досвід і перспективи розвитку ЄС розглядає громадський контроль як фундамент демократичної стабільності. Практики *participatory governance*, відкритих даних та оцінки політичного впливу активно застосовуються в гуманітарній сфері країн ЄС [163; 91].

Для України перспективними напрямками розвитку є:

- цифровізація систем моніторингу;
- розширення повноважень омбудсменських інституцій;
- інтеграція міжнародних стандартів;
- підвищення громадянської участі [18; 35].

Таким чином, системи державного та громадського контролю є фундаментальними елементами гуманітарної безпеки України. Їх ефективність безпосередньо визначає рівень соціальної довіри, стійкість гуманітарного простору та здатність держави до відновлення після війни. Лише через інституціалізоване партнерство держави і громадянського суспільства, прозорість, підзвітність та відповідальність можливе формування гуманітарної стійкості як основи сталого розвитку й національної єдності [29].

Цифрові механізми контролю та їх роль у забезпеченні гуманітарної безпеки. В умовах цифрової трансформації державного управління особливого значення набувають електронні інструменти контролю у сфері гуманітарної безпеки, які забезпечують оперативність, прозорість та доступність інформації для громадськості. Використання цифрових платформ моніторингу гуманітарних програм, відкритих реєстрів, систем електронної звітності та аналізу великих масивів даних (*big data*) дозволяє значно підвищити ефективність як державного, так і громадського контролю [24; 35].

Запровадження відкритих даних у гуманітарній сфері сприяє зменшенню корупційних ризиків, посиленню підзвітності розпорядників бюджетних коштів і формуванню культури суспільної відповідальності. Зокрема, публічний доступ до інформації про фінансування програм для ВПО, відновлення закладів освіти й культури, реалізацію міжнародних гуманітарних проєктів створює можливості для незалежної експертної оцінки та громадського аудиту [132; 86].

Цифрові інструменти також розширюють можливості участі громадян у процесах гуманітарного врядування. Онлайн-консультації, електронні петиції, платформи зворотного зв'язку та електронні опитування дозволяють залучати широкі верстви населення до оцінювання якості гуманітарних послуг, виявлення проблемних зон і формування рекомендацій для органів влади. Такий підхід відповідає європейській концепції відкритого урядування (open government), яка розглядає цифровізацію як інструмент демократизації та зміцнення гуманітарної безпеки.

Водночас наукові дослідження наголошують, що цифровий контроль не є універсальним рішенням і потребує належної нормативної бази, кібербезпеки та підвищення цифрової грамотності населення. В умовах війни інформаційні системи стають об'єктами цілеспрямованих атак, що актуалізує питання захисту даних, недопущення маніпуляцій та дезінформації у гуманітарному просторі.

Особливої уваги заслуговує проблема цифрової нерівності, яка може обмежувати участь окремих соціальних груп у громадському контролі. ВПО, літні люди, мешканці сільських територій часто мають обмежений доступ до цифрових сервісів, що потребує розроблення компенсаторних механізмів та комбінування онлайн- і офлайн-форм контролю [31; 10; 94].

У перспективі післявоєнного відновлення України цифрові системи контролю можуть стати ключовим інструментом забезпечення ефективного використання міжнародної допомоги, координації гуманітарних програм і запобігання соціальній фрагментації. Інституціоналізація електронного моніторингу, інтеграція громадських платформ із державними реєстрами

та залучення міжнародних експертів до оцінювання гуманітарної політики сприятимуть формуванню стійкої та адаптивної системи гуманітарної безпеки [167].

Отже, цифрові механізми контролю виступають важливим доповненням до традиційних інституційних форм державного й громадського нагляду, посилюючи їх аналітичний потенціал та забезпечуючи відповідність сучасним викликам гуманітарного розвитку в умовах війни та повоєнної трансформації України [157; 106].

Висновки до другого розділу

Соціальні та інституційні аспекти гуманітарної безпеки України є визначальними чинниками стійкості держави в умовах воєнних викликів, кризових ситуацій і глобальних трансформацій. Вони формують основу людського розвитку, суспільної солідарності та національної єдності, без яких неможливо забезпечити стабільність, прогрес і відновлення країни. Війна в Україні не лише загострила соціальні проблеми, а й прискорила процес переосмислення гуманітарної політики, вивівши її за межі допоміжної функції держави й перетворивши на стратегічну складову національної безпеки.

Передусім, соціальний вимір гуманітарної безпеки ґрунтується на захисті людської гідності, забезпеченні прав людини, соціальній справедливості, рівності можливостей і солідарності. Війна призвела до масштабних демографічних, економічних і психологічних потрясінь, які поставили під загрозу життєдіяльність мільйонів громадян. У цих умовах гуманітарна політика має бути спрямована на забезпечення базових соціальних потреб – доступу до житла, медицини, освіти, праці, психологічної підтримки, а також відновлення соціальних зв'язків у спільнотах, розірваних війною.

ВПО, сім'ї військовослужбовців, люди з інвалідністю, діти, особи похилого віку - це ті соціальні групи, які опинилися у центрі гуманітарної

безпеки. Забезпечення їхніх прав і потреб вимагає комплексних підходів, поєднання державної політики з громадськими ініціативами, міжнародною допомогою та інституційною координацією. В Україні поступово формується нова соціальна парадигма, у центрі якої - не бюрократична модель патерналізму, а людиноцентрична система підтримки, що базується на партнерстві між державою, громадами та суспільством.

Другий ключовий аспект – інституційний вимір гуманітарної безпеки. Він охоплює систему органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, міжнародних інституцій і бізнес-структур, які координують та реалізують гуманітарну політику. Така система, що в довоєнний період мала переважно адміністративно-допоміжний характер, у воєнних умовах трансформувалася в інтегровану мережу взаємодії, де основним критерієм ефективності є швидкість реагування, відкритість і адресність допомоги.

Велике значення має діяльність органів місцевого самоврядування, які стали першою ланкою у забезпеченні гуманітарної безпеки громадян. Саме на рівні територіальних громад формується оперативна система реагування на гуманітарні потреби - евакуацію, розселення, постачання продуктів, соціальні послуги, адаптацію ВПО. Децентралізація влади, що розпочалася задовго до війни, створила основу для мобілізації місцевих ресурсів і підвищення автономності громад, що тепер довело свою стратегічну ефективність.

У результаті формується новий формат взаємодії між державою та громадами, який можна охарактеризувати як партнерську модель гуманітарного управління. Центральна влада забезпечує координацію, нормативну підтримку та міжнародні зв'язки, тоді як місцеві органи реалізують безпосередні заходи на місцях, спираючись на специфіку території, людський потенціал і громадську активність.

Не менш важливим чинником інституційного виміру є роль громадянського суспільства. Після 2014 року, а особливо з 2022-го, воно стало не просто соціальним партнером, а ключовим суб'єктом гуманітарної безпеки.

Волонтерські рухи, благодійні фонди, професійні асоціації, студентські ініціативи, освітні й культурні проєкти створили альтернативну мережу підтримки, яка доповнила і подекуди випередила державні структури. Ця самоорганізація стала символом життєстійкості українського суспільства, засвідчивши, що гуманітарна безпека можлива лише за умов довіри, взаємопідтримки та спільної відповідальності.

Суттєву роль відіграють міжнародні організації – ООН, UNICEF, МКЧХ, ЄС, НАТО, USAID, міжнародні фонди. Їхня діяльність не обмежується матеріальною допомогою: вони сприяють інституційному зміцненню системи соціального захисту, відновленню громад, впровадженню стандартів гуманітарного права та підготовці кадрів. Участь України в міжнародних гуманітарних програмах інтегрує її у глобальний простір безпеки, створює можливості для обміну досвідом і формує імідж відповідального партнера, який цінує людське життя як найвищу цінність.

Соціальна безпека як складова гуманітарної системи включає забезпечення базових соціальних прав, зменшення нерівності, подолання бідності, створення умов для самореалізації громадян. У воєнних реаліях пріоритетами стають: стабільність пенсійних і соціальних виплат, адресна підтримка вразливих груп, психологічна допомога, інклюзивність соціальних послуг, цифровізація соціальної сфери. Поступово відбувається перехід до соціально-гуманітарного управління нового типу, де центром є людина, а не інституція.

Особливе значення має психологічна безпека населення. Війна створила феномен колективної травми, що потребує системних заходів держави – від масових програм психосоціальної підтримки до підготовки фахівців із кризової психології. Формування стійкої національної ідентичності, моральної єдності та оптимізму – це теж елемент гуманітарної безпеки, який забезпечує життєздатність суспільства навіть у найтяжчих умовах.

Культурна політика і духовний вимір гуманітарної безпеки виступають фундаментом соціальної консолідації. В умовах війни культура виконує місію збереження історичної пам'яті, мови, традицій і духовних цінностей,

які утверджують українську ідентичність і сприяють опору агресії. Держава, громадські організації та митці формують простір культурного спротиву, де мистецтво, література, музика, освіта й релігійне життя стають формами морального зміцнення нації.

Інституційна архітектура гуманітарної безпеки потребує подальшого вдосконалення. Потрібна чітка координація між міністерствами, службами, громадами, НУО, міжнародними донорами, а також розробка єдиної державної стратегії гуманітарного розвитку, що поєднає соціальну політику, освіту, культуру, охорону здоров'я, екологію та інформаційну безпеку. Пріоритетним має стати створення Національної системи гуманітарної безпеки, що координуватиме діяльність усіх учасників і забезпечить єдині стандарти гуманітарного реагування.

Водночас, гуманітарна безпека України - це не лише внутрішня справа держави. Це вектор міжнародної інтеграції та дипломатії, що формує нову гуманітарну ідентичність країни у світі. Україна сьогодні виступає не лише реципієнтом, а й генератором нових гуманітарних практик – прикладом суспільства, здатного виживати, допомагати іншим і зберігати людяність попри війну.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що соціальні та інституційні аспекти гуманітарної безпеки України перебувають у процесі глибокої модернізації. Їхня сутність полягає у переході від фрагментарних дій до системного управління, від реакції на кризи - до створення структурної стійкості суспільства. Сучасна модель гуманітарної безпеки має інтегрований характер і ґрунтується на принципах:

- людиноцентризму – визнання людини найвищою цінністю;
- соціальної солідарності – взаємної підтримки й участі;
- інституційної відкритості – прозорості та підзвітності;
- партнерства між державою, громадянським суспільством і міжнародними структурами;
- інклюзивності та рівності;

- інноваційності у соціальній політиці;
- духовно-культурної стійкості як основи відновлення нації.

Отже, гуманітарна безпека України сьогодні – це не лише гарантія виживання під час війни, а модель майбутнього суспільства, заснована на цінностях гідності, відповідальності, взаємодопомоги й свободи. Її сила полягає в тому, що вона народжується не у владних кабінетах, а в серцях людей, які щоденною працею, вірою та добротою творять гуманітарну стійкість держави.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

Потужним каталізатором глибоких змін у системі гуманітарної безпеки держави стала затяжна війна в Україні. Збройна агресія спричинила суттєве руйнування інфраструктури освіти, культури, охорони здоров'я, інформаційного простору та соціального середовища, що поставило під загрозу духовні, моральні та ціннісні основи українського суспільства. Водночас війна активізувала процеси формування нових моделей взаємодії держави, громадянського суспільства й міжнародних партнерів у сфері гуманітарної політики. Гуманітарна безпека набула нового виміру - як стратегічний компонент національної безпеки, що визначає стійкість суспільства до викликів війни.

Умови воєнного стану змінили акценти державної політики, спрямовуючи її на захист людини, забезпечення доступу до освіти, збереження культурної спадщини, підтримку ВПО і ветеранів. Особливої ваги набуло питання інформаційної безпеки, протидії дезінформації та формування стійкої громадської свідомості. Соціальні інститути, освітні й наукові установи адаптувалися до нових викликів, впроваджуючи дистанційні форми навчання, психологічну підтримку та програми культурної реабілітації. цінності демократії, прав людини, поваги до культурного розмаїття є фундаментальними для формування громадянського суспільства [23, с. 169].

Війна також прискорила інтеграцію гуманітарного виміру в національні стратегії розвитку, актуалізувавши питання ідентичності, духовної єдності та соціальної згуртованості. Ці процеси сприяли зміцненню суспільного капіталу, солідарності й формуванню нової гуманітарної парадигми, орієнтованої на людину, її гідність і права. Трансформація гуманітарної безпеки в умовах війни є не лише вимушеною реакцією на кризу, а й основою для формування нової модерної, стійкої держави.

3.1. Втрати гуманітарного потенціалу у сферах освіти, культури та науки

Втрати гуманітарного потенціалу у сфері освіти є одними з найбільш масштабних, структурно складних і довготривалих наслідків повномасштабної війни в Україні. Освіта відіграє фундаментальну роль у формуванні людського капіталу, соціальної мобільності, інноваційної економіки та національної безпеки держави. Саме через освітню систему відбувається передача знань, цінностей, культурних кодів і соціальних норм між поколіннями, що забезпечує спадкоємність розвитку суспільства. Тому руйнування освітньої сфери означає не лише втрату матеріальних ресурсів, а й підрив гуманітарної основи державності та суспільної стійкості.

Гуманітарний потенціал освіти охоплює розгалужену мережу закладів дошкільної, загальної середньої, професійної та вищої освіти, кадрові ресурси, освітні програми, науково-методичні напрацювання, цифрові та інформаційні ресурси, а також психологічне, соціальне і ціннісне середовище навчання. Запровадження воєнного стану, масові руйнування інфраструктури, внутрішнє та зовнішнє переміщення мільйонів громадян призвели до системних деформацій усіх цих компонентів. У результаті освітні втрати набули міжпоколіннього характеру та створюють загрозу довготривалої гуманітарної деградації.

Першим і найбільш очевидним виміром втрат є руйнування та пошкодження освітньої інфраструктури. За оцінками Світового банку, станом на 2024 рік в Україні було пошкоджено понад 3 373 навчальні заклади, з яких щонайменше 385 — повністю зруйновані, що становить понад десяту частину всієї освітньої інфраструктури країни [205]. За даними Урядового агентства Великої Британії, близько 2 000 об'єктів освіти належать до категорії критично уражених, при цьому наведені цифри відображають лише початковий етап фіксації втрат [138]. Руйнування шкіл, коледжів і університетів означає не лише фізичну втрату будівель, а й розрив освітніх спільнот, руйнування

соціальних зв'язків між учнями, викладачами та місцевими громадами, деградацію локального культурно-освітнього середовища.

Другий вимір втрат гуманітарного потенціалу пов'язаний зі зниженням доступу до якісної освіти для дітей та молоді. За даними UNICEF та міжнародних гуманітарних організацій, близько двох мільйонів українських учнів змушені навчатися в дистанційному або змішаному форматі, часто без стабільного інтернет-з'єднання, належного технічного забезпечення та достатньої педагогічної підтримки [185; 196]. Для значної частини дітей дистанційне навчання стало не тимчасовим заходом, а тривалою реальністю, що негативно впливає на освітні результати, соціалізацію та психоемоційний розвиток.

У регіонах, наближених до зони активних бойових дій або тимчасової окупації, фіксується багаторічне відставання у навчанні, яке трансформується у стійкі освітні прогалини. Згідно з міжнародними освітніми дослідженнями, для 15-річних українських школярів втрати у навчанні становлять до одного року з математики та до двох років з читання, що безпосередньо знижує майбутню конкурентоспроможність робочої сили та поглиблює соціальну нерівність [196].

Третім аспектом втрат є деградація кадрового потенціалу освітньої сфери. Повномасштабна війна спричинила масове внутрішнє та зовнішнє переміщення педагогічних працівників, відтік кваліфікованих кадрів, а також різке зростання професійного вигорання. Особлива вразливість освітньої системи зумовлена тим, що жінки становлять близько 82 % педагогічного персоналу, що поєднує професійні навантаження з додатковими сімейними, доглядовими та психологічними викликами в умовах війни [184]. Втрата або демотивація педагогів означає не лише кількісне скорочення кадрів, а й втрату накопиченого педагогічного досвіду, методичних традицій і гуманістичних освітніх практик.

Четвертим виміром втрат є руйнування психологічного та соціального середовища навчання. Постійні повітряні тривоги, переривання занять, перебування в укриттях, загрози безпеці, нестача цифрових ресурсів і стабільного електропостачання негативно впливають не лише на якість освітнього процесу, а й на психічне здоров'я учнів, студентів та педагогів [195].

У таких умовах освіта поступово втрачає свою соціалізуючу й компенсаторну функцію, що призводить до зниження мотивації до навчання, послаблення міжособистісних зв'язків і зростання ризиків соціальної ізоляції та маргіналізації молоді.

П'ятий вимір втрат стосується сфери вищої та професійної освіти. Заклади вищої освіти зазнали істотного скорочення фінансування, втрати матеріально-технічної бази, вимушеного переміщення викладачів і студентів, що негативно вплинуло на якість освітнього процесу, наукових досліджень і міжнародної академічної мобільності [184]. Руйнування університетського середовища означає ослаблення інтелектуального ядра суспільства, зменшення інноваційного потенціалу та ризик довготривалої втрати позицій України у глобальному освітньому просторі.

Шостим аспектом є територіальна асиметрія втрат гуманітарного потенціалу в освіті. Найбільших руйнувань зазнали прифронтові та прикордонні регіони, а також сільська місцевість, де альтернативні освітні можливості є вкрай обмеженими. Зокрема, у Донецькій області понад 64 % навчальних закладів були пошкоджені або зруйновані, що створює ризики довготривалої освітньої деградації та поглиблення регіональних гуманітарних дисбалансів [107]. Такі диспропорції можуть закріпити структурну нерівність у доступі до освіти навіть після завершення війни.

Сьомим виміром є втрата інклюзивності та доступності освіти. Діти з особливими освітніми потребами, ВПО, а також діти-біженці стикаються з додатковими мовними, адміністративними, соціальними та інфраструктурними бар'єрами, що істотно обмежує їхній освітній розвиток [106]. Порушення принципів інклюзії знижує інтегративний потенціал освіти та створює ризики соціальної фрагментації у майбутньому.

Восьмий аспект пов'язаний із відкладеними та втраченими інвестиціями в освітню сферу. Значна частина ресурсів, які могли бути спрямовані на цифровізацію освіти, оновлення навчальних програм, розвиток STEM-та гуманітарних компетентностей, підвищення кваліфікації педагогів, була

зупинена або перенесена. Водночас міжнародні програми з відновлення освіти, зокрема за участю UNDP та Світового банку, демонструють, що для компенсації вже накопичених втрат потрібні не лише фінансові, а й комплексні інституційні рішення [201; 202].

Отже, втрати гуманітарного потенціалу у сфері освіти України мають системний, багатовимірний і довготривалий характер. Освітня сфера потребує не просто відновлення довоєнних показників, а компенсаторного розвитку, спрямованого на подолання освітніх прогалин, відновлення кадрового потенціалу, забезпечення психологічної підтримки, розвиток інклюзії та впровадження стійких цифрових рішень. Відновлення гуманітарного потенціалу освіти є ключовою передумовою зміцнення гуманітарної безпеки України, соціальної згуртованості та сталого розвитку у повоєнний період.

Втрати гуманітарного потенціалу в культурі. Держава Україна зазнала вагомих і системних втрат гуманітарного потенціалу у сфері культури, яка є невід’ємною складовою духовного життя нації, ключовим інструментом формування колективної ідентичності та важливим чинником національної безпеки. Культура як феномен суспільного розвитку акумулює історичну пам’ять, систему цінностей, символічні коди, творчий досвід і комунікативні практики. Відтак її руйнування в умовах війни має не лише матеріальний, але й інституційний, духовний, психологічний і цивілізаційний виміри.

Першим і найбільш очевидним виміром втрат гуманітарного потенціалу в культурі є фізичне знищення та пошкодження об’єктів культурної спадщини. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на початок 2025 року задокументовано понад 2000 об’єктів культурної спадщини, які зазнали руйнувань або пошкоджень унаслідок бойових дій [204, с. 12]. До цього переліку належать музеї, театри, бібліотеки, архіви, заклади мистецької освіти, пам’ятки архітектури, сакральні споруди, меморіальні комплекси. Серед найбільш резонансних втрат – Харківський художній музей, Чернігівський історичний музей імені В. Тарновського, драматичні театри у Маріуполі, Миколаєві та Сєвєродонецьку. Руйнування таких об’єктів означає втрату

унікальних артефактів, документів, художніх і архівних фондів, які формували історичну пам'ять і духовний код української нації.

Другий вимір втрат пов'язаний із руйнуванням культурної інфраструктури та кадрового потенціалу. Через активні бойові дії, тимчасову окупацію або вимушену евакуацію припинили роботу сотні культурних інституцій. За оцінками UNESCO, понад 1300 об'єктів культури та мистецтва постраждали від обстрілів, із них більш ніж 600 зазнали серйозних пошкоджень, що унеможливорює їх повноцінне функціонування без капітальної реконструкції [125, с. 5]. Унаслідок цього тисячі працівників культури опинилися у стані вимушеного переміщення, втратили робочі місця та стабільні джерела доходу. За даними Європейської комісії, упродовж 2023–2024 років понад 20 % фахівців культурного сектору України змінили професію або втратили роботу через війну [126, с. 8], що становить серйозну загрозу відтворенню культурного потенціалу в майбутньому.

Третім аспектом є деструкція культурного середовища та комунікаційного простору. Знищення культурних осередків, скорочення фінансування мистецьких програм, обмеження публічних заходів спричинили формування так званого «культурного вакууму». У багатьох громадах культура втратила свої базові інституції — бібліотеки, будинки культури, школи мистецтв, які традиційно виконували роль центрів соціальної взаємодії, міжпоколіннєвого діалогу та локальної ідентичності [127, с. 4]. Ослаблення культурної комунікації призводить до зниження соціального капіталу, фрагментації суспільства та послаблення горизонтальних зв'язків між регіонами.

Четвертим виміром втрат є вимушене переміщення митців, науковців і культурних діячів, що спричинило «розпорошення» культурного потенціалу України. За даними Міжнародної організації з міграції, понад 30 000 представників культурної сфери змушені були змінити місце проживання або виїхати за кордон [127, с. 6]. З одного боку, це створює ризик втрати безперервності культурних традицій та інституційної пам'яті, з іншого — формує потенціал українських культурних осередків у діаспорі. Водночас повернення

цього потенціалу після завершення війни вимагатиме продуманої державної політики реінтеграції, підтримки репатріації та професійної адаптації митців.

П'ятим надзвичайно важливим аспектом є втрати нематеріальної культурної спадщини. Мова, фольклор, традиції, звичаї, народні ремесла, релігійні практики зазнали системного тиску, особливо на тимчасово окупованих територіях. Фіксуються численні випадки заборони української мови, демонтажу пам'ятників українським діячам культури, вилучення українських книжок із бібліотек і навчальних закладів. Такі дії мають ознаки культурного геноциду, спрямованого на знищення символічного простору української ідентичності та насильницьку асиміляцію населення [130, с. 27].

Шостий вимір втрат стосується економічної складової культурного потенціалу. До початку повномасштабної війни культурні та креативні індустрії забезпечували близько 3 % ВВП України, створюючи робочі місця та формуючи експортний потенціал держави [132, с. 9]. Унаслідок війни тисячі видавництв, галерей, театрів, кіностудій, музичних і дизайн-агенцій припинили діяльність або працюють у скороченому режимі. Втрата інвестицій, руйнування ринків збуту та зменшення внутрішнього попиту призвели до істотного ослаблення економічної основи культурного сектору.

Окремої уваги потребує криза культурного споживання, спричинена зниженням доходів населення, психологічним виснаженням і порушенням логістичних та комунікаційних зв'язків. Це зменшує доступ громадян до культурних практик і послаблює роль культури як інструменту соціальної підтримки. Водночас у воєнних умовах культура стала формою символічного спротиву — через музику, волонтерські мистецькі проєкти, документальне кіно, літературу та візуальне мистецтво, що фіксують досвід війни [133, с. 3]. Проте ці ініціативи носять переважно фрагментарний характер і не можуть повною мірою компенсувати системні втрати.

Сьомим напрямом часткового збереження гуманітарного потенціалу стала цифровізація культурної спадщини. Міжнародні програми на кшталт «Save Ukrainian Culture», ініціативи UNESCO, ЄС, Українського культурного

фонду та проєкт Backup Ukraine сприяють цифровому архівуванню пам'яток, оцифруванню музейних колекцій і підтримці митців [133, с. 6]. Проте масштаби втрат значно перевищують можливості таких програм і вимагають комплексної державної стратегії.

Отже, втрати гуманітарного потенціалу в культурі мають багаторівневий, системний і довготривалий характер. Вони підривають національну самосвідомість, послаблюють соціальну згуртованість і ускладнюють процес післявоєнного відновлення. Саме тому культурна політика має бути інтегрованою складовою стратегії гуманітарної безпеки України. В умовах воєнного стану й майбутньої реконструкції культура виступає не лише сферою духовного життя, а й ресурсом стійкості, відновлення і національної єдності, без якого неможливий сталий розвиток держави.

Втрати гуманітарного потенціалу в науці. Безпрецедентних втрат зазнала гуманітарна безпека у сфері науки, яка традиційно виступає стратегічною основою довгострокового розвитку держави, формування людського капіталу та забезпечення її цивілізаційної суб'єктності. Війна актуалізувала вразливість наукової сфери, водночас оголивши її системну роль у збереженні гуманітарного потенціалу, інтелектуальної незалежності та культурної тяглості українського суспільства. Втрата наукового потенціалу має не лише матеріальний або інституційний вимір, а й глибокі соціокультурні, світоглядні та ціннісні наслідки, що безпосередньо впливають на національну безпеку, міжнародну репутацію та здатність країни до повоєнного відновлення [121, с. 4].

Одним із найбільш очевидних і водночас руйнівних наслідків війни є масштабне знищення або пошкодження наукової та освітньої інфраструктури. За офіційними даними Міністерства освіти і науки України, станом на 2024 рік понад 700 закладів освіти і науки зазнали різного ступеня руйнувань, з яких близько 120 були повністю знищені [125, с. 5]. Серед них – провідні університети та наукові центри у Харкові, Маріуполі, Чернігові, Сумах, Миколаєві, Херсоні, які протягом десятиліть формували потужні наукові школи. Руйнування

лабораторій, бібліотек, фондів, архівів і спеціалізованого обладнання призвело до втрати не лише матеріальних активів, а й унікальних результатів багаторічних досліджень, що становили інтелектуальну власність української науки та її конкурентну перевагу у міжнародному академічному середовищі.

Особливо болісним є знищення гуманітарних архівів і бібліотечних фондів, у яких зберігалися унікальні джерела з історії, культури, мови, етнографії та права. Їх втрата ускладнює відтворення історичної пам'яті, аналіз культурних процесів і формування цілісної картини гуманітарного розвитку України. Таким чином, руйнування інфраструктури створює довготривалі наслідки, які не обмежуються періодом війни, а впливатимуть на майбутні покоління дослідників і освітян.

Не менш драматичними є втрати людського потенціалу – ключового ресурсу гуманітарної науки. Тисячі українських науковців були змушені залишити свої місця роботи, евакуюватися в межах країни або виїхати за кордон у пошуках безпечних умов для життя і професійної діяльності. За оцінками Національної академії наук України, близько 20 % дослідників гуманітарного профілю тимчасово або постійно залишили країну [126, с. 6]. Значна частина з них інтегрувалася у наукові спільноти університетів ЄС, США та Канади. З одного боку, це сприяє інтернаціоналізації української науки та поширенню знань про Україну у світі, проте з іншого — формує серйозні ризики «відтоку мізків», втрати покоління досвідчених дослідників і ослаблення національних наукових інституцій.

Проблема відновлення людського наукового потенціалу після завершення війни стає стратегічним викликом державної політики. Повернення науковців потребує не лише безпекових гарантій, а й створення конкурентного академічного середовища, стабільного фінансування та перспектив професійного зростання. Без цього гуманітарна наука ризикує втратити свою кадрову основу і здатність до системного відтворення.

Війна істотно трансформувала і систему наукових комунікацій. Через руйнування інфраструктури, перебої з енергопостачанням, скорочення

фінансування та логістичні обмеження було зірвано або відкладено сотні наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, експедицій та видавничих проєктів [128, с. 10]. Значна частина наукових журналів була змушена тимчасово припинити роботу або перейти виключно в онлайн-формат. Це ускладнило сталі комунікації між науковими школами, послабило міждисциплінарну співпрацю та зменшило можливості колективної наукової творчості, що є фундаментом розвитку сучасних гуманітарних досліджень.

Окрему загрозу становить різке скорочення фінансування науки. За оцінками Світового банку, у 2022–2024 роках видатки на наукові дослідження в Україні скоротилися більш ніж удвічі й становили менше 0,3 % ВВП [132, с. 8]. У таких умовах гуманітарна наука опинилася у вкрай вразливому становищі, адже традиційно отримує менше фінансової підтримки порівняно з природничо-технічними галузями. Недостатність фінансування призводить до скорочення дослідницьких програм, втрати молодих кадрів, деградації матеріально-технічної бази та обмеження доступу до сучасних наукових ресурсів.

Руйнування університетів і розпорошення наукових колективів зумовили також фактичне припинення або згортання окремих гуманітарних напрямів – філософських, культурологічних, мовознавчих, правознавчих. Це означає не лише зниження академічної продуктивності, а й втрату інтелектуальної традиції, яка формувалася поколіннями українських учених [135, с. 12]. Зникнення наукових шкіл послаблює інституційну пам'ять науки та ускладнює її відновлення у поствоєнний період.

Особливо гострою є ситуація у сфері гуманітарних досліджень війни та окупації. Значна кількість архівних матеріалів, музейних колекцій, етнографічних і культурних зразків була знищена або втрачена під час бойових дій. Втрата цих джерел суттєво обмежує можливості об'єктивного наукового осмислення сучасних подій, вивчення локальної культури, мови, традицій та релігійних практик. Таким чином, завдається шкода не лише науковій сфері, а й колективній пам'яті та ідентичності українського народу [136, с. 3].

Поряд із матеріальними й кадровими втратами варто враховувати психологічний і моральний тиск на науковців, які продовжують працювати в умовах війни. Хронічний стрес, невизначеність майбутнього, відсутність стабільних ресурсів і постійна загроза безпеці негативно впливають на мотивацію та продуктивність наукової діяльності. Водночас українська академічна спільнота демонструє надзвичайну стійкість, солідарність і здатність до самоорганізації.

Важливу роль у збереженні гуманітарного потенціалу відіграють міжнародні програми підтримки українських учених. Ініціативи *Scholars at Risk*, *Marie Skłodowska-Curie Actions for Ukraine*, *Horizon Europe – MSCA4Ukraine* створили можливості для продовження досліджень, професійного розвитку та збереження зв'язків з українськими науковими інституціями [134, с. 4]. Вони не лише пом'якшують наслідки втрат, а й формують основу для майбутньої реінтеграції української науки у глобальний академічний простір.

Позитивною тенденцією є також переосмислення ролі гуманітарної науки у воєнний час. Дослідники дедалі активніше долучаються до аналітичної роботи, моніторингу гуманітарних викликів, вивчення соціальної мобільності, травматичних досвідів, адаптаційних стратегій населення. Це свідчить про зростання суспільної значущості гуманітарних досліджень, які формують ціннісні орієнтири, моральні засади, історичну пам'ять та національну ідентичність – ключові чинники стійкості суспільства в умовах екзистенційної загрози [138, с. 11].

Втрати гуманітарного потенціалу у науці проявляються і у тимчасовому зниженні міжнародної представленості України в академічному світі. Частина проєктів призупинена, публікаційна активність зменшилася, участь у міжнародних форумах ускладнилася. Проте водночас війна стала каталізатором поглиблення партнерських відносин із європейськими та світовими науковими центрами. Поступово формується нова модель інтеграції української науки у глобальний гуманітарний простір, заснована на спільних цінностях свободи, демократії та прав людини [139, с. 9].

Таким чином, втрати гуманітарного потенціалу у сфері науки мають комплексний, багатовимірний характер – інфраструктурний, кадровий, інституційний, комунікативний та ціннісний. Водночас війна стала потужним випробуванням для української наукової спільноти, яка, попри екстремальні умови, зберегла здатність до інтелектуальної діяльності та суспільної відповідальності. Відновлення наукового потенціалу України вимагатиме системної державної політики, активної участі міжнародних партнерів і формування нової гуманітарної парадигми, у якій наука постає не лише як інструмент пізнання, а й як ключовий чинник національної стійкості, духовної сили та культурного самозбереження.

3.2. Інформаційна безпека як складова гуманітарної безпеки та інформаційно-психологічні загрози в умовах війни

Війна проти України перетворила інформаційно-психологічний простір на один із ключових театрів протиборства, де поряд із військовими засобами активно застосовуються інструменти інформаційного впливу, пропаганди, дезінформації, психологічних операцій і маніпуляцій суспільною свідомістю. За логікою гібридної агресії такі інструменти не є «другорядними», а виконують самостійну стратегічну функцію: послаблюють внутрішню стійкість держави, підривають довіру до інституцій, дестабілізують соціальні відносини, руйнують відчуття спільної ідентичності та формують вразливість до подальших впливів через страх, невизначеність і виснаження. Саме тому інформаційна безпека в умовах воєнного стану набуває статусу структурного елемента гуманітарної безпеки: вона впливає на здатність суспільства зберігати ціннісні орієнтири, забезпечувати безперервність освіти й культури, підтримувати соціальну згуртованість, захищати психічне здоров'я, а також утримувати легітимність державних рішень та ефективність гуманітарної політики. Міжнародний досвід протидії інформаційним операціям та напрацювання у сфері стратегічних

комунікацій прямо вказують, що інформаційно-психологічні впливи у війні мають системний характер і потребують системної відповіді, заснованої на поєднанні державних інструментів, громадянських ініціатив і міжнародної підтримки [151; 150; 181].

Мета – комплексний аналіз інформаційно-психологічних загроз гуманітарній безпеці України в умовах війни, уточнення їх типології та механізмів впливу, а також обґрунтування напрямів протидії, які зменшують деструктивні ефекти дезінформації, маніпуляцій, психологічного тиску й когнітивних операцій. Для досягнення цієї мети важливо: (1) визначити місце інформаційної безпеки в системі гуманітарної безпеки; (2) описати основні форми інформаційно-психологічних загроз і сценарії їх застосування; (3) показати, як ці загрози впливають на гуманітарні сфери (освіту, культуру, соціальні відносини, психічне здоров'я); (4) виокремити групи населення, найбільш уразливі до інформаційно-психологічних впливів; (5) окреслити роль держави, міжнародних партнерів та громадянського суспільства у протидії загрозам; (6) запропонувати підходи до розвитку інформаційно-психологічної резильєнтності як пріоритетного ресурсу гуманітарної стійкості [150; 173; 183; 116; 208]. Методологічно такий аналіз має бути міждисциплінарним: інформаційні операції водночас є предметом безпекознавства, психології, соціології, комунікаційних студій, гуманітарної політики та права; без інтеграції підходів неможливо пояснити, чому однаковий інформаційний меседж у різних громадах викликає різні реакції, або чому стресове інформаційне середовище по-різному впливає на дітей, ВПО, військових та людей похилого віку [175; 201].

Гуманітарна безпека у воєнний період охоплює не лише підтримання базових умов життя, а й захист соціального капіталу, культурної тяглості, освітньої безперервності, морально-ціннісної єдності та психічного здоров'я. В умовах війни інформаційна сфера стає «множником ризику» для всіх гуманітарних компонентів: один вдалий інформаційний удар може підважити результати тривалої гуманітарної роботи, знецінити довіру до програм допомоги, дискредитувати державні та міжнародні інституції, спровокувати

конфлікти між групами населення, що підвищує соціальну напруженість і ускладнює відновлення. З цієї причини інформаційна безпека має розглядатися як умова гуманітарної стійкості, а не як «додаток» до гуманітарної політики. У практичній площині це означає необхідність інтеграції інформаційного компоненту у програми підтримки ВПО, у відновлення освіти та культури, у політики ментального здоров'я, у механізми громадського контролю та підзвітності гуманітарних програм [170; 175; 131; 169].

Поняття інформаційно-психологічних загроз доцільно розуміти як цілеспрямовані впливи, що здійснюються через медіа, соціальні мережі, месенджери, комунікаційні платформи та інформаційні інфраструктури з метою зміни уявлень, емоційних станів і поведінкових установок людей і спільнот. У війні такі впливи прагнуть досягти конкретних ефектів: (а) деморалізації та виснаження; (б) підриву довіри до державних інституцій, ЗСУ, місцевої влади та гуманітарних партнерів; (в) поляризації суспільства і провокування конфліктів; (г) підміни цінностей і смислів, атак на ідентичність; (д) створення «вікна можливостей» для політичного й військового тиску. Відомі аналітичні матеріали та підходи НАТО у сфері StratCom підкреслюють, що інформаційні операції в гібридній війні мають бути проаналізовані не лише за змістом повідомлень, а й за каналами поширення, швидкістю розгортання, сегментацією аудиторій та психологічними тригерами, які вони активують [151; 152]. У цих операціях ключовим є поєднання когнітивного впливу (формування інтерпретацій) та емоційного впливу (страх, гнів, безнадія), що в результаті змінює поведінку (апатія, недовіра, агресія, паніка, відмова від співпраці).

Типологічно інформаційно-психологічні загрози в умовах війни можуть бути представлені як: 1) дезінформація та фабрикація фактів (фейки, «псевдосвідчення», підроблені документи, відео, аудіо); 2) маніпулятивні наративи (спрощені «пояснення», що звинувачують державу/жертв у наслідках війни, нав'язують фаталізм); 3) психологічний тиск і залякування (панічні повідомлення про «неминучу поразку», «зраду», «катастрофу», «безвихідь»); 4) атаки на довіру (делегітимація інституцій, дискредитація реформ і програм

допомоги, «розкручування» корупційних історій без доказів); 5) поляризація та соціальний розкол (розпалювання конфліктів «цивільні–військові», «ВПО–місцеві», «центр–регіони», «волонтери–держава»); 6) інформаційні диверсії у критичних ситуаціях (масові «вкиди» під час обстрілів, блекаутів, евакуацій); 7) підрив ідентичності через історичні та культурні маніпуляції (викривлення історії, обесцінення мови та культури, нав'язування «імперських» рамок) [171; 150; 151; 88]. Практика моніторингу дезінформаційних кампаній демонструє, що ці типи загроз рідко існують ізольовано: вони поєднуються в пакети впливу, де фейк підтримується «експертною» маніпуляцією, а психологічний тиск – атакою на довіру і поляризацією [151; 171].

Механізми інформаційно-психологічного впливу можна пояснити через три рівні: когнітивний, емоційний і соціальний. На когнітивному рівні застосовуються спрощення, підміна причин і наслідків, «вибіркові факти», створення хибних дилем, конструювання «зручного» образу ворога або «винного» всередині суспільства. На емоційному рівні працює тактика страху, виснаження, відчаю, а також «емоційного зараження» у соцмережах, коли тривожні повідомлення швидко тиражуються і підсилюють одне одного. На соціальному рівні ефектом стає зниження довіри, послаблення горизонтальних зв'язків, падіння готовності до співпраці та взаємодопомоги. Соціальний капітал як ресурс стійкості є надзвичайно чутливим до атак на довіру; теоретичні підходи до стійкості суспільств підкреслюють, що в кризах саме мережі довіри та взаємності визначають здатність спільнот швидко мобілізувати ресурси й підтримувати порядок без примусу [151]. Тому інформаційні атаки, які руйнують довіру й солідарність, є прямою загрозою гуманітарній безпеці — вони знижують спроможність громад і держави до реагування та відновлення навіть за наявності матеріальних ресурсів [150; 175].

Окремим чинником у війні є феномен інформаційного перенасичення і «втоми»: в умовах постійних новин про втрати, обстріли, руйнування і страждання людина може втрачати здатність до критичного аналізу, стає більш

сугестивною та схильною до простих емоційних пояснень. Це підвищує ризик прийняття дезінформації і робить аудиторії уразливими до маніпуляцій, що апелюють до страху і виснаження. Паралельно тривале перебування в середовищі загроз підсилює симптоми хронічного стресу, тривожності, депресивних станів, порушень сну та емоційного вигорання. Визнані підходи у сфері психічного здоров'я в кризових ситуаціях наголошують на необхідності системної підтримки населення та створення психологічно безпечних комунікаційних практик, особливо коли інформаційне поле саме по собі стає джерелом травматизації [207]. Звідси випливає, що інформаційна безпека й політика ментального здоров'я не можуть бути розведені по різних «відомчих нішах»: у воєнний час це взаємопов'язані елементи гуманітарної стійкості [131; 160; 207].

Інформаційно-психологічні загрози мають різну силу впливу залежно від цільових груп. Найбільш уразливими зазвичай є: діти й молодь (через інтенсивне споживання контенту в соцмережах і незавершене формування критичного мислення), люди похилого віку (через нижчу цифрову грамотність та схильність довіряти «авторитетним» джерелам без перевірки), ВПО (через стрес, втрату соціальних зв'язків, невизначеність статусу), сім'ї військових та люди, які пережили травматичні події (через підвищену тривожність і схильність до «тригерних» реакцій), а також мешканці прифронтових територій (через виснаження, небезпеку та перебої в комунікації). У випадку ВПО інформаційні атаки часто спрямовані на провокування конфліктів із приймаючими громадами, дискредитацію програм допомоги та формування відчуття «неприйнятності» або «зайвості», що підвищує ризик вторинної маргіналізації [175; 191; 200]. Дані щодо переміщення та гуманітарної ситуації підкреслюють, що масштаби внутрішнього переміщення створюють додатковий тиск на соціальні системи, а інформаційні маніпуляції здатні різко погіршити ситуацію, перетворюючи соціальні труднощі на конфліктні наративи [190; 148; 195].

Вплив інформаційно-психологічних загроз на освіту проявляється, по-перше, у спотворенні змісту навчальної інформації (поширення псевдоісторичних інтерпретацій, антиукраїнських наративів, дискредитації української ідентичності), по-друге – у психологічному тиску на учнів і вчителів, що знижує навчальну мотивацію, посилює тривожність і ускладнює освітню соціалізацію. Освітнє середовище, яке у війні часто функціонує онлайн або в змішаному форматі, стає вразливішим до інформаційних операцій, бо цифрові платформи одночасно є каналами навчання і каналами поширення маніпулятивного контенту. Підтримка навчання і навичок у кризових умовах є одним із пріоритетів гуманітарної політики, а міжнародні програми наголошують на поєднанні доступу до освіти з формуванням життєвих навичок, у тому числі інформаційної грамотності та психологічної стійкості [161; 169]. Відповідно, медіаграмотність і критичне мислення у воєнний час є не лише освітнім завданням, а завданням гуманітарної безпеки, бо вони зменшують уразливість молоді до маніпуляцій [150; 169].

Культурна сфера у війні є мішенню як фізичного, так і символічного ураження. Фізичні руйнування культурних об'єктів супроводжуються спробами інформаційного «переписування» культурних смислів, знеціненням національної символіки, підміною історичних рамок та атакою на легітимність культурної суб'єктності. Звіти й верифікація ушкоджень культурних об'єктів свідчать про масштаб загрози культурному середовищу, що прямо пов'язано з ідентичністю і моральною стійкістю суспільства [160]. Паралельно міжнародні партнери підтримують культурний сектор, визнаючи культуру ресурсом відновлення й стійкості, а цифрові ініціативи збереження спадщини допомагають мінімізувати непоправні втрати [140; 135; 150]. У цьому контексті інформаційна безпека культури означає не лише протидію фейкам, а й захист культурних смислів, підтримку культурної пам'яті, посилення культурної комунікації та протидію символічним атакам на ідентичність [186; 174; 135].

Надзвичайно чутливою до інформаційно-психологічних загроз є соціальна сфера. Маніпулятивні повідомлення про «несправедливий» розподіл допомоги,

«привілеї» певних груп, «неефективність» соціальних програм, «тотальну корупцію» без доказів здатні підривати соціальну довіру та провокувати конфлікти. У воєнний час ці ризики посилюються через стрес, втому, обмежені ресурси й високі очікування суспільства. Громадський моніторинг і підзвітність є важливими інструментами протидії таким кампаніям, бо прозорість і контроль знижують можливості для маніпуляцій і підміни фактів. Водночас наявність реальних корупційних ризиків у гуманітарних процесах може стати «паливом» для ворожих інформаційних атак, тому політика прозорості і громадського контролю має не декларативний, а безпековий сенс [177]. Громадські ініціативи у сфері інформаційної безпеки, включно з фактчекінгом і просвітництвом, доповнюють державні інструменти, створюючи альтернативні джерела довіри й підвищуючи стійкість громад [177; 176].

Окремий блок впливу пов'язаний із психічним здоров'ям і психологічною стійкістю. Психологічні наслідки інформаційного тиску в умовах війни проявляються через підвищення тривожності, панічні реакції, депресивні стани, порушення сну, зниження здатності до концентрації, емоційне вигорання. У ситуації, коли населення постійно стикається з травматичним контентом, психологічні механізми самозахисту можуть формувати або апатію («емоційне оніміння»), або агресивні реакції. Обидва сценарії є небезпечними для гуманітарної безпеки: перший знижує здатність суспільства до участі у відновленні, другий — провокує конфліктність і поляризацію. Позитивна психологія та дослідження стійкості підкреслюють, що резильєнтність не є «вродженою рисою», а формується через підтримку, смислові рамки, соціальні зв'язки й практики саморегуляції [176]. Державна стратегія розвитку психічного здоров'я та національні програми ментального здоров'я визначають потребу системного підходу до підтримки населення, що в умовах інформаційної війни повинно включати також «гігієну інформаційного споживання», кризові комунікації та підтримку психологічно безпечного інформаційного середовища [131; 169; 207]. Таким чином, інформаційно-психологічна резильєнтність стає ключовим ресурсом гуманітарної безпеки: вона дозволяє суспільству

витримувати інформаційні удари без втрати базових соціальних функцій і без руйнації довіри та солідарності [200; 117; 207].

У сучасній війні інформаційно-психологічні загрози тісно пов'язані з кіберризиками та цифровою вразливістю. Перебої у зв'язку, атаки на цифрові системи, компрометація даних або поширення підроблених повідомлень через зламані канали можуть у короткий час спричинити хаос і паніку. Саме тому цифрова резильєнтність (здатність систем і громад зберігати функціональність під час цифрових атак і швидко відновлюватися) має розглядатися як елемент гуманітарної безпеки, оскільки цифрові системи забезпечують доступ до послуг, комунікацію, координацію допомоги і управління кризами [203]. У гуманітарній політиці це означає необхідність інституційного резервування каналів зв'язку, захисту комунікаційних платформ, підготовки персоналу та населення до дій у разі інформаційних і цифрових інцидентів, а також комунікаційної готовності держави й громад.

Розглядаючи протидію інформаційно-психологічним загрозам, слід наголосити на ключовій ролі держави як суб'єкта формування правил, координації, стратегічних комунікацій та підтримки інфраструктури. Державна політика у цій сфері повинна включати: (1) інституційний моніторинг загроз і швидке реагування; (2) стратегічні комунікації, орієнтовані на довіру, прозорість і послідовність; (3) підтримку етичних стандартів медіа у воєнний час і взаємодію з професійними спільнотами; (4) розвиток інформаційної грамотності та медіаосвіти через систему освіти; (5) інтеграцію інформаційної безпеки у програми підтримки ВПО, ветеранів, сімей військових; (6) поєднання інформаційної політики з програмами ментального здоров'я [184; 131; 207; 204]. Паралельно важливо зберігати демократичні принципи: боротьба з дезінформацією не повинна перетворюватися на обмеження легітимної критики або свободи слова, інакше зростає ризик втрати довіри – а довіра є центральним ресурсом стійкості.

Міжнародний вимір протидії інформаційним загрозам має подвійне значення. По-перше, міжнародні партнери надають методологічні рамки

і практичні інструменти (StratCom, фактчекінг, медіаграмотність, резильєнтність), які можуть бути адаптовані до українського контексту [117; 116; 112]. По-друге, міжнародні гуманітарні інституції формують стандарти і підтримують програми, що прямо впливають на гуманітарну стійкість (інформаційна резильєнтність, координація, інтеграція громад, захист уразливих груп) [151; 162]. Зокрема, міжнародні підходи до інформаційної резильєнтності в умовах війни підкреслюють важливість локалізації рішень – тобто залучення громад, місцевих організацій і регіональних платформ як «першої лінії» протидії інформаційним атакам [151; 162]. Це особливо актуально для України з огляду на нерівномірність впливів війни по регіонах і різну інтенсивність інформаційних атак у прифронтових та тиллових громадах.

Громадянське суспільство в Україні виконує критично важливу функцію у протидії інформаційно-психологічним загрозам. Його сила полягає у гнучкості, швидкості реагування, високій довірі з боку населення та здатності діяти на рівні громад. Волонтерські ініціативи, незалежні медіа, експертні платформи і фактчекінгові організації допомагають зменшувати поширення фейків, підвищувати медіаграмотність, підтримувати психологічну стійкість і забезпечувати комунікацію «людською мовою» для різних груп населення. Фактчекінгові практики у війні не лише спростовують неправду, а й формують культуру критичного мислення та відповідальності за поширення інформації, що є елементом гуманітарної безпеки [152]. Крім того, громадські ініціативи у сфері інформаційної безпеки підсилюють прозорість гуманітарних процесів і знижують простір для маніпуляцій, особливо в контексті підзвітності гуманітарних програм [154]. Водночас ефективність громадянського суспільства залежить від партнерства з державою та міжнародними структурами: без координації і спільних протоколів навіть сильні ініціативи можуть працювати фрагментарно, що зменшує загальний ефект.

Ключовим концептом, який дозволяє поєднати інформаційну безпеку, психологічну підтримку і соціальну згуртованість, є резильєнтність. У контексті гуманітарної безпеки резильєнтність доцільно визначати як здатність людини,

спільноти та інституцій витримувати стреси, адаптуватися до кризових впливів і відновлюватися без руйнування базових функцій. Позитивна психологія показує, що резильєнтність підтримується смисловими рамками, позитивними соціальними зв'язками, відчуттям контролю над власним життям, а також наявністю доступних механізмів допомоги й підтримки [171]. У воєнному контексті України резильєнтність має включати інформаційний компонент: здатність розрізняти достовірне і маніпулятивне, не «заражатися» панікою, зберігати критичність мислення навіть під інформаційним тиском, підтримувати довіру до інституцій через перевірку фактів і прозорі комунікації [131; 150; 155]. Системні програми психологічної підтримки та державні стратегії у сфері ментального здоров'я визначають напрям до створення «екосистеми» психосоціальної допомоги, де інформаційна політика й комунікації виступають умовою зниження травматизації [131; 140; 155]. Це означає, що протидія інформаційним загрозам має включати також «психологічно безпечні» моделі інформування населення: уникнення сенсаційності, чіткість, структурованість, своєчасність, правдивість, пояснення невизначеностей без драматизації.

Практичні напрями зміцнення інформаційно-психологічної стійкості в умовах війни доцільно групувати у кілька блоків. Перший блок – інституційний: розвиток системи стратегічних комунікацій, кризових протоколів інформування, міжвідомчої координації та взаємодії з місцевими громадами. Другий блок – освітній: інтеграція медіаграмотності, критичного мислення і цифрової гігієни в програми формальної та неформальної освіти, особливо для молоді та вразливих груп [151; 140]. Третій блок – соціальний: підтримка соціального капіталу та мереж довіри на рівні громад, посилення локальних платформ взаємодії, розвиток програм інтеграції ВПО, які включають інформаційний компонент (комунікація прав і послуг, протидія стигмі, профілактика конфліктів) [140; 171; 125]. Четвертий блок – психологічний: розширення доступу до психосоціальної підтримки, популяризація практик саморегуляції, формування навичок стресостійкості, робота з інформаційною втомою, особливо для дітей, ВПО, військових і мешканців прифронтових

територій [207; 151; 131; 162]. П'ятий блок – громадський контроль і підзвітність: прозорість гуманітарних програм, антикорупційні механізми, відкриті дані і партнерство з громадськими ініціативами, що зменшує простір для маніпулятивних наративів [177]. Шостий блок – міжнародна кооперація: адаптація міжнародних практик протидії дезінформації, підтримка програм медіаграмотності та резильєнтності, а також використання досвіду StratCom та інформаційних стратегій у кризах [177; 151; 133; 182].

У підсумку проведений аналіз підтверджує, що інформаційно-психологічна сфера гуманітарної безпеки України в умовах війни зазнає системних, цілеспрямованих і багатоаспектних загроз. Дезінформація, маніпуляція масовою свідомістю, психологічний тиск, атаки на довіру та поляризація діють комплексно і мають як короткострокові, так і довгострокові наслідки: вони впливають на освіту й молодь, на культурний простір та ідентичність, на соціальні відносини в громадах, на інтеграцію ВПО, а також на психічне здоров'я населення. Установлено, що ефективне забезпечення гуманітарної безпеки можливе лише за умови інтегрованої взаємодії державних інституцій, міжнародних партнерів і громадянського суспільства, розвитку стратегічних комунікацій, підвищення рівня медіаграмотності та формування психологічно безпечного інформаційного середовища. Центральним ресурсом протидії визначено розвиток резильєнтності – здатності людини і суспільства витримувати інформаційні удари, адаптуватися до кризових навантажень та відновлюватися без руйнування базових соціальних функцій [174; 207; 181; 154; 107]. Перспективи подальших наукових досліджень доцільно спрямувати на: (1) розроблення індикаторів вимірювання інформаційно-психологічної резильєнтності на рівні громад; (2) аналіз ефективності програм медіаграмотності в освітньому середовищі; (3) оцінку впливу цифрових платформ та алгоритмів на поширення дезінформації; (4) інтеграцію політик ментального здоров'я з комунікаційними стратегіями держави у воєнний і післявоєнний періоди [178; 150; 131; 154; 177]. Таким чином, забезпечення інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки є невід'ємною складовою

гуманітарної безпеки України і ключовою умовою збереження соціальної стійкості, національної ідентичності та сталого розвитку держави в умовах війни та поствоєнної трансформації [184; 185; 183].

3.3. Соціальний захист і реінтеграція внутрішньо переміщених осіб

Соціальний захист і реінтеграція ВПО під час війни є одним із центральних вимірів гуманітарної безпеки України не тільки у воєнний але і післявоєнний періоди, оскільки саме через ці механізми держава та суспільство зберігають людський капітал, підтримують соціальну згуртованість і запобігають довготривалій маргіналізації великих груп населення. Масштаб внутрішнього переміщення, спричиненого повномасштабною війною, створює не лише гуманітарний, а й управлінський, фінансовий та правовий виклик: системи соціальної підтримки, охорони здоров'я, освіти, зайнятості, житлового забезпечення та місцевих послуг мають одночасно реагувати на гострі потреби й забезпечувати перехід від екстреної допомоги до сталих, інтеграційних рішень. У світових гуманітарних практиках внутрішнє переміщення розглядається як багатовимірна криза, де поряд із матеріальними втратами (житло, майно, робота) відбувається руйнування соціальних мереж, психологічна травматизація та зниження відчуття контролю над життям; унаслідок цього соціальний захист і реінтеграція стають ключем до відновлення гідності, автономії та довіри до держави як гаранта прав. У випадку України актуальність проблеми посилюється тривалістю конфлікту, повторюваними хвилями переміщення, різкою асиметрією впливу війни на регіони та високим навантаженням на приймаючі громади, які повинні одночасно забезпечувати базові послуги місцевим мешканцям і ВПО, не допускаючи соціального напруження. Саме тому підхід до реінтеграції ВПО має виходити за межі разових виплат або «стихійної» допомоги й розглядатися як системна політика гуманітарної безпеки:

від забезпечення базових потреб – до створення умов економічної самостійності, соціальної включеності та участі ВПО в житті громад [181; 177; 151; 155].

Для концептуального аналізу соціального захисту та реінтеграції ВПО доцільно виходити з того, що гуманітарна безпека у частині переміщення включає щонайменше п'ять взаємопов'язаних блоків: (1) матеріальна стабілізація (дохід, виплати, житло, базові послуги); (2) доступ до соціальних сервісів (соціальна робота, адміністративні процедури, правова допомога, інформаційний супровід); (3) інтеграція на ринку праці та відновлення економічної автономії (зайнятість, перекваліфікація, підприємництво); (4) психосоціальна підтримка та ментальне здоров'я (профілактика ПТСР, депресивних станів, сімейні та дитячі програми, зменшення стигматизації); (5) соціокультурна інтеграція та участь (включеність у життя громади, взаємодія з місцевими ініціативами, довіра, соціальний капітал). Усі ці блоки взаємно підсилюють або взаємно послаблюють один одного: наприклад, житлова нестабільність підвищує ризик психологічного виснаження; брак інформації про послуги посилює відчуття безпорадності; дискримінація на ринку праці знижує економічну автономію й формує ризики вторинної маргіналізації; слабкі зв'язки з громадою зменшують соціальний капітал і стійкість. Відповідно, реінтеграційна політика має бути міжсекторальною і працювати як «пакет» рішень, а не як набір розрізнених заходів [174; 207; 161; 141].

Емпірично масштаб виклику підкреслюється гуманітарними оглядами та аналітичними матеріалами міжнародних інституцій: гуманітарні потреби України у воєнний період включають значний компонент, пов'язаний із переміщенням населення, втратою житла, доступом до соціальних послуг, а також ментальним здоров'ям. У таких документах ВПО фігурують як одна з ключових груп, потреби якої перетинаються з потребами громад прийому, що робить політику реінтеграції одночасно політикою підтримки місцевого розвитку [154; 171]. При цьому важливою особливістю внутрішнього переміщення є його динаміка: частина людей переміщується повторно; частина повертається у деокуповані або близькі до фронту території; частина

залишається в громадах прийому на тривалий час. Відтак, «усереднене» рішення не може бути достатнім: потрібні диференційовані траєкторії підтримки — для короткотермінового, середньотермінового та довготривалого переміщення, а також для різних соціальних груп (сім'ї з дітьми, люди з інвалідністю, літні люди, ветерани, молодь) [171; 151].

Державна політика соціального захисту ВПО у воєнний період часто стартує з інструментів екстреної стабілізації, але її ефективність визначається тим, наскільки швидко вона переходить до моделі «сталого інтеграції». Ключовими принципами такої моделі мають бути: адресність і справедливість (щоб допомога надходила тим, хто її реально потребує); прозорість і підзвітність (щоб зменшувати корупційні ризики та підрив довіри); доступність і недискримінація (щоб не виникало «бар'єрів входу» у соціальні послуги); партнерство з громадами та громадянським суспільством (щоб рішення відповідали локальним потребам); цифрова зручність (щоб процедурні бар'єри не перетворювалися на «вторинну травму» через бюрократію). У цьому контексті важливим практичним інструментом є цифровізація соціальної підтримки та програм допомоги — вона підвищує швидкість доступу до сервісів і зменшує транзакційні витрати, але одночасно потребує врахування цифрової нерівності (особливо для людей похилого віку та жителів громад зі слабким інтернетом). Прикладом розвитку цифрових інструментів може слугувати державна програма «ЄДопомога» як канал надання/координації допомоги й комунікації з отримувачами [190]. Однак цифровий інструмент не є самодостатнім: без локальних соціальних служб, супроводу й консультацій він може залишити поза увагою тих, хто не має навичок або технічної можливості скористатися сервісом.

Житлова політика для ВПО — один із найбільш «вузьких» елементів системи, який часто визначає загальний успіх або провал реінтеграції. Житло — це не лише фізичний дах над головою; це база стабільності, що дозволяє людині планувати майбутнє, працевлаштовуватися, відновлювати соціальні зв'язки, забезпечувати навчання дітей. У разі нестабільного житла зростають ризики

психологічного виснаження, конфліктності в родині, погіршення здоров'я, а також «хронізації» залежності від допомоги. Доступність житла є нерівномірною: великі міста та відносно безпечні регіони мають високий попит і високі ціни на оренду, що знижує реальну купівельну спроможність виплат і посилює соціальну напругу. Аналітика щодо переміщення показує, що житлова нестабільність є одним з найбільш частотних факторів уразливості ВПО, а отже її подолання має бути стратегічним пріоритетом [181]. Практика міжнародних програм відновлення свідчить, що ефективна житлова політика для ВПО рідко обмежується «виплатами на оренду»: вона включає (а) відбудову та модернізацію комунального житлового фонду; (б) тимчасові модульні рішення з чітким горизонтом переходу до сталого житла; (в) стимули для приватного сектору; (г) проєкти відновлення громад із житловим компонентом, щоб житло з'являлося разом із робочими місцями та інфраструктурою. У цьому аспекті важливим є зв'язок житлової політики з програмами відновлення громад: інфраструктурні проєкти, орієнтовані на приймаючі громади, можуть одночасно збільшувати житлову пропозицію, відновлювати соціальні послуги та створювати зайнятість [171].

Економічна реінтеграція ВПО є другим «ядром» стабільності після житла. Працевлаштування та відновлення доходу переводять людину з режиму виживання у режим відновлення, зменшують залежність від допомоги, повертають відчуття контролю й гідності. Однак економічна інтеграція стикається з бар'єрами: невідповідність навичок потребам ринку праці у приймаючих громадах; відсутність документів або підтвердження кваліфікації; конкуренція за робочі місця; дискримінаційні практики; обмежені можливості для догляду за дітьми; психологічний стан, що знижує працездатність. Тому програми реінтеграції мають включати перекваліфікацію, підтримку підприємництва, розвиток місцевої економіки в громадах, де проживають ВПО, а також створення умов для соціального підприємництва і зайнятості у сфері відновлення (будівництво, логістика, соціальні послуги). Досвід проєктів відновлення на рівні громад демонструє, що поєднання відбудови з програмами

створення робочих місць є одним із найбільш ефективних підходів для стійкого повернення економічної активності [171]. У цьому сенсі соціальний захист не суперечить економічній інтеграції: навпаки, він має бути «трампліном» до автономії – але лише за умови продуманої архітектури стимулів, доступних програм і реальної інфраструктури зайнятості.

Психосоціальна підтримка й ментальне здоров'я є третім критичним виміром реінтеграції. Війна, переміщення, втрата дому, розрив соціальних зв'язків і постійний стрес формують високий ризик травматичних реакцій, тривожних і депресивних станів, порушень сну, соматичних проявів стресу. Підхід до ментального здоров'я в кризових ситуаціях наголошує: (1) психосоціальна підтримка має бути масштабованою і доступною; (2) вона повинна включати індивідуальні та групові форми допомоги; (3) важливими є послуги для дітей, сімей і тих, хто пережив прямий травматичний досвід; (4) профілактика стигматизації психічних розладів є умовою звернення по допомогу [185]. Державні стратегічні документи у сфері психічного здоров'я та національні програми ментального здоров'я підкреслюють перехід від «точкових» ініціатив до системної політики, яка поєднує медичні, соціальні та комунікаційні інструменти [131; 185]. Для ВПО така політика має бути інтегрована із соціальною роботою та послугами в громадах: психологічна підтримка стає частиною реінтеграційного пакета разом із житлом, правовою допомогою, освітою, працевлаштуванням. Особливо важливо забезпечувати доступність допомоги в громадах, де немає достатньої кількості фахівців: тут можуть працювати мобільні бригади, телемедицина, партнерські програми з громадськими організаціями, а також навчання соціальних працівників базовим навичкам психосоціальної підтримки.

Соціокультурна інтеграція ВПО в приймаючі громади є четвертим виміром, який іноді недооцінюють, але саме він визначає довгострокову якість реінтеграції та національну єдність. Реінтеграція не зводиться до отримання виплат або житла: вона включає включеність у життя громади, довіру, взаємодію, відсутність стигми, відчуття «прийнятності» й безпеки у соціальному

середовищі. У цьому контексті ключовим ресурсом є соціальний капітал – мережі взаємності, довіра, норми співпраці. Теоретичні підходи до соціального капіталу й стійкості суспільств показують: чим вищий рівень соціального капіталу, тим ефективніше спільноти долають кризи і тим нижча ймовірність конфліктів між групами [171]. ВПО можуть стати не лише отримувачами допомоги, а й активними агентами розвитку: вони створюють бізнеси, приносять професійні компетенції, ініціюють громадські проєкти, підсилюють волонтерські мережі. Але це можливо лише тоді, коли у громадах існують інклюзивні механізми участі та партнерства, а також програми, що зменшують напругу й запобігають конфліктам «ВПО–місцеві». Саме тому реінтеграційна політика повинна включати роботу з приймаючими громадами: підтримку інфраструктури, компенсаційні механізми, розвиток послуг, культурні та освітні проєкти, які формують «спільне ми», а не «конкуренцію за ресурси» [178; 200].

Окремої уваги потребує роль громадянського суспільства та гуманітарних організацій у підтримці ВПО й розвитку інтеграційних практик. Досвід України показує, що саме громадські та благодійні структури часто першими закривають «вікна уразливості» — надають гуманітарну допомогу, консультації, правовий супровід, психологічну підтримку, освітні можливості, допомагають з інтеграцією дітей та сімей у нові громади. Наприклад, практики соціальної інтеграції ВПО на рівні громад системно описуються і демонструють, як локальні партнерства можуть забезпечувати реальні траєкторії адаптації: від кейс-менеджменту та підтримки сімей – до ініціатив зайнятості й спільнотних проєктів [126]. Такі кейси важливі з погляду гуманітарної безпеки, бо вони дають доказову основу: які моделі працюють у громадах, як долати соціальну напругу, як підсилювати стійкість. У поєднанні з даними соціологічних опитувань та досліджень інтеграції це дозволяє формувати «політику на основі даних», а не лише на основі декларацій [178]. Водночас громадські ініціативи потребують системної підтримки й координації: без інституційних рамок вони можуть вигорати, дублюватися або не покривати найуразливіші групи.

Міжнародні інституції й гуманітарні партнери виконують для України дві взаємопов'язані функції: ресурсну (фінансова, технічна, організаційна підтримка) та стандартотворчу (підходи до захисту, інтеграції, підзвітності, координації). Гуманітарні огляди та ситуаційні звіти ООН підкреслюють, що ВПО залишаються серед ключових груп із підвищеними потребами, а ефективність підтримки залежить від поєднання гуманітарних інтервенцій із розвитковими рішеннями – тобто від «мосту» між екстреною допомогою і довгостроковим відновленням [142; 195]. Цей підхід особливо важливий для України, бо тривалість війни робить неможливим утримання виключно гуманітарної моделі «постійної підтримки» без створення механізмів самостійності. У практиці програм відновлення громад (зокрема проєкти, що стосуються розвитку місцевої інфраструктури й соціальних послуг) поєднання компонентів допомоги та розвитку формує умови для інтеграції ВПО без руйнування можливостей місцевих мешканців – тобто працює на соціальну згуртованість [192]. Важливо також, що міжнародна підтримка підсилює інституційну спроможність громад і місцевої влади – а саме місцевий рівень найчастіше є «точкою контакту» ВПО з державою: там вирішуються питання житла, соціальних послуг, шкіл, медичних закладів, комунікації з населенням.

Правовий вимір реінтеграції ВПО у межах цього розділу доречно розуміти як забезпечення недискримінаційного доступу до послуг та участі. Навіть якщо формально права визначені, саме практичні бар'єри – складні процедури, відсутність інформації, перевантаженість органів соціального захисту, цифрова нерівність – можуть перетворювати право на «недосяжний стандарт». Тому ключовим завданням гуманітарної безпеки в частині ВПО є зниження транзакційних витрат доступу до держави: простіші процедури, доступні сервіси, наявність зрозумілих інформаційних каналів, чітка комунікація в громадах, а також правова допомога та соціальний супровід. У цьому контексті соціальний захист і реінтеграція мають працювати як «система», а не як набір випадкових рішень: якщо людина отримала виплату, але не має житла і не знає, як знайти роботу або отримати психологічну підтримку, інтеграція

не відбудеться. Власне тому ефективні моделі інтеграції у громадах часто будуються на кейс-менеджменті: оцінці потреб сім'ї, формуванні індивідуальної траєкторії підтримки, координації з різними сервісами [126]. Такі практики відповідають і гуманітарним стандартам комплексного підходу, і логіці гуманітарної безпеки, де основним результатом є відновлення автономії та соціальної включеності.

Критично важливим викликом для соціального захисту ВПО є ризик вторинної маргіналізації, коли після первинного шоку переміщення людина «застрягає» у тривалій нестабільності: тимчасове житло стає хронічним, низький дохід – стабільним, соціальні зв'язки не відновлюються, а психологічна травма не опрацьовується. Такий сценарій має системні наслідки: зростає навантаження на соціальні служби, зменшується економічна активність, посилюється напруга в громадах, підвищуються ризики соціальної ізоляції, а у довгостроковій перспективі – бідності та міжпоколіннєвої передачі вразливості (особливо в сім'ях з дітьми). Протидія вторинній маргіналізації вимагає переходу від підтримки «факту переміщення» до підтримки «траєкторії відновлення»: житло + робота + ментальне здоров'я + освіта дітей + участь у житті громади. Саме тому розвиткові проекти в громадах прийому, що створюють інфраструктуру, робочі місця і послуги, мають розглядатися як частина політики реінтеграції, а не лише як «загальне відновлення» [200].

На рівні громад важливим індикатором успішної реінтеграції є не лише статистика виплат, а й показники соціальної згуртованості: рівень довіри, відсутність конфліктів між групами, участь ВПО у місцевих ініціативах, включення дітей у шкільні та позашкільні практики, відновлення мереж взаємодопомоги. Саме тут соціальний капітал стає одночасно ресурсом і результатом політики: інтеграція ВПО може підсилювати соціальний капітал, якщо громада має інклюзивні механізми; і навпаки, слабкий соціальний капітал підвищує ризик конфліктів і стигматизації [127]. Опитування та дослідження інтеграції в громадах дозволяють бачити «живу» картину адаптації, а не лише адміністративні цифри; зокрема, дані про інтеграційні настрої, потреби й бар'єри

можуть використовуватися для коригування політик на місцевому та державному рівнях [178]. У поєднанні з практичними кейсами роботи громадських організацій це формує основу для доказового вдосконалення державної політики: які формати підтримки реально зменшують напругу, як працюють центри інтеграції, які підходи ефективніші для сімей з дітьми, а які – для літніх людей [126; 178].

Узагальнюючи, соціальний захист і реінтеграція ВПО є базовим стовпом гуманітарної безпеки України, оскільки забезпечують не тільки фізичне виживання переміщених людей, а й відновлення їхнього соціального, психологічного та економічного потенціалу, що безпосередньо впливає на національну єдність і здатність держави до відновлення. Ефективна політика у цій сфері має будуватися на міжсекторальній архітектурі: держава забезпечує правила, фінансування та координацію; громади реалізують інтеграційні практики і створюють «простір включення»; громадянське суспільство підсилює гнучкість і закриває вразливі «прогалини»; міжнародні партнери підтримують ресурси, стандарти і розвиткові проєкти. Стратегічним результатом має бути перехід від короткострокової допомоги до сталих рішень: житлова стабільність, економічна автономія, доступ до послуг, психосоціальна підтримка, соціокультурна включеність і участь ВПО у житті громад. Лише за таких умов реінтеграція ВПО стане не «тягарем», а ресурсом розвитку – через збереження людського капіталу, посилення соціального капіталу та зміцнення гуманітарної стійкості українського суспільства в умовах війни та післявоєнної трансформації [142; 195; 200; 178; 131; 126; 190].

3.4. Роль громадянського суспільства у сприянні гуманітарної безпеки України

Війна радикально змінила конфігурацію гуманітарної безпеки та висунула на перший план питання збереження людського потенціалу, соціальної

згуртованості, культурної тяглості, інформаційної стійкості й психічного здоров'я населення. У цих умовах гуманітарна безпека перестає бути «другорядним» виміром державної політики й набуває статусу системного ресурсу національної стійкості. Державні інституції, навіть за наявності політичної волі, у воєнний період об'єктивно працюють у режимі перевантаження: значна частина ресурсів спрямовується на оборону, інфраструктура зазнає руйнувань, зростає кількість ВПО, посилюються інформаційно-психологічні загрози, виникають нові форми соціальної вразливості. Саме в такій кризовій реальності діяльність громадянського суспільства проявилася як один із ключових чинників гуманітарного реагування, підтримки постраждалих груп, мобілізації ресурсів і формування практик солідарності. Міжнародні гуманітарні огляди та ситуаційні звіти щодо України неодноразово підкреслюють, що ефективність гуманітарних дій значною мірою залежить від партнерства з місцевими та національними організаціями, які мають контекстні знання, довіру громад і здатність швидко діяти в умовах мінливої безпекової ситуації [142; 195]. У документах РЄ додатково акцентується, що стійкість демократії у кризовий час прямо пов'язана із збереженням активного громадянського простору, здатного забезпечувати суспільний контроль, підтримку уразливих груп та налагодження взаємодії між владою і громадянами [129; 134].

Роль громадянського суспільства у сприянні гуманітарній безпеці доцільно розглядати як багаторівневу систему функцій, що охоплює: (1) оперативне гуманітарне реагування; (2) соціальну й правову навігацію; (3) моніторинг і підзвітність; (4) психосоціальну підтримку та розвиток резильєнтності; (5) інформаційну стійкість і протидію дезінформації; (6) підтримку освіти, науки, культури та збереження спадщини; (7) посередництво у партнерствах відбудови та локального розвитку. Такий підхід дозволяє уникнути спрощення, за якого громадський сектор нібито «підміняє державу», натомість підкреслює комплементарність і синергію у системі національної стійкості. Теоретично ця логіка узгоджується з уявленням про соціальний капітал як ресурс

суспільної координації, довіри та взаємодопомоги, що особливо актуалізується в умовах війни [127]. З практичного боку, дослідження інтеграції та взаємодії у громадах демонструють: де розвинені партнерства «влада – НУО – громада», там вищі показники доступу до допомоги, нижчі ризики соціальної фрагментації та ефективніші механізми адаптації до кризи [178; 200].

Першою і найбільш «видимою» функцією громадянського суспільства в умовах війни стало оперативне гуманітарне реагування: евакуація, логістика, забезпечення базових потреб, створення тимчасових прихистків, підтримка людей у прифронтових та деокупованих територіях. Важливо, що таке реагування має не лише матеріальний, а й соціально-психологічний вимір: воно відновлює відчуття захищеності, знижує рівень паніки, підтримує довіру між людьми й інституціями. У гуманітарних документах ООН підкреслюється значення локалізації допомоги та участі місцевих акторів як умови доступу до вразливих груп і гнучкого реагування на швидкі зміни обстановки [142; 200]. Окремий аспект – підтримка ВПО: гуманітарні й інтеграційні опитування на рівні громад показують, що саме мережі взаємодопомоги, локальні ініціативи й партнерські проєкти істотно впливають на успішність соціальної адаптації та зменшення напруги між «приймаючими» громадами і переселенцями [126; 178].

Друга важлива функція – соціальна й правова навігація населення у системі допомоги. Воєнний час породжує складні траєкторії доступу до послуг: людям потрібні соціальні виплати, тимчасове житло, медична допомога, реєстраційні процедури, освітні можливості, психологічна підтримка, інструменти працевлаштування. Громадські організації й волонтерські мережі часто виступають «першою точкою входу», пояснюючи механізми, допомагаючи підготувати документи, під'єднуючи людей до локальних сервісів і програм. Така діяльність не просто «допоміжна»: вона зменшує ризики виключення людей із системи соціального захисту через бюрократичні бар'єри, обмежену мобільність чи інформаційну нерівність. У цьому контексті важливими стають дані про інтеграційні практики й соціальну згуртованість, які демонструють:

налагоджені канали комунікації та взаємодії у громаді прямо корелюють із відчуттям безпеки та довіри до інституцій [178; 200].

Третьою функцією громадянського суспільства є моніторинг, контроль доброчесності й підзвітності гуманітарної політики та потоків ресурсів. У воєнний час обсяги допомоги зростають, а разом із ними збільшуються корупційні ризики, ризики неефективного розподілу, дублювання, непрозорих процедур. У цьому сенсі громадські ініціативи у сфері прозорості та доброчесності відіграють роль запобіжника, що підтримує довіру до гуманітарних програм і зменшує суспільну напругу. Відповідні практики узгоджуються з підходами до демократичного врядування у кризових умовах, де підзвітність і участь громадськості розглядаються як необхідні умови ефективної кризової відповіді [129; 177]. Саме тому антикорупційний і моніторинговий сегмент громадянського суспільства стає частиною гуманітарної безпеки: він захищає не лише бюджетні ресурси, а й соціальну довіру як базовий компонент стійкості [127; 177].

Четверта функція – психосоціальна підтримка і розвиток психологічної стійкості (резильєнтності). Масове травмування населення, постійні загрози, втрати, тривале життя в стресі формують високі ризики депресивних розладів, тривожності, емоційного виснаження, зростання насильства у сім'ях та соціальної дезадаптації. Міжнародні підходи наголошують, що психічне здоров'я у кризових ситуаціях є стратегічним ресурсом суспільства, а не суто медичною проблемою [203]. Україна розвиває національні інституційні рамки підтримки психічного здоров'я, що видно з державних стратегічних документів та програм у сфері ментального здоров'я [131]. Проте масштаб потреб робить участь громадянського суспільства незамінною: саме локальні ініціативи, психологічні центри, мережі підтримки здатні забезпечувати «низькопорогові» сервіси, групи взаємодопомоги, кризове консультування та інтеграцію психосоціального компонента у гуманітарні програми для ВПО та інших уразливих груп. З позицій гуманітарної безпеки це означає: психологічна підтримка є способом відновлення здатності людей діяти, навчатися, працювати,

брати участь у житті громади, а отже – підтримувати соціальну стійкість та людський капітал.

П'ята функція – формування інформаційної стійкості, протидія дезінформації та підтримка етичних стандартів комунікації. Інформаційний простір у гібридній війні стає полем атак, де ворог застосовує маніпуляції, фейки, психологічні операції, намагаючись підірвати довіру до держави, посіяти паніку, спровокувати конфліктність і втому. У цьому контексті громадянське суспільство виступає як важливий актор розвитку медіаграмотності, фактчекінгу, інформаційної гігієни та підтримки незалежних практик верифікації повідомлень. Відповідні підходи підтримуються як спеціалізованими аналітичними рамками щодо протидії інформаційним операціям, так і практиками протидії дезінформації у воєнний час. Додатково значення має етичний вимір: у ситуації травмування суспільства, чутливості тем і високого рівня ризиків суспільна комунікація потребує стандартів, що мінімізують шкоду, не розпалюють ненависть і не відтворюють панічні наративи; цей напрям підкріплюється рекомендаціями та стандартами етичної поведінки в медіа в умовах війни [165]. Водночас громадські ініціативи у сфері інформаційної безпеки й протидії маніпуляціям сприяють формуванню “культури правди” як ключової гуманітарної передумови соціальної єдності [88].

Шоста функція – підтримка гуманітарного потенціалу освіти, науки та культури. Освіта й наука формують довгостроковий людський капітал, а культура – національну ідентичність, пам'ять і символічні ресурси солідарності. У воєнний час ці сфери зазнають руйнації інфраструктури, відтоку кадрів, зменшення ресурсів, а також інформаційних атак. Громадські ініціативи та партнерські проєкти часто забезпечують безперервність навчання, підтримку освітніх просторів, доступ до ресурсів, наукові й освітні комунікації, а також підтримку культурних практик, що допомагають переживати травматичний досвід і зберігати ідентичність. Збереження культурного потенціалу набуває додаткового виміру через цифрові рішення: цифрове архівування та документування культурної спадщини стає способом протидії

втратам і руйнації пам'яті, що підтверджується практиками цифрового збереження та міжнародними оцінками руйнувань культурних об'єктів [179]. Важливим є й аспект підтримки креативних індустрій і культурного сектору як частини соціальної стійкості – цей напрям відображено у міжнародних і міжурядових документах щодо підтримки культури та її відновлення [185].

Сьома функція – участь громадянського суспільства у відновленні та розвитку громад як основи поствоєнної гуманітарної стабільності. Війна не лише руйнує інфраструктуру, а й змінює соціальну тканину: громади зростають за рахунок ВПО, змінюються локальні ринки праці, соціальні потреби, демографічна структура, виникають нові точки напруги й водночас нові можливості розвитку. Дослідження інтеграції у громадах свідчать: включеність переселенців у місцеві процеси, доступ до сервісів, участь у громадських ініціативах та комунікація з місцевою владою є факторами, що підвищують інтеграційний потенціал і зменшують ризики вторинної маргіналізації [126]. Саме тут громадянське суспільство може бути не лише «постачальником допомоги», а співтворцем відбудови: через соціальне підприємництво, культурні та освітні програми, локальні партнерства, участь у плануванні розвитку. Важливою передумовою цього є збереження демократичного простору й громадянських свобод у кризових умовах – такий підхід підкреслюється європейськими інституціями у контексті демократичного врядування та участі громадськості [135].

Разом із тим тривала війна виявляє низку проблем і ризиків для самого громадянського суспільства, які прямо впливають на гуманітарну безпеку. По-перше, це ризик емоційного та фізичного виснаження активістів і волонтерів, що може знижувати здатність мереж допомоги функціонувати довгостроково. По-друге, несталість фінансування та нерівномірність ресурсів між регіонами можуть спричиняти «розриви» у доступі до підтримки. По-третє, фрагментація ініціатив, відсутність єдиних стандартів і даних може призводити до дублювання допомоги в одних сферах і «провалів» в інших. По-четверте, зростають

інформаційні атаки, спрямовані на дискредитацію волонтерського руху та недержавних організацій; це безпосередньо пов'язано з інформаційною війною і потребує системної протидії, підтримки інформаційної стійкості та етики комунікації [154; 152]. По-п'яте, у великих потоках ресурсів підвищується значення прозорості й доброчесності, що робить критично важливими моніторингові механізми та громадський контроль [177]. Усе це вказує: громадянське суспільство – потужний ресурс гуманітарної безпеки, але його ефективність залежить від умов підтримки, координації та інституційного розвитку.

Тому ключовим стратегічним завданням для України є інституціоналізація партнерства між державою, місцевим самоврядуванням, громадянським суспільством і міжнародними партнерами. У європейських підходах до кризового управління наголошується на багаторівневості: держава визначає стандарти, гарантії й рамки; місцевий рівень забезпечує адаптацію до контексту; громадянське суспільство – гнучкість, інноваційність і довіру; міжнародні партнери – підтримку спроможностей і сталість відновлення [129; 132; 200]. Для України це означає доцільність: (1) розвитку координаційних механізмів гуманітарної політики на рівні громад і регіонів; (2) створення інструментів інтегрованого моніторингу потреб і результатів програм; (3) підтримки психосоціальних сервісів і програм ментального здоров'я як елемента гуманітарної безпеки; (4) посилення інформаційної стійкості, медіаграмотності та етичних стандартів комунікації; (5) забезпечення прозорості у використанні ресурсів, антикорупційного моніторингу та підзвітності [178; 131; 169; 152; 177; 207]. Важливим є й те, що гуманітарна безпека має тяглість у часі: навіть після припинення активних бойових дій суспільство тривалий час долатиме наслідки травматизації, руйнувань, соціальних дисбалансів і потребуватиме підтримки соціальної згуртованості та людського капіталу.

Роль громадянського суспільства у сприянні гуманітарній безпеці України є структурною і багатовимірною: від першої лінії реагування на гуманітарні кризи – до правозахисту, підзвітності, психосоціальної підтримки, протидії

дезінформації та підтримки освіти, науки й культури як фундаментів національної ідентичності. У воєнний період громадянський сектор перетворився на системоутворюючий елемент гуманітарної стійкості, здатний оперативно мобілізувати ресурси, підтримувати вразливі групи, зменшувати соціальну напругу та зміцнювати довіру у громадах [142; 195; 178]. Водночас довгострокова ефективність цієї ролі залежить від інституційного розвитку громадських організацій, сталості фінансування, прозорості, захисту активістів, а також координації з державою та міжнародними партнерами. Саме у синергії державних і громадських інституцій, підтриманій міжнародними рамками демократичного врядування та стандартами підзвітності, формується гуманітарна безпека як практична система захисту життя, гідності, прав і соціальної єдності українського суспільства у воєнний час та в період відновлення [129; 132; 177; 131; 169; 207].

Проте, війна проти України актуалізувала гуманітарну безпеку як один із ключових вимірів національної стійкості – поряд із воєнною, економічною та інституційною безпекою. В умовах масштабних руйнувань, масового переміщення населення, зростання соціальної вразливості та інформаційно-психологічних загроз державні інституції об'єктивно працюють під надвисоким навантаженням і не завжди здатні забезпечити достатню швидкість, гнучкість і адресність допомоги. За таких обставин саме громадянське суспільство – через мережеву самоорганізацію, волонтерські практики, діяльність НУО, благодійних фондів та ініціатив на рівні громад – стало одним із визначальних чинників гуманітарного реагування, підтримки постраждалих груп та зміцнення соціальної згуртованості. Ця роль підтверджується як міжнародними гуманітарними оглядами та ситуаційними звітами щодо України, так і аналітичними документами про кризову відповідь та участь громадянського сектору в управлінні гуманітарними потребами [157; 197; 128].

У системному сенсі громадянське суспільство виконує кілька взаємопов'язаних функцій у забезпеченні гуманітарної безпеки.

По-перше, це оперативне гуманітарне реагування: забезпечення людей базовими ресурсами (продукти, ліки, засоби гігієни, тимчасовий прихисток, логістика евакуації), особливо в періоди різкого загострення бойових дій, порушення ланцюгів постачання та перевантаження локальних служб. Саме цей сегмент допомоги є критичним, оскільки він запобігає гуманітарним провалам на місцях і підтримує життєздатність громад, зокрема тих, що приймають ВПО. У гуманітарних документах ООН щодо України підкреслюється значення партнерства з місцевими та національними організаціями як умови охоплення потреб населення, гнучкості реагування та доступу до вразливих груп [157; 197]. Водночас ефективність такого реагування підсилюється розвитком місцевого соціального капіталу – мереж довіри й взаємодопомоги, що забезпечують мобілізацію ресурсів і швидку координацію на рівні громад [126].

По-друге, громадянське суспільство виступає інституційним «мостом» між державою і людьми, забезпечуючи комунікацію, інформаційний супровід та доступ до сервісів. У ситуації війни саме НУО нерідко беруть на себе функції первинного консультування, навігації в системі допомоги, інформування про права та можливості, а також супроводу вразливих домогосподарств. Це має прямий вплив на гуманітарну безпеку, бо зменшує ризики виключення людей із системи соціального захисту через бюрократичні бар'єри, недостатню поінформованість або цифрову нерівність. Показово, що дослідження інтеграції та потреб громад, зокрема в контексті місцевої згуртованості, демонструють: там, де сильні партнерства влади й громадського сектору, краще організовано доступ до допомоги, нижчі ризики конфліктності й соціального відчуження [176; 202].

По-третє, вагомою складовою ролі громадянського суспільства є правозахисна та моніторингова функція – документування порушень прав людини, посилення підзвітності влади, фіксація гуманітарних потреб та контроль доброчесності використання ресурсів. У воєнний час це набуває додаткового значення, адже масштаб допомоги зростає, а разом із ним зростають

і ризики непрозорих практик та інформаційних маніпуляцій. У цьому контексті важливою є участь антикорупційних і моніторингових структур, що сприяють прозорості гуманітарних процесів та зміцнюють довіру до інститутів – як державних, так і громадських [174]. Такі практики узгоджуються і з підходами до демократичного врядування у кризових умовах, що підкреслюються у документах європейських інституцій: ефективна кризова відповідь потребує не лише ресурсів, а й довіри, підзвітності та включеності громадян [128; 131].

По-четверте, громадянське суспільство відіграє ключову роль у психосоціальній підтримці та зміцненні психологічної стійкості. Війна створює масові травматичні досвіди – втрату дому, близьких, роботи, звичного середовища, тривале життя в стресі та невизначеності. У цих умовах важливими стають програми психосоціальної підтримки, кризового консультування, груп взаємодопомоги, а також інформаційні кампанії з подолання стигми та підвищення звертання по допомогу. Розвиток систем психічного здоров'я у кризових ситуаціях підкреслюється як міжнародними підходами, так і національними політиками України у сфері ментального здоров'я [207; 131; 164]. Внесок громадянського сектору тут полягає у масштабуванні допомоги на рівні громад, у створенні «низькопорогових» сервісів та у включенні психосоціальної підтримки в гуманітарні програми для ВПО й інших уразливих груп [197; 117].

По-п'яте, громадянське суспільство формує важливий ресурс гуманітарної безпеки через інформаційну стійкість, протидію дезінформації та підтримку етичних стандартів публічної комунікації. В умовах гібридної війни інформаційний простір є частиною гуманітарного поля: фейки, маніпуляції та пропаганда можуть прямо підривати суспільну довіру, провокувати паніку, розкол і втомленість. Тому підвищення медіаграмотності, фактчекінг, просвітницька робота та етика медіа стають елементами гуманітарної стійкості. В Україні значення таких практик відображається у міжнародних та експертних оцінках щодо протидії інформаційним операціям і дезінформації, а також у діяльності структур, орієнтованих на розвиток інформаційної культури

[150; 172; 146]. Крім того, підтримка громадських ініціатив у сфері інформаційної безпеки сприяє формуванню «культури правди» як гуманітарної передумови суспільної єдності [174; 88].

Окремим напрямом ролі громадянського суспільства є підтримка освіти, науки та культури як фундаментальних елементів гуманітарної безпеки та національної ідентичності. У воєнний час освітній процес, культурна діяльність і гуманітарні дослідження зазнають серйозних викликів – від руйнувань інфраструктури до втрат кадрів і ресурсів. Громадські ініціативи та партнерські проєкти часто беруть на себе роль «тримачів» безперервності: організовують доступ до навчання, підтримують освітні простори, сприяють цифровим рішенням, забезпечують доступ до культурного продукту та підтримку локальних культурних спільнот. Це відповідає загальній логіці гуманітарного відновлення, коли соціальна стабільність неможлива без відновлення гуманітарного потенціалу [192; 184; 179; 184]. У сфері збереження культурної спадщини значущою стала і цифрова консервація – як інструмент протидії втратам і руйнації пам'яті [124; 186; 179].

Разом із тим, попри надзвичайний внесок громадянського суспільства, його роль не можна романтизувати: реальна практика виявляє низку структурних проблем, які мають безпосередній стосунок до гуманітарної безпеки. Першою з них є емоційне вигорання та виснаження активістів в умовах тривалої війни, що знижує спроможність громадських мереж і створює ризик «виснаження солідарності». Друга проблема – нестача сталого фінансування та інституційної спроможності, коли організації змушені працювати від гранту до гранту, витрачаючи значні ресурси на адміністрування та звітність замість розвитку сервісів. Третя – ризики фрагментації, коли численні ініціативи діють паралельно без достатньої координації з місцевою владою, державою і міжнародними партнерами, що може призводити до дублювання допомоги в одних сферах і «провалів» в інших. Четверта – інформаційні атаки та дискредитаційні кампанії, що спрямовані на підриг довіри до волонтерського руху й НУО; це безпосередньо перетинається з інформаційно-психологічними

загрозами, які аналізуються у підрозділі 3.2 [150; 172; 146; 117]. П'ята – ризики доброчесності у великих потоках ресурсів, що робить критично важливими прозорі механізми моніторингу та громадського контролю [174].

У цьому контексті інтеграція громадянського суспільства у систему гуманітарної безпеки має здійснюватися через створення стабільних моделей партнерства. Європейські підходи до кризового управління наголошують на багаторівневій взаємодії: держава визначає рамки, ресурси й стандарти, місцевий рівень забезпечує адаптацію до контексту, громадянське суспільство – гнучкість і довіру, а міжнародні партнери – підтримку спроможностей і сталість відновлення [128; 131; 202]. Для України це означає необхідність: (1) посилення координаційних механізмів між державними структурами та НУО; (2) інституційного розвитку громадських організацій (управління, прозорість, кадрова стійкість); (3) захисту активістів і волонтерів; (4) інтеграції даних і моніторингу потреб на рівні громад; (5) підтримки психосоціальних програм та інформаційної стійкості [176; 131; 164; 174; 117]. Такі рішення потрібні не тільки для «воєнної фази», а й для післявоєнного відновлення, коли громадянське суспільство може стати одним із драйверів інклюзивної відбудови та демократичної модернізації.

Підсумовуючи, роль громадянського суспільства у сприянні гуманітарній безпеці України є багатовимірною: від першої лінії реагування на гуманітарну кризу – до правозахисту, підзвітності, психосоціальної підтримки, інформаційної стійкості та підтримки гуманітарного потенціалу освіти, науки й культури. В умовах війни громадянський сектор став не лише «допоміжним ресурсом», а системоутворюючим елементом гуманітарної стійкості. Водночас довготривала ефективність цієї ролі залежить від інституційного зміцнення громадських організацій, сталості фінансування, прозорості та координації з державою й міжнародними партнерами. Саме в такій синергії формується гуманітарна безпека як практична система захисту життя, гідності, прав і соціальної єдності українського суспільства у воєнний час та в період відновлення [157; 197; 128; 131; 174; 131; 117].

Війна проти України, поставила в центр суспільної та політичної уваги гуманітарну безпеку нації. Державні інституції у таких обставинах часто виявляються перевантаженими або недостатньо гнучкими для реагування на критичні потреби населення. Особливого значення, саме в цьому контексті, набуває діяльність громадянського суспільства, яке демонструє здатність до самоорганізації, ефективної допомоги, мобілізації ресурсів та адвокації інтересів найбільш уразливих груп.

Волонтерські ініціативи, громадські організації, благодійні фонди стали каталізаторами змін і джерелом гуманітарної підтримки для ВПО, дітей, осіб з інвалідністю, мешканців прифронтових регіонів. Саме волонтерські мережі змогли забезпечили оперативне постачання продуктів, ліків, засобів гігієни в умовах, коли традиційні канали постачання були недоступними: заблоковані або зруйновані [140, с. 28].

На превеликий жаль, попри активну участь громадянського суспільства у зміцненні гуманітарної безпеки, залишаються питання його нормативного забезпечення, інституційної спроможності, сталості фінансування. Особливо важливої актуальності набуває необхідність інтеграції громадських ініціатив у систему національної безпеки, забезпечення координації з органами державної влади та міжнародними донорами [128, с. 11].

Таким чином, роль громадянського суспільства у сфері гуманітарної безпеки України вимагає системного наукового аналізу, з урахуванням сучасних викликів та перспектив розвитку в умовах затяжної війни та майбутньої післявоєнної відбудови

Дедалі більше уваги науковців привертає проблематика участі громадянського суспільства в забезпеченні гуманітарної безпеки України, аналітиків та міжнародних експертів. Ця тема розглядається в умовах повномасштабної війни не лише в гуманітарному, а й у стратегічному вимірі, адже активність громадських організацій стала ключовим чинником адаптації суспільства до кризових умов.

Варто відзначити українських дослідників та науковців, серед яких праці О. Гуменюка, який наголошує на здатності громадянського суспільства оперативно реагувати на гуманітарні загрози, формуючи горизонтальні мережі підтримки, що стали важливою ефективною альтернативою в протилежність повільним бюрократичним процесам [67, с. 62]. До повномасштабної агресії відзначався потенціал українського волонтерного руху, як прояв солідарності та демократичного розвитку.

Показником волонтерської активної діяльності стали аналітичні звіти міжнародних структур. Наприклад, у звіті ООН за 2023 рік підкреслюється, що саме громадянське суспільство стало першим реагувальником на гуманітарну кризу, пов'язану з вимушеним переміщенням мільйонів осіб, зокрема забезпеченням житлом, психологічною підтримкою, правовою допомогою [125, с. 11]. РЄ у своїх публікаціях також наголошувала на необхідності посилення взаємодії між державою та громадським сектором задля створення сталих моделей гуманітарного управління [4].

Окремі дослідження, зокрема аналітика Центру Разумкова, акцентують на нових викликах для громадянського суспільства - зокрема, на збереженні інституційної сталості, боротьбі з емоційним вигоранням активістів, забезпеченні прозорості та підзвітності в умовах масштабного залучення донорських ресурсів [120, с. 19].

Сучасний науковий дискурс поступово формує комплексне уявлення про роль громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки, однак потребує подальшої систематизації знань, особливо в контексті воєнних трансформацій та післявоєнної відбудови.

Важлива та особлива увага приділяється аналізу потенціалу та практик громадських ініціатив, спрямованих на допомогу вразливим категоріям населення, адаптацію до надзвичайних умов, підтримку соціальної згуртованості та взаємодії з державними й міжнародними структурами.

Проведене дослідження має на меті виявити найбільш ефективні моделі діяльності громадянського суспільства у сфері гуманітарної безпеки, а також

окреслити шляхи їх інституційної націоналізації та інтеграції у систему національної безпеки України. Її зміст охоплює широкий спектр потреб – від фізичного захисту населення, забезпечення життєво необхідними ресурсами до збереження гідності, прав і соціальної стабільності. Слід зазначити, що саме громадянське суспільство, з його мережевою структурою, гнучкістю та ініціативністю, виявилось здатним забезпечити критичні функції в ситуаціях, коли державні інституції не встигали вчасно або не могли повноцінно реагувати.

Найважливішою функцією громадянського суспільства у воєнний період стало швидке та оперативне реагування на гуманітарні кризи. Активно проявилось це після початку повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року. Десятки тисяч волонтерів, громадських організацій, спілок та ініціатив самостійно організовували евакуацію цивільного населення, створювали прихистки для ВПО, гуманітарних складів, логістичних маршрутів тощо. Наприклад, такі ініціативи, як «Повернись живим», «Спілка волонтерів Запоріжжя», «Восток SOS» стали ключовими учасниками системи гуманітарного реагування.

Додатковою функцією безпосередньої допомоги виявилось що громадські організації стали провідниками у сфері правозахисту. Паралельно допомозі вони систематично фіксують воєнні злочини, забезпечують юридичну підтримку постраждалим, ведуть інформаційно-просвітницьку роботу. Наприклад, Центр прав людини ZMINA та Українська Гельсінська спілка з прав людини постійно інформують міжнародну спільноту про порушення гуманітарного права та проводять адвокаційні кампанії щодо відповідальності агресора [172, с. 12].

Головним вектором можна також визначити взаємодію громадянського суспільства з державними структурами що заслуговує особливої уваги. У низці випадків саме громадські організації ініціювали зміни до нормативно-правових актів, що дозволили покращити процедури реєстрації ВПО, надання соціальної допомоги, обліку гуманітарної допомоги та іншої соціальної підтримки. Активна співпраця хоч і не завжди була простою, але стала прикладом позитивного партнерства у критичних умовах.

Не менш значущим є внесок громадських ініціатив у підтримку сфери освіти та науки. За участі освітніх НГО було забезпечено дистанційне навчання для дітей, які перебувають у зонах активних бойових дій чи евакуйовані за кордон. Проєкти, що працюють з внутрішньо переміщеними викладачами та студентами, сприяють збереженню інтелектуального потенціалу української нації. До прикладу, ініціативи «Освіторія» та «SavED» забезпечили доступ до навчання понад 100 тисячам дітей з прифронтових і деокупованих територій [66].

Але, навіть попри вражаючі результати, діяльність громадянського суспільства стикається з низкою викликів. Найскладнішим випробуванням серед них - емоційне вигорання активістів, нестача системного фінансування, ризик фрагментації зусиль через відсутність централізованої координації. До того ж можна додати: в умовах війни зростає тиск на свободу слова, збільшується кількість інформаційних атак, спрямованих на дискредитацію волонтерського руху, що вимагає зміцнення інституційної стійкості громадського сектору [20].

Значення українського громадянського суспільства міжнародні партнери визнають як чинник стабільності. ЄС, РЄ, USAID та інші донори активно фінансують проєкти з гуманітарної безпеки, правозахисту, соціальної інтеграції. Водночас усе більше уваги приділяється не лише екстреній допомозі, а й сталому розвитку – зокрема, інституційному зміцненню НУО, цифровій трансформації, розвитку спроможностей у сфері звітності та антикорупційного моніторингу [191].

Отже таким чином, роль громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України багатовимірна: від першої лінії реагування – до стратегічного впливу на формування нової моделі соціальної взаємодії. Діяльність громадянського суспільства стала не лише порятунком для мільйонів українців, а й каталізатором демократичного розвитку, здатного забезпечити стійкість суспільства навіть в умовах повномасштабної війни.

Беззаперечними прикладами активної участі громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України є підтверджені дії різних організацій, центрів, фондів, спілок. Громадянське суспільство України під час повномасштабної війни продемонструвало виняткову здатність до самоорганізації, мобілізації ресурсів та ефективного реагування на гуманітарні виклики. Реалізація великої кількості ініціатив охоплює практично всі напрями гуманітарної безпеки: від фізичного захисту до забезпечення доступу до освіти, медицини, правової та психологічної допомоги.

Найяскравішим прикладом є благодійний фонд «Повернись живим», який з 2014 року активно підтримує Збройні сили України. Від початку повномасштабної агресії фонд виконує всі критичні завдання, майже без винятку: забезпечує постачання технічного обладнання, приладів нічного бачення, зв'язку, виконує організацію навчальних програм для військовослужбовців. Активна діяльність фонду безпосередньо впливає на гуманітарну безпеку як захист життя і здоров'я військових та цивільних осіб.

Особливо важливою складовою забезпечення гуманітарної безпеки є евакуація населення, допомога ВПО, підтримка вразливих категорій. Цими питаннями займається громадська організація «Восток SOS», яка організовує евакуацію з гарячих точок, надає соціально-психологічну підтримку, гуманітарну допомогу, юридичні консультації. Організація дуже тісно співпрацює з міжнародними партнерами (ООН, ОБСЄ), що дозволяє охоплювати допомогою тисячі осіб у складних життєвих умовах.

Прикладом регіонального виміру сталої та ефективної ініціативи є «Спілка волонтерів Запоріжжя», яка по максимуму забезпечує комплексну допомогу ВПО, зокрема забезпечення житлом, харчуванням, одягом, а також соціальною адаптацією. Особлива увага приділяється створенню умов для освітньої та психологічної підтримки дітей ВПО, організації дитячих просторів, гуртків, неформального навчання [174].

Безперервність освіти – один з важливих факторів тісно пов'язаний з гуманітарною безпекою. Підтримала цей визначний напрям і активно діє

освітня платформа «Освіторія», яка ініціювала створення та розвиток «Всеукраїнської школи онлайн», проведення тренінгів для вчителів, створення цифрових ресурсів. У партнерстві з UNICEF та МОН проєкт охоплює сотні тисяч учнів, які в умовах переміщення або бойових дій мають доступ до освіти.

Багатозначний вклад у сферу правозахисту робить Центр прав людини ZMINA. Діяльність центру охоплює фіксацію порушень міжнародного гуманітарного права, збір доказів воєнних злочинів, адвокацію прав постраждалих на міжнародному рівні. Організація також займається навчанням громадських активістів щодо механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту [55].

Постійну і системну допомогу в галузі охорони здоров'я забезпечує фонд «Таблеточки», який зосереджується на підтримці онкохворих дітей. Під час воєнного стану фонд організовує евакуацію пацієнтів за кордон, фінансує лікування, забезпечує супровід лікарів та родин. Ця діяльність є прикладом захисту одного з найбільш вразливих сегментів населення – дітей з тяжкими захворюваннями [174].

Абсолютно новим та ефективним форматом участі громадянського суспільства стала ініціатива «Repair Together» - волонтерський рух, який об'єднує молодь для відновлення зруйнованих будинків у прифронтових селах. Під час толок волонтери не лише відновлюють оселі, а й формують довіру, соціальні зв'язки, позитивне інформаційне середовище, що є важливими елементами гуманітарної стійкості [174].

Таким чином, громадянське суспільство в Україні виконує ключову роль у практичному забезпеченні гуманітарної безпеки. Завдяки гнучкості, мережевій організації, високому рівню довіри та підтримки з боку громадян воно демонструє ефективність, яка доповнює та підсилює державну політику. Підтримка цих ініціатив, їхнє інституційне зміцнення та подальша інтеграція в систему національної безпеки є стратегічно важливим завданням.

Проведений аналіз стосовно ролі громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України засвідчує його ключове значення

у протистоянні сучасним викликам, пов'язаним із повномасштабною війною. Адже саме громадські ініціативи стали в авангарді і першою лінією реагування на гуманітарну кризу: підтримка вразливих категорій населення, організація евакуації, надання допомоги ВПО, різноманітні освітні та правозахисні програми. Активними діями у цих процесах громадянське суспільство продемонструвало не лише високий рівень мобілізації, але й здатність до самоуправління, інституційну зрілість, адаптивність та відповідальність.

Діяльність волонтерських мереж, НУО, та ініціатив відіграє важливу роль у захисті прав людини, просуванні демократичних цінностей, моніторингу гуманітарного стану. У переважаючих випадках вони не лише активно підміняють функції держави, а й вмотивовано стимулюють її до реформ, ініціюючи зміни у законодавстві, покращення соціальної політики, впровадження механізмів суворої підзвітності та доступної прозорості.

В той же час існує нагальна потреба у системному та організованому посиленні ролі громадянського суспільства. Мова йде про створення сприятливого нормативного середовища, забезпечення фінансової стабільності, розбудову стійких партнерських взаємодій з органами влади, розвиток власних спроможностей громадських організацій. Для запобігання вигоранню підтримка активістів потребує особливої уваги, а саме – безпека їхньої діяльності, а також дотримання принципів прозорості у використанні донорських коштів.

Гуманітарна безпека є не лише відповідальністю нашої держави – це спільне зобов'язання всіх суспільних акторів країни.

Саме громадянське суспільство сьогодні формує культуру солідарності, взаємної підтримки, локального лідерства, що в умовах війни стало джерелом надії та опори для мільйонів українців. Потенціал громадського сектору у післявоєнному відновленні України має стати головною та важливою основою для побудови інклюзивного, стійкого і демократичного суспільства.

3.5. Роль міжнародної допомоги у підтримці гуманітарної безпеки України

Гуманітарна безпека є одним із ключових чинників стабільного розвитку держави, особливо в умовах масштабних зовнішніх загроз, які сьогодні переживає Україна. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації спричинила багаторівневу гуманітарну кризу, наслідками якої стали масові руйнування житлової, соціальної та критичної інфраструктури, значні людські втрати, порушення систем життєзабезпечення та соціального захисту населення. Військові дії зумовили безпрецедентні масштаби внутрішнього та зовнішнього переміщення населення, гуманітарну катастрофу на тимчасово окупованих територіях, дефіцит медичних, соціальних і психологічних ресурсів, що створює надмірний тиск на національні системи управління та соціального забезпечення [2].

У цих умовах міжнародна допомога набуває критичного значення для підтримки гуманітарної безпеки України. Держава активно співпрацює з широким колом міжнародних організацій, серед яких провідну роль відіграють структури системи ООН, МКЧХ, Всесвітня продовольча програма, UNICEF та інші гуманітарні агентства. Вагомий внесок здійснюють також уряди іноземних держав, міжнародні фінансові інституції, благодійні фонди та НУО. Разом із тим, попри значні обсяги міжнародної підтримки, низка ключових аспектів гуманітарної безпеки залишається недостатньо врегульованою та потребує подальшого вдосконалення [6, с. 15].

Військова агресія Російської Федерації проти України актуалізувала роль міжнародної допомоги у забезпеченні базових потреб населення, подоланні гуманітарних криз та зміцненні стійкості держави. Сучасні дослідження зосереджуються на аналізі механізмів надання міжнародної допомоги, проблемах її координації та інтеграції у національну гуманітарну політику України.

Ключовим суб'єктом міжнародної гуманітарної підтримки залишається Організація Об'єднаних Націй. За даними звітів ООН, у 2023 році міжнародна

допомога була спрямована на задоволення гуманітарних потреб понад 17 мільйонів громадян України [552]. Зокрема, Всесвітня продовольча програма надала понад 100 тисяч тонн продовольства для постраждалих регіонів [163]. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців забезпечило житлом понад 2,5 мільйона ВПО [154]; UNICEF зосередив зусилля на захисті прав дітей, забезпечивши доступ до освіти для понад 1 мільйона дітей, переміщених унаслідок збройного конфлікту [193].

Важливу роль у гуманітарному реагуванні відіграє МКЧХ, діяльність якого спрямована на доставку гуманітарної допомоги до зон активних бойових дій, відновлення систем водопостачання у постраждалих регіонах, підтримку медичних закладів та забезпечення їх необхідними медикаментами й обладнанням [191, с. 33].

Разом із тим, міжнародні гуманітарні організації стикаються з серйозними викликами, зокрема обмеженим доступом до тимчасово окупованих територій. У звітах МКЧХ зазначається, що агресія та системні обмеження з боку російських військ унеможливають повноцінне надання допомоги населенню на окупованих територіях [191, с. 29]. Крім того, попри значні обсяги міжнародної підтримки, дослідження Світового банку вказують на недостатню увагу до довгострокових проєктів, спрямованих на відновлення житла та інфраструктури [205, с. 37].

Актуальність теми зумовлює необхідність застосування комплексного методологічного підходу, який включає аналіз публікацій міжнародних організацій і українських експертів, використання статистичних даних і звітів ООН, МКЧХ та Світового банку, а також порівняльний аналіз досвіду інших країн у подоланні гуманітарних криз. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що для підвищення ефективності міжнародної допомоги необхідними є посилення координації на всіх рівнях державного управління, створення єдиної цифрової платформи моніторингу гуманітарної допомоги та орієнтація міжнародної підтримки на довгострокові відновлювальні програми, зокрема у сфері житлового забезпечення ВПО.

Однією з найбільш критичних і водночас системоутворюючих складових гуманітарної безпеки України в умовах війни є міжнародна допомога, яка виконує функцію зовнішнього ресурсу підтримки життєздатності держави та її спроможності забезпечувати базові потреби населення. У ситуації, коли руйнування інфраструктури, масове переміщення людей, дефіцит медичних та соціальних послуг, нестача ресурсів для швидкої відбудови й одночасно потреби оборони створюють надмірний тиск на бюджет і управлінські механізми, міжнародна підтримка стає не просто доповненням до національної політики, а важливим елементом її стійкості та гуманітарної резильєнтності. Згідно з оцінками системи ООН, гуманітарні потреби в Україні мають довготривалий характер і охоплюють мільйони людей, включно з прифронтовими громадами, ВПО, дітьми, людьми похилого віку та іншими вразливими групами населення [157; 197]. Поряд із прямими наслідками війни на гуманітарну ситуацію впливають і «повільні» ризики – руйнація соціальних мереж підтримки, виснаження місцевих інституцій, збільшення психологічного навантаження на населення, загострення хронічних проблем у сфері соціального захисту та охорони здоров'я [207; 176]. У цьому контексті міжнародна допомога набуває інтегрованого характеру: вона охоплює не лише постачання ресурсів, а й управлінські, інституційні, логістичні та комунікаційні компоненти.

Суттєвим гуманітарним викликом для України є також масштаб забруднення територій вибухонебезпечними предметами та наслідки мінної небезпеки, що ускладнює повернення населення, відновлення економічної активності й відбудову інфраструктури. Цей чинник прямо впливає на гуманітарну безпеку, оскільки підвищує ризики для життя та здоров'я цивільних, обмежує доступ до соціальних послуг, стримує відновлення житла й соціальної інфраструктури в деокупованих та прифронтових районах. Потреби у розмінуванні, технічному обладнанні, навчанні фахівців та координації на місцях стають одним із напрямів гуманітарної підтримки, що все частіше інтегрується у програми відновлення громад і стабілізації територій [157; 202]. У реальності значна частина таких потреб може бути

покрита лише в умовах поєднання ресурсів держави, міжнародних донорів, спеціалізованих агентств та гуманітарних партнерів, які спроможні забезпечити як технологічні, так і інституційні рішення, включно з прозорими механізмами моніторингу та оцінки ефективності.

У науково-аналітичному вимірі вплив міжнародної допомоги на гуманітарну безпеку доцільно розглядати щонайменше у двох взаємопов'язаних площинах. По-перше, це оцінка ефективності підтримки, наданої міжнародними організаціями та урядами країн-донорів, з погляду здатності закривати базові потреби населення, підтримувати ВПО, забезпечувати безперервність соціальних послуг та сприяти відновленню критичної інфраструктури. По-друге, це аналіз управлінських і правових проблем координації, прозорості та інтеграції міжнародної допомоги в національну політику, зокрема у сферах соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, інформаційної стійкості та підтримки громад. Для України ці два виміри є взаємозалежними: навіть значні обсяги ресурсів можуть давати обмежений ефект за відсутності координації, належного обліку, узгоджених пріоритетів і контролю результативності [197; 202].

Міжнародна гуманітарна архітектура підтримки України функціонує як складна багаторівнева система, де ключовими вузлами виступають ООН та її гуманітарні агенції, міжнародні фінансові інституції, донорські уряди, а також гуманітарні НУО. Оцінки ООН щодо гуманітарних потреб та гуманітарного планування формують рамку для багатьох програм допомоги і водночас виступають підставою для мобілізації донорського фінансування [157; 197]. Паралельно UNHCR здійснює підтримку та координацію окремих напрямів, пов'язаних із внутрішнім переміщенням, включаючи аналіз потреб, захист, тимчасові рішення щодо притулку, а також підтримку приймаючих громад [191]. UNICEF концентрує значну частину ресурсів на захисті прав дітей і підтримці освіти та базових соціальних послуг, що є критично важливими елементами гуманітарної безпеки в умовах тривалого конфлікту [192]. У цьому ж контексті WHO акцентує на ризиках для психічного здоров'я

й необхідності кризової підтримки, що підсилює гуманітарний вимір програм відновлення, оскільки ментальне здоров'я населення прямо пов'язане зі стійкістю соціальної тканини та здатністю до адаптації [207; 164].

Важливий напрям міжнародної підтримки – бюджетна та інституційна стійкість держави, що забезпечується через механізми міжнародних фінансових інституцій та партнерські фонди підтримки. Світовий банк у своїх аналітичних документах та програмах підтримки наголошує на взаємозв'язку між відновленням громад, підтримкою соціальних послуг, стабілізацією регіонів і гуманітарною безпекою населення, включно з ВПО [202]. Подібні програми є важливими не лише з фінансового погляду, а і як інструмент підвищення керованості процесів: вони задають вимоги до обліку, прозорості витрат, верифікації результатів та зниження корупційних ризиків, що є особливо значущим у ситуації масштабних ресурсних потоків. Водночас, у практичній площині постає проблема «розриву» між екстремим гуманітарним реагуванням і довгостроковим відновленням: якщо перше фокусується на негайних потребах, то друге вимагає стратегічних, багаторічних програм у сфері житла, соціальної інфраструктури, охорони здоров'я, освіти, відновлення економічних можливостей, а також інституційної здатності громад [202; 176].

Окремого аналізу потребує питання прозорості та підзвітності гуманітарних програм як умови довіри суспільства та міжнародних партнерів. У період війни гуманітарні потоки зростають, активується багатоканальна допомога, а з нею і ризики зловживань, нецільового використання ресурсів, а також дублювання програм. Саме тому антикорупційний моніторинг, прозорі механізми звітності, незалежний аудит і громадський контроль є необхідними елементами гуманітарної стійкості. Хоча частина цих інструментів розробляється на національному рівні, значний внесок робить і міжнародний сектор – через стандарти звітування, програмні вимоги, контрольні процедури, а також підтримку громадських ініціатив у сфері доброчесності й інформаційної безпеки [174]. У ширшій рамці демократичного врядування питання прозорості гуманітарної допомоги співвідноситься з концепцією підзвітності держави

і партнерів перед громадянами, а також з необхідністю збереження легітимності політик у складних умовах війни, коли суспільна довіра є ресурсом не менш важливим, ніж фінансування [128; 174].

Значущим викликом для міжнародної допомоги залишається обмежений доступ до тимчасово окупованих територій, що ускладнює надання допомоги найбільш уразливим групам населення і водночас створює ризики нерівності доступу до гуманітарних послуг. Наслідком є ситуація, коли міжнародні програми здебільшого концентруються на підконтрольних територіях і на приймаючих громадах, тоді як гуманітарні потреби в окупації можуть залишатися частково «невидимими» для системної підтримки через безпекові та правові бар'єри [197]. У цьому аспекті міжнародна допомога має не лише ресурсний, а й правозахисний вимір: моніторинг гуманітарної ситуації, фіксація порушень прав, адвокація доступу та захисту цивільних, підтримка інформаційної видимості проблем окупованих територій – усе це входить до «гуманітарної безпеки» як категорії, що інтегрує право, політику, соціальний захист і ціннісні засади [128; 197].

Окремим блоком міжнародної підтримки є медична допомога й забезпечення стійкості системи охорони здоров'я, включно з екстреною медициною, кровозабезпеченням, лікуванням поранених і довгостроковою реабілітацією. В умовах війни медичні потреби мають масштабний і щоденний характер, а їх незадоволення прямо підриває гуманітарну безпеку населення та здатність держави до відновлення. Водночас у сучасній гуманітарній парадигмі медичні програми дедалі частіше інтегруються з психосоціальною підтримкою, оскільки накопичений стрес, травми війни та інформаційно-психологічне навантаження створюють тривалу кризу ментального здоров'я, що потребує системних рішень [207; 164]. Саме тому в міжнародних програмах допомоги дедалі більшої ваги набуває підтримка психологічної стійкості, розвиток послуг ментального здоров'я, підтримка дітей, сімей військовослужбовців, ВПО, а також посилення спроможності громад надавати психосоціальні послуги на місцях [164; 207].

Важливо підкреслити, що міжнародна допомога – це не лише сукупність донорів і ресурсів, а комплексний механізм, який охоплює процедури визначення потреб, планування інтервенцій, логістику, облік, моніторинг, оцінку ефективності та комунікацію. У воєнних умовах усі ці компоненти ускладнюються: руйнування транспортної інфраструктури, ризику для логістичних маршрутів, дефіцит палива, загрози обстрілів, а також динамічність переміщення населення й зміна карт гуманітарних потреб. У таких умовах особливої цінності набувають координаційні структури та спільні платформи, які дозволяють зменшувати дублювання, пришвидшувати доставку допомоги і підвищувати адресність. Одночасно зростає значення стратегічних комунікацій: інформування населення про доступні послуги, протидія маніпуляціям, запобігання паніці, а також збереження довіри до гуманітарної інфраструктури як такої – ці завдання пов'язані із ширшим контекстом інформаційної стійкості й протидії дезінформації [172; 150]. У цьому аспекті роль міжнародних партнерів може бути особливо важливою через підтримку програм інформаційної резильєнтності, розвиток медіаграмотності та посилення спроможності інституцій реагувати на інформаційні атаки [181; 172].

Узагальнюючи опрацьований матеріал, доцільно сформулювати комплекс рекомендацій для підвищення ефективності міжнародної гуманітарної допомоги як чинника гуманітарної безпеки України. Насамперед, потребує посилення координація між державними органами, місцевим самоврядуванням і міжнародними донорами на засадах чітко визначених пріоритетів та єдиного підходу до оцінювання потреб. У сучасних умовах це означає розбудову спільного координаційного механізму (національного рівня) та підтримку мережі локальних координаційних вузлів у громадах, де концентруються внутрішньо переміщені особи та постраждалі від бойових дій. По-друге, критично важливо забезпечити підзвітність і прозорість через цифрові механізми відстеження гуманітарних потоків, відкриті дані, незалежний аудит та інституціоналізацію громадського контролю; це підвищуватиме довіру

донорів і громадян, а також знижуватиме ризики зловживань і втрат [174; 128]. По-третє, необхідно посилити інтеграцію громадських організацій і волонтерських ініціатив у міжнародні гуманітарні програми, оскільки саме вони часто забезпечують оперативність, доступність і локальну чутливість допомоги, особливо в громадах та у складних безпекових умовах [128]. По-четверте, міжнародна допомога має послідовно зміщувати акцент до довгострокових відновлювальних програм: житло, соціальна інфраструктура, реабілітація, охорона здоров'я, освіта, підтримка зайнятості та відновлення громад – це напрями, що визначають гуманітарну безпеку не лише «сьогодні», а й у післявоєнній перспективі [202; 192; 207]. По-п'яте, актуальною є диверсифікація партнерів та інструментів підтримки, включно з залученням корпоративно відповідального бізнесу та нових донорських регіонів, що підвищить стійкість фінансування. По-шосте, потребує оптимізації логістика гуманітарних вантажів та процедурні механізми (зокрема спрощення, прискорення та стандартизація оформлення), що в умовах війни безпосередньо впливає на швидкість доставки допомоги постраждалим. По-сьоме, стратегічна комунікація і регулярне інформування міжнародної спільноти про реальні потреби та результати програм мають стати постійною складовою дипломатичних та гуманітарних практик, оскільки це впливає на стабільність донорської підтримки. По-восьме, слід поглиблювати партнерство з міжнародними фінансовими установами, які здатні забезпечувати довгострокові рамкові програми підтримки відновлення та реінтеграції громад [202].

Отже, міжнародна підтримка є визначальним фактором забезпечення гуманітарної безпеки України в умовах війни, оскільки сприяє задоволенню базових потреб мільйонів людей, підтримує функціонування ключових соціальних систем і створює ресурсну основу для відновлення громад. Разом із тим, масштаби гуманітарних потреб і складність викликів вимагають подальшого посилення міжнародних зусиль, підвищення ефективності координації, зміцнення прозорості та переходу від переважно екстреного

реагування до стратегічного відновлення, орієнтованого на стійкість. Лише комплексний інтегрований підхід – на перетині гуманітарної допомоги, інституційної спроможності, соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, інформаційної резильєнтності та розвитку громад – дозволить не тільки мінімізувати наслідки поточної гуманітарної кризи, а й забезпечити довготривалу гуманітарну безпеку як підґрунтя національної єдності та сталого розвитку України [19; 31].

Понад 270 тис. кв. км нашої території потребують якомога швидшого розмінування. Відтак вже на вчора потрібне відповідне обладнання. Більшість з цих потреб Україна задовольняє завдяки гуманітарній допомозі, яку збирають як наші громадяни та громадські організації, так і міжнародні організації, країни-донори та корпоративно відповідальний бізнес по всьому світу. Але виклики все ще більші за наявні можливості.

По-перше розглянемо аспекти впливу міжнародної допомоги на гуманітарну безпеку України та виявимо виклики та проблеми координації, а саме:

- розкриття ефективності підтримки, наданої міжнародними організаціями, такими як ООН, Червоний Хрест, ЄС та іншими;
- визначення масштабів і напрямів допомоги (забезпечення базових потреб, підтримка ВПО, відновлення інфраструктури);
- дослідження проблем взаємодії між міжнародними донорами та українськими органами влади, зокрема недостатньої інтеграції міжнародної допомоги в національні програми розвитку;
- вивчення впливу обмеженого доступу до тимчасово окупованих територій на ефективність надання допомоги.

По-друге, необхідна оцінка прозорості та підзвітності гуманітарних програм, дослідження довгострокових перспектив міжнародної підтримки та формулювання рекомендацій для оптимізації міжнародної співпраці:

- аналіз ризиків корупції у розподілі міжнародних ресурсів;

- розгляд прикладів успішних кейсів моніторингу та контролю в межах гуманітарних проєктів;
- оцінка довгострокових стратегій, спрямованих на відновлення зруйнованих регіонів, розвиток соціальної інфраструктури та реінтеграцію постраждалих громад;
- підтримка психологічного здоров'я та соціальної адаптації постраждалих.

розробка механізмів, які сприятимуть підвищенню ефективності гуманітарної допомоги, прозорості її розподілу та інтеграції в національну політику.

Міжнародна спільнота надає значну підтримку Україні для забезпечення її гуманітарної безпеки, особливо в умовах триваючого конфлікту. За даними ООН, станом на 2024 рік 14,6 мільйона людей в Україні потребували гуманітарної допомоги, що становить близько 40% населення країни.

Міжнародний комітет порятунку (IRC) також активно долучився до надання допомоги Україні. Війна вплинула на життя мільйонів людей, змусивши 10 мільйонів залишити свої домівки та створивши безпрецедентні гуманітарні потреби. Станом на сьогодні 14,6 мільйонів людей потребують термінової гуманітарної допомоги.

Крім того, у листопаді 2023 року ЄС виділив 110 мільйонів євро гуманітарної допомоги, з яких 100 мільйонів спрямовано безпосередньо до України, а 10 мільйонів - на підтримку українських біженців у Молдові. Загальна сума гуманітарної допомоги ЄС у відповідь на російську війну в Україні становить близько 993 мільйонів євро.

Від початку російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року Світовий банк працює з міжнародними партнерами над мобілізацією коштів, які швидко надходять до бюджету, щоб допомогти Уряду України забезпечити підтримку критично важливих державних функцій на національному та регіональному рівнях, включно з наданням основних державних послуг, виплатою пенсій людям похилого віку та соціальними програмами для вразливих верств населення.

Суттєву фінансову підтримку надав Світовий банк, який мобілізував додаткове фінансування в розмірі 4,5 мільярда доларів США для життєво важливої підтримки України. Ці кошти спрямовані на відновлення критичної інфраструктури, підтримку охорони здоров'я та соціальних послуг.

Було розроблено Проєкт «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE), для надання допомоги у виплаті пенсій людям похилого віку, грантів ВПО, заробітної плати вчителям та працівникам служб з надзвичайних ситуацій. Для моніторингу надання послуг і перевірки щодо шахрайства та корупції, Світовий банк запровадив низку механізмів. Уряду України отримує перераховані кошти після того, як Світовий банк отримає належне підтвердження прийнятних витрат [206].

Міжнародна спільнота продовжує надавати значну підтримку Україні в забезпеченні її гуманітарної безпеки. Проте, з огляду на масштаб викликів, необхідно продовжувати та посилювати ці зусилля для задоволення нагальних потреб населення та відновлення країни.

Тож, слід зазначити що міжнародна підтримка є важливим ключовим фактором у забезпеченні гуманітарної безпеки України, особливо в умовах повномасштабної війни, що спричинила серйозну внутрішню кризу, значні людські втрати та руйнування критичної інфраструктури. Гуманітарна допомога від міжнародних партнерів, ефективно розподілена, сприяє забезпеченню основних потреб мільйонів українців, включаючи продовольство, медичні послуги, тимчасове житло та соціальний захист.

Для допомоги Україні основними донорами стали ЄС, ООН, Світовий банк, МВФ, уряди США, Канади, Великої Британії та інших держав, а також міжнародні благодійні організації, такі як Червоний Хрест та UNICEF. ЄС вже виділив понад 60 мільярдів євро, Світовий банк мобілізував понад 4,5 мільярда доларів, а міжнародні гуманітарні місії забезпечують підтримку вимушено переміщених осіб та постраждалого населення [504].

Однак, попри значну допомогу, Україна стикається з численними викликами. Ще понад 14,6 мільйона людей потребують гуманітарної підтримки, а близько 270 тисяч квадратних кілометрів території залишаються замінованими. Відновлення інфраструктури, житла та соціальних послуг потребує додаткових ресурсів і довгострокового міжнародного сприяння.

Для підвищення та покращення ефективності міжнародної підтримки необхідно використати напрацьовані рекомендації. Ключовими векторами яких є покращення координації між урядом, міжнародними організаціями та громадянським суспільством, необхідність забезпечити прозорість розподілу допомоги та розширити довгострокові програми відновлення. Лише комплексний підхід дозволить не лише подолати поточну гуманітарну кризу, а й забезпечити стабільне майбутнє України.

Висновки до третього розділу

Повномасштабна війна проти України стала каталізатором безпрецедентної трансформації гуманітарного простору та змусила державу і суспільство переосмислити саму сутність гуманітарної безпеки як системи, що забезпечує не лише виживання, а й тривалу стійкість, відновлення та розвиток. У межах третього розділу обґрунтовано, що гуманітарна безпека в умовах воєнного стану перестає бути “другорядним” виміром національної безпеки і набуває статусу центрального ресурсу державної стійкості – через збереження людського капіталу, культурної ідентичності, освітнього та наукового потенціалу, соціальної згуртованості, інформаційної цілісності й психологічної резильєнтності населення [197; 202; 207]. Збройна агресія Російської Федерації проявилася як комплексний цивілізаційний виклик: вона руйнує інфраструктуру й інституції, але водночас спрямована на підірив моральних засад суспільства, розщеплення довіри, девальвацію цінностей і знищення культурної пам’яті. Саме тому гуманітарна безпека в сучасній

Україні має розглядатися як інтегрована система, де захист людини і спільноти охоплює матеріальний, соціальний, ціннісний, інформаційно-психологічний та культурний рівні [179; 186; 207].

По-перше, встановлено, що ключовою рисою зміни парадигми гуманітарної безпеки є перехід від реактивної моделі до проактивної. Реактивний підхід – це переважно реагування на вже наявні загрози й ліквідація наслідків. Проактивна парадигма передбачає інституційне управління ризиками, превенцію гуманітарних криз, системне накопичення ресурсів стійкості, розвиток здатності суспільства адаптуватися до шоків і відновлюватися без руйнації базових гуманістичних принципів [197; 202; 207]. У воєнних умовах саме проактивність стає ознакою зрілої гуманітарної політики: вона включає планування безперервності освіти й науки, охорону культурної спадщини, підтримку психічного здоров'я, забезпечення соціальних послуг і захист інформаційного простору як факторів національної життєздатності [184; 189; 207].

По-друге, доведено, що війна радикально змінила характер і масштаби гуманітарної допомоги: від підтримки «вузьких» соціально вразливих груп до багатовекторного механізму підтримання життєдіяльності суспільства. Гуманітарна допомога в Україні набуває стратегічної місії: забезпечення продовольчої й базової соціальної підтримки, медичної допомоги і реабілітації, організації евакуації, підтримки функціонування освітніх і культурних інституцій, допомоги ВПО, розвитку громад та відновлення інфраструктури [157; 197; 202]. Масштаб гуманітарних потреб підтверджується міжнародними оцінками та оглядами гуманітарної ситуації, які фіксують як структурні наслідки війни, так і потребу у довгостроковому плануванні реагування [157; 197]. Отже, гуманітарна допомога перестає бути «тимчасовою» вона дедалі більше інтегрується з політиками відбудови та розвитку, формуючи мостовий перехід між кризовим реагуванням і стійким відновленням [202].

По-третє, дослідженням підтверджено істотне переформатування інституційних засад гуманітарної політики. Поряд із державними механізмами

в умовах війни сформувалася розгалужена мережа волонтерських, благодійних, муніципальних та міжнародних ініціатив, що посилили оперативність, адресність і гнучкість реагування. Ця мережева модель у багатьох випадках компенсувала перевантаженість державних інституцій і забезпечила “першу лінію” гуманітарної підтримки в критичні періоди [128; 176]. Водночас, мережевість висуває вимоги до координації, узгодження стандартів, прозорості та інтеграції з державними програмами, щоб уникати дублювання й нерівномірного розподілу ресурсів та забезпечувати сталість результатів [157; 202]. У цьому контексті гуманітарна безпека постає як система партнерства: держава – громада – громадянське суспільство – міжнародні актори, де кожний суб’єкт виконує власну функцію в межах спільної архітектури стійкості [158; 197].

По-четверте, доведено, що освітній, науковий і культурний виміри гуманітарної безпеки у війні отримують принципово новий зміст. Освіта зберігає функцію передачі знань, але в умовах війни стає також інструментом формування громадянської свідомості, ціннісних орієнтирів, критичного мислення та інформаційної стійкості. Міжнародні й національні інституції фіксують масштабні втрати та виклики освітньої сфери, але водночас демонструють практики підтримки безперервності навчання та розвитку компетенцій навіть за екстремальних умов [192; 167]. У сфері науки обґрунтовано втрати інфраструктури, кадрового потенціалу, наукових комунікацій і фінансування, а також одночасний процес інтеграції українських дослідників у європейський і глобальний науковий простір через спеціальні програми підтримки [149; 134; 140]. Це формує подвійний ефект: ризик «відтоку мізків» та одночасне посилення міжнародних зв’язків, що за правильної політики реінтеграції може трансформуватися у ресурс післявоєнної модернізації наукового сектору [134; 140; 436]. Культурна сфера у війні виконує не тільки репрезентативну чи символічну функцію, а стає формою опору та механізмом збереження ідентичності. Документування руйнувань культурної спадщини, підтримка креативного сектору та цифрове

збереження пам'яток показують, що культурна безпека стає частиною гуманітарної стійкості й основою національної тяглості [179; 186; 124].

По-п'яте, одним із центральних висновків розділу є те, що інформаційна безпека та інформаційно-психологічна стійкість в умовах війни перетворюються на «передову» гуманітарної безпеки. Інформаційний простір фактично став полем бойових дій – із системними кампаніями дезінформації, маніпулятивними наративами, психологічними операціями, спрямованими на деморалізацію, підриг довіри та розкол суспільства [151; 150; 172]. У цьому вимірі гуманітарна безпека включає захист когнітивного та емоційного здоров'я населення, розвиток медіаграмотності, підтримку етичних стандартів комунікації та посилення стратегічних комунікацій держави й громадянського суспільства [146; 132; 174]. Показано, що інформаційна резильєнтність має безпосередній зв'язок із загальною здатністю суспільства переживати кризу: у разі руйнування інформаційної довіри зростають соціальні конфлікти, апатія, агресія та відчуття безпорадності, що підсилює гуманітарні ризики [207; 170]. Саме тому інформаційні інструменти протидії загрозам мають бути інтегровані з політикою психічного здоров'я та соціальної підтримки, формуючи єдину систему захисту гуманітарного простору [131; 164; 207].

По-шосте, встановлено, що соціальний захист і реінтеграція ВПО є системною основою гуманітарної безпеки. Масштаб внутрішнього переміщення, зафіксований у міжнародних аналітичних звітах, створив довготривалий виклик для житлової політики, ринку праці, освіти, медичних і психосоціальних послуг, а також для соціальної згуртованості приймаючих громад [191; 176; 202]. Реінтеграція ВПО має розглядатися не як коротка «адаптація», а як стратегічний процес, що включає доступ до послуг, економічну автономію, соціальну участь і недискримінацію, а також розвиток соціального капіталу на місцевому рівні [125; 126; 176]. У цьому контексті соціальний капітал (довіра, горизонтальні зв'язки, взаємодопомога) постає як один із ключових нематеріальних ресурсів гуманітарної безпеки, що впливає на здатність громад до відновлення та прийняття нових членів спільноти

[126; 176]. Досвід локальних програм інтеграції та підтримки підкреслює, що саме громада і місцеві інституції часто стають практичним центром гуманітарної безпеки, де поєднуються державні інструменти, міжнародна підтримка і громадянська активність [176; 202].

По-сьоме, війна підштовхнула переосмислення економічної основи гуманітарної безпеки: допомога й відновлення мають трактуватися не лише як витрати, а як інвестиції у відтворення людського потенціалу та майбутню стійкість країни. Звідси – важливість програм відновлення громад, які поєднують інфраструктурні, соціальні та економічні компоненти і дозволяють одночасно забезпечувати базові потреби населення і запускати механізми розвитку [202]. Це принципово важливо для післявоєнної трансформації: гуманітарна політика повинна бути інтегрована з економічною, соціальною та безпековою стратегіями, аби забезпечити не «повернення до довоєнного стану», а формування нової моделі розвитку – людиноцентричної, справедливої, інклюзивної, заснованої на довірі та інституційній спроможності [202; 197].

По-восьме, міжнародна допомога у підтримці гуманітарної безпеки України має двоїсту природу: з одного боку – це критичний ресурс для виживання, стабілізації та відновлення; з іншого – це сфера управлінських ризиків, що потребує координації, прозорості й узгодження довгострокових пріоритетів. ООН та її гуманітарні структури формують рамку оцінювання потреб і планування гуманітарних інтервенцій, забезпечуючи узгодженість реагування на рівні секторів (захист, освіта, охорона здоров'я тощо) [157; 197]. UNHCR, UNICEF та інші агенції сприяють підтримці вразливих груп, включно з ВПО та дітьми [191; 192]. Світовий банк та інші фінансові інституції підтримують відновлення громад і соціальних систем, що створює міст між гуманітарною допомогою і політикою відбудови [202]. Водночас доведено, що довгострокова ефективність міжнародної допомоги підвищується за умов інституційної інтеграції, локалізації підтримки (посилення спроможності громад), цифрової прозорості та партнерства з громадянським суспільством

[128; 202; 174]. Європейські підходи до кризового реагування і ролі громадянського суспільства підкреслюють, що саме демократична підзвітність і включення громадян у контроль та участь є умовою сталого гуманітарного відновлення [128].

По-дев'яте, окремо обґрунтовано роль психічного здоров'я та психологічної підтримки як центрального елемента гуманітарної стійкості. Війна породжує тривалу травматизацію населення, а інформаційно-психологічний тиск підсилює виснаження, тривожність, депресивні стани та соціальну дезадаптацію. Відповідно, національні програми ментального здоров'я і державні стратегії у цій сфері є не допоміжними, а системними інструментами гуманітарної безпеки, що мають забезпечувати масштабовані послуги, профілактику, доступність та інтеграцію з соціальними й освітніми програмами [164; 131; 207]. У цьому контексті психологічна резильєнтність – на рівні особи, громади й держави виступає механізмом, який зменшує руйнівний вплив криз і прискорює відновлення [170; 43].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що гуманітарна безпека України в умовах воєнного стану постає як багатовимірна система, де інтегруються державна політика, місцеві практики, громадянська активність, міжнародна солідарність та духовна єдність народу. Нова парадигма гуманітарної безпеки ґрунтується на принципах людиноцентризму, солідарності, інклюзивності, культурної тяглості, інформаційної стійкості та психологічної резильєнтності [197; 202; 207]. Війна зруйнувала старі інституційні звички, але водночас стимулювала народження нової моделі – більш гнучкої, мережевої, децентралізованої й ціннісно орієнтованої, яка поєднує локальні ініціативи з глобальними мережами підтримки, державні механізми – з потенціалом громадянського суспільства та міжнародних партнерів [128; 197].

Таким чином, зміна парадигми гуманітарної безпеки України означає не просто корекцію політик, а перехід до нового способу мислення: гуманітарна безпека стає простором активного творення умов для життя, гідності та розвитку навіть у найскладніших обставинах. У центрі цієї парадигми – людина, її права,

свобода, життя, психічне здоров'я, культурна ідентичність та здатність спільноти до солідарності й відновлення. Саме цей людиноцентричний гуманітарний вектор є ключовим чинником національної стійкості та фундаментом післявоєнного відродження України [202; 197; 207].

Важливим результатом проведеного аналізу є усвідомлення того, що гуманітарна безпека в умовах війни не може функціонувати ізольовано від інших сфер державної політики. Навпаки, вона дедалі тісніше інтегрується з безпековою, економічною, соціальною, інформаційною та зовнішньополітичною складовими. Така інтеграція формує єдину архітектуру національної стійкості, у межах якої гуманітарний вимір виконує стабілізаційну, мобілізаційну та відновлювальну функції [197; 202]. Саме через гуманітарну безпеку держава здатна зберегти довіру громадян, підтримати їхню мотивацію до спротиву агресії та участі у відбудові, а також забезпечити спадкоємність соціальних і культурних процесів навіть за умов тривалої війни.

Особливої уваги потребує питання нормативно-правового забезпечення гуманітарної безпеки. Дослідження засвідчило, що чинна правова база України у сфері соціального захисту, освіти, культури, інформаційної політики та захисту прав людини зазнала значних адаптацій у відповідь на воєнні виклики, проте ці зміни мають фрагментарний характер. У багатьох випадках нормативні акти спрямовані на реагування на поточні потреби, не формуючи цілісної довгострокової стратегії гуманітарної безпеки як складової національної безпеки [131; 190]. Відтак постає необхідність кодифікації гуманітарної політики, створення узгоджених міжсекторальних механізмів планування, моніторингу та оцінювання ефективності гуманітарних програм, а також їхнього інтегрування в систему стратегічного державного управління.

Важливим аспектом гуманітарної безпеки, що проявився в умовах війни, є зростання ролі громадянського суспільства як автономного та водночас партнерського суб'єкта гуманітарної політики. Волонтерські рухи, громадські організації, благодійні фонди та ініціативні групи не лише доповнили державні механізми, а й у низці випадків стали ключовими провайдерами гуманітарних

послуг, особливо у перші місяці повномасштабного вторгнення [128; 174; 176]. Їхня діяльність засвідчила високий рівень соціального капіталу, здатність до самоорганізації та ефективної мобілізації ресурсів. Разом із тим, довготривале навантаження на громадський сектор актуалізує проблеми інституційної втоми, фінансової нестабільності, кадрового вигорання та потреби у системній державній і міжнародній підтримці [174; 117]. Отже, гуманітарна безпека вимагає не ситуативного залучення громадянського суспільства, а його стратегічного включення в архітектуру національної безпеки з чітким розподілом ролей, відповідальності та ресурсів.

Не менш значущим є регіональний та локальний вимір гуманітарної безпеки. Аналіз засвідчує, що саме територіальні громади стали осередками практичної реалізації гуманітарної політики, особливо у сфері інтеграції ВПО, забезпечення доступу до соціальних і освітніх послуг, організації психологічної підтримки та відновлення соціальної інфраструктури [176; 125]. Децентралізація управління в умовах війни продемонструвала свою ефективність, однак водночас виявила нерівність спроможностей громад, залежність від зовнішніх ресурсів та різний рівень управлінської готовності. Це вимагає формування державної політики вирівнювання гуманітарних можливостей регіонів, розвитку інституційної спроможності місцевого самоврядування та посилення горизонтальної кооперації між громадами.

Окремий акцент у висновках третього розділу зроблено на гуманітарних викликах, пов'язаних із тривалістю війни. Якщо на початковому етапі домінували завдання екстреного реагування, то з часом гуманітарна безпека дедалі більше пов'язується з проблемами хронічної вразливості населення, виснаження ресурсів, соціальної фрагментації та накопичення психологічних травм [165; 170]. У цьому контексті короткострокові програми допомоги мають поступово трансформуватися у довгострокові політики підтримки життєстійкості, спрямовані на відновлення соціальних зв'язків, зміцнення психічного здоров'я, підтримку зайнятості та формування відчуття перспективи майбутнього.

Війна також виявила тісний зв'язок між гуманітарною безпекою та міжнародною репутацією держави. Україна стала об'єктом безпрецедентної міжнародної солідарності, що проявляється у масштабній гуманітарній, фінансовій та експертній підтримці [157; 202]. Водночас ефективність цієї підтримки значною мірою залежить від здатності держави забезпечити прозорість, підзвітність та стратегічне використання ресурсів. Міжнародні партнери дедалі більше орієнтуються не лише на обсяги допомоги, а й на її системний вплив на розвиток людського потенціалу, відновлення інституцій та зміцнення демократичних практик [128; 202]. Отже, гуманітарна безпека стає складовою зовнішньополітичної суб'єктності України, демонструючи її здатність до ефективного управління кризами та партнерської взаємодії на глобальному рівні.

Значним досягненням, що водночас є викликом, стало формування в українському суспільстві нової культури солідарності та взаємної відповідальності. Війна активізувала горизонтальні зв'язки, сприяла зростанню довіри між громадянами та інституціями, посилила роль цінностей гідності, свободи й взаємодопомоги [126; 170]. Проте збереження цієї культури в довгостроковій перспективі потребує інституційного закріплення – через освіту, культурну політику, інформаційні стратегії та соціальні програми. Без цього існує ризик поступової ерозії солідарності під тиском втоми, соціально-економічних труднощів і тривалого стресу.

У підсумку проведеного аналізу можна зробити висновок, що гуманітарна безпека України в умовах війни набула системоутворюючого характеру. Вона охоплює не лише сферу гуманітарної допомоги у вузькому розумінні, а й усі ключові напрями суспільного життя – від освіти й культури до інформаційної політики, соціального захисту та міжнародної співпраці [197; 207]. Її нова парадигма ґрунтується на усвідомленні того, що без збереження людського потенціалу, соціальної згуртованості та ціннісної єдності неможливі ні ефективна оборона, ні повноцінне післявоєнне відновлення.

Таким чином, третій розділ дослідження дозволяє стверджувати, що гуманітарна безпека України трансформувалася з допоміжного напрямку державної політики у стратегічний фундамент національної стійкості. Вона стала простором взаємодії держави, суспільства та міжнародної спільноти, у межах якого формуються нові моделі управління, солідарності та розвитку. Саме в цьому полягає ключовий зміст зміни парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану – переході від логіки виживання до логіки стійкого відновлення та людяного майбутнього.

Подальший аналіз результатів третього розділу дозволяє стверджувати, що гуманітарна безпека в умовах повномасштабної війни в Україні набуває рис динамічної, адаптивної системи, здатної реагувати на змінні загрози та трансформуватися відповідно до нових соціальних, демографічних і безпекових реалій. Вона більше не може розглядатися як сукупність окремих галузевих політик або тимчасових заходів реагування, а постає як цілісна модель управління людським потенціалом у кризових умовах. Саме ця системність і багатовимірність визначають її ключову роль у забезпеченні національної стійкості.

Одним із концептуальних висновків є те, що гуманітарна безпека дедалі більше орієнтується на категорію життєстійкості (*resilience*) – як на рівні окремої людини, так і на рівні спільнот та держави загалом. Життєстійкість у цьому контексті означає здатність не лише витримувати травматичні події, а й зберігати функціональність, соціальні зв'язки, ідентичність та перспективу розвитку. Війна оголила глибину гуманітарних ризиків, проте водночас сприяла формуванню нових практик солідарності, самодопомоги та горизонтальної взаємодії, що стали основою гуманітарної стійкості українського суспільства.

Особливе значення в межах гуманітарної безпеки має проблема демографічних втрат і змін. Масове внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, загибель цивільних і військових, розрив сімейних і соціальних зв'язків формують довготривалі гуманітарні наслідки, які виходять далеко за межі воєнного періоду. У цьому контексті гуманітарна політика має бути

спрямована не лише на подолання поточних труднощів, а й на створення умов для повернення, реінтеграції та відновлення людського потенціалу. Саме тому гуманітарна безпека безпосередньо пов'язана з демографічною, освітньою та соціальною політикою держави.

Важливим результатом дослідження є усвідомлення ролі ВПО як активних суб'єктів гуманітарної безпеки, а не лише як об'єктів допомоги. ВПО в умовах війни стають носіями нових соціальних практик, агентами змін у громадах прийому, ініціаторами економічної, культурної та освітньої активності. Політика реінтеграції, що базується на принципах гідності, участі та інклюзивності, здатна перетворити вимушене переміщення з фактору ризику на ресурс розвитку. Відтак гуманітарна безпека вимагає переосмислення підходів до соціального захисту – від патерналістської моделі до моделі партнерства між державою і громадянами.

Ще одним важливим висновком є те, що гуманітарна безпека в умовах війни тісно пов'язана з питанням довіри. Довіра до державних інституцій, місцевої влади, громадських організацій та міжнародних партнерів виступає ключовим чинником ефективності гуманітарної політики. Там, де існує прозорість, підзвітність і відкритість комунікації, гуманітарні програми демонструють вищий рівень результативності та суспільної підтримки. Натомість дефіцит довіри призводить до соціальної напруженості, фрагментації та зниження ефективності навіть добре ресурсно забезпечених ініціатив.

Аналіз показав, що в умовах війни гуманітарна безпека дедалі більше залежить від якості управлінських рішень. Кризове управління, засноване на гнучкості, міжсекторальній координації та використанні цифрових інструментів, стало визначальною характеристикою успішних гуманітарних практик. Запровадження електронних реєстрів, цифрових платформ соціальної підтримки, онлайн-освіти та телемедицини значно розширило доступ населення до гуманітарних послуг навіть у найскладніших умовах. Таким чином, цифрова трансформація постає як один із структурних елементів гуманітарної безпеки сучасної України.

Окремої уваги заслуговує питання етичного виміру гуманітарної безпеки. Війна актуалізувала дилеми справедливого розподілу ресурсів, пріоритетності допомоги, захисту вразливих груп і балансу між безпековими та гуманітарними потребами. У цих умовах гуманітарна політика має ґрунтуватися на чітких етичних принципах – повазі до гідності людини, недискримінації, прозорості та відповідальності. Саме етичний вимір дозволяє відрізнити гуманітарну безпеку як ціннісно орієнтовану політику від суто технократичних або силових підходів.

Війна також висунула на передній план проблему психологічного здоров'я як одного з центральних компонентів гуманітарної безпеки. Масовий досвід травми, втрати, страху та невизначеності формує довготривалі наслідки для психосоціального стану суспільства. Висновки третього розділу підтверджують, що психологічна підтримка має бути інтегрованою складовою гуманітарної політики, а не допоміжним елементом. Інституціоналізація психосоціальної допомоги, підготовка фахівців, розвиток громадських програм ментального здоров'я є необхідними умовами відновлення соціальної цілісності після війни.

У стратегічній перспективі гуманітарна безпека постає як фундамент післявоєнної відбудови України. Відновлення інфраструктури, економіки та державних інституцій буде неможливим без відновлення довіри, соціального капіталу та людської гідності. Саме гуманітарний вимір забезпечує спадкоємність між воєнним спротивом і мирним розвитком, між досвідом втрат і перспективою відновлення. Таким чином, гуманітарна безпека виконує функцію «мосту» між війною і майбутнім.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що результати третього розділу дозволяють сформулювати цілісне бачення гуманітарної безпеки України як багаторівневої системи, що поєднує державну політику, громадянську активність, міжнародну підтримку та культурно-ціннісний фундамент суспільства. Її нова парадигма базується на людиноцентризмі, солідарності, інклюзивності та стратегічному мисленні. Вона передбачає не лише захист

від загроз, а й активне формування гуманітарного простору, здатного забезпечити розвиток навіть у найскладніших умовах.

Отже, гуманітарна безпека України в умовах воєнного стану є не тимчасовою реакцією на кризу, а довгостроковим напрямом трансформації держави й суспільства. Вона визначає якість життя людей, стійкість соціальних інститутів і здатність країни до відновлення. Саме тому подальше наукове осмислення гуманітарної безпеки, розроблення інноваційних моделей її забезпечення та інтеграція в систему національної безпеки залишаються стратегічним завданням для України в умовах війни та післявоєнного розвитку.

Узагальнення результатів третього розділу дає підстави стверджувати, що війна стала каталізатором глибинної трансформації гуманітарної безпеки як складової національної безпеки держави. У сучасних умовах гуманітарна безпека перестає бути допоміжним або другорядним напрямом державної політики й постає як системоутворювальний елемент забезпечення стійкості суспільства, збереження людського потенціалу та формування передумов для післявоєнного відновлення.

Проведений аналіз у межах підрозділів 3.1–3.5 дозволив комплексно охарактеризувати ключові виміри гуманітарної безпеки України в умовах війни: освітній, інформаційно-психологічний, соціальний, громадянський та міжнародний. Кожен із цих вимірів має власну специфіку, проте всі вони перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості, формуючи єдиний гуманітарний простір держави.

Встановлено, що втрати гуманітарного потенціалу у сфері освіти й науки мають довготривалий і міжпоколіннєвий характер. Руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення учнів, студентів і викладачів, скорочення наукових програм і відтік інтелектуального капіталу створюють серйозні ризики для відтворення людських ресурсів держави. Водночас доведено, що саме освіта й наука залишаються стратегічними інструментами гуманітарної стійкості, здатними забезпечити збереження національної

ідентичності, критичного мислення та інноваційного потенціалу навіть в умовах війни.

Особливу увагу у третьому розділі приділено інформаційній безпеці як складовій гуманітарної безпеки. Доведено, що інформаційно-психологічні загрози в умовах гібридної війни мають системний і цілеспрямований характер та спрямовані на підрив соціальної згуртованості, деморалізацію населення, руйнування довіри до державних інституцій і знецінення національних цінностей. У цьому контексті інформаційна безпека розглядається не лише як технічний або медійний аспект, а як гуманітарна категорія, безпосередньо пов'язана з психічним здоров'ям, культурною ідентичністю та стійкістю суспільства.

Дослідження соціального захисту та реінтеграції ВПО засвідчило, що ВПО є однією з ключових цільових груп гуманітарної безпеки України. Масштаби внутрішнього переміщення населення висунули на передній план проблему переходу від короткострокової допомоги до довгострокових стратегій соціальної інтеграції. Обґрунтовано, що ефективна реінтеграція ВПО можлива лише за умови поєднання соціального захисту, доступу до освіти й медицини, працевлаштування, психологічної підтримки та участі переселенців у житті приймаючих громад. У цьому сенсі гуманітарна безпека постає як інструмент соціальної стабілізації та запобігання маргіналізації вразливих груп.

Важливим науковим результатом третього розділу є визначення ролі громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України. Волонтерські ініціативи, громадські організації та благодійні фонди продемонстрували унікальну здатність до самоорганізації, мобілізації ресурсів і оперативного реагування на гуманітарні виклики. Доведено, що громадянське суспільство не лише доповнює діяльність держави, а й виступає повноцінним суб'єктом гуманітарної політики, здатним ініціювати інституційні зміни, адвокатувати права постраждалих і формувати нові моделі соціальної взаємодії.

Окремо підкреслено визначальну роль міжнародної допомоги у підтримці гуманітарної безпеки України. Міжнародні організації, іноземні держави-донори

та фінансові інституції забезпечують значну частину ресурсів, необхідних для задоволення базових потреб населення, підтримки ВПО, відновлення інфраструктури та функціонування критично важливих соціальних систем. Водночас дослідження показало наявність проблем координації, прозорості та інтеграції міжнародної допомоги у національну гуманітарну політику, що зумовлює необхідність удосконалення механізмів управління міжнародною підтримкою.

Узагальнюючи, можна констатувати, що гуманітарна безпека України в умовах війни набуває рис комплексної міжсекторальної політики, яка поєднує державні, громадські та міжнародні ресурси. Її ефективність визначається не лише обсягами наданої допомоги, а насамперед якістю управління, рівнем координації, прозорістю процедур і залученням самих громадян до процесів прийняття рішень.

Фундаментальним підсумком третього розділу є обґрунтування нової парадигми гуманітарної безпеки України – людиноцентричної, інклюзивної та орієнтованої на стійкий розвиток. У цій парадигмі гуманітарна безпека розглядається не лише як захист від загроз, а як активний процес формування умов для збереження гідності, свободи та життєздатності суспільства в умовах війни й післявоєнної трансформації.

Таким чином, третій розділ доводить, що гуманітарна безпека є ключовим чинником національної стійкості України, стратегічною основою соціальної згуртованості та передумовою успішного відновлення держави. Отримані результати створюють концептуальне підґрунтя для подальшого аналізу механізмів трансформації державної політики у сфері гуманітарної безпеки та формування ефективних моделей її забезпечення в умовах сучасних безпекових викликів.

РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПЦІЯ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Виснажлива війна в Україні стала найбільшим викликом для державної системи захисту людини та суспільства з часів відновлення незалежності. Вона докорінно змінила уявлення про гуманітарну безпеку, вивела її з суто соціальної площини у фокус державної стійкості, виживання нації, довгострокового розвитку та цивілізаційної суб'єктності України у світі. Відтепер, гуманітарна безпека перестала бути другорядним складником державної політики и постала як фундаментальний чинник, без якого неможливо забезпечити ефективне функціонування суспільства, демократичний розвиток, соціальну згуртованість, утвердження цінностей свободи, прав людини і людської гідності. Це знаки того, що формування нової концепції поствоєнного розвитку гуманітарної безпеки України є не лише науковим завданням, а й стратегічною практичною необхідністю для відбудови держави, її сталого розвитку та зміцнення національної єдності.

Затяжна, тривала війна призвела до масштабних людських втрат, надзвичайних соціальних трансформацій, зростання нерівності, зміни географії розселення населення, порушення доступу до освіти, культури, медичних та соціальних послуг, а також кардинально вплинула на стан психологічного, морального та духовного здоров'я українців. Мільйони громадян вимушено змінили місце проживання, втративши власне житло, роботу, соціальні зв'язки, професійні перспективи, а багато дітей та молоді тривалий час перебували поза звичайним освітнім середовищем. Перелічені втрати вимагають формування потреби в переосмисленні гуманітарної політики держави з урахуванням нових ризиків, загроз і потреб суспільства.

Після завершення бойових дій Україна зіткнеться з безпрецедентним комплексом завдань: повернення та реінтеграція ВПО і громадян, що перебувають за кордоном; відновлення інфраструктури освіти, культури, охорони здоров'я та соціальної сфери; подолання наслідків психологічних

травм; повернення довіри суспільства до інституцій; формування нової системи соціальних гарантій, які забезпечуватимуть гідний рівень життя і соціальної стабільності. Водночас поствоєнний етап розвитку відкриває і нові можливості: оновлення гуманітарних доктрин, впровадження сучасних стандартів державного управління, цифрових сервісів, інклюзивних практик, розширення міжнародної інтеграції в освітній, науковій, культурній та соціальній сферах.

Особливо важливим є також формування нової моделі гуманітарної безпеки, що відповідатиме викликам XXI століття: інформаційній війні, гібридним загрозам, демографічним змінам, глобальній конкуренції знань, відтоку талантів, зростанню запитів на соціальну справедливість, екологічним та енергетичним викликам. У цьому контексті гуманітарна безпека має розглядатися як комплексний інституційний механізм, який одночасно забезпечує: захист людини, розвиток людського потенціалу, зміцнення національної ідентичності, суспільну консолідацію, соціальну інтеграцію, стійкість до криз та здатність держави відновлюватися після руйнувань.

Модель гуманітарної безпеки України поствоєнного періоду повинна ґрунтуватися на філософії людського розвитку, де ключовою цінністю є людина – її життя, гідність, свободи, освіта, культура, соціальні можливості та безпечне середовище для реалізації власного потенціалу. Гуманітарний розвиток має стати основою національної відбудови, оскільки саме людський капітал є рушієм економічної модернізації, інновацій, трансформації державних інституцій і зміцнення міжнародних позицій України. Відповідно, післявоєнна стратегія не може обмежуватися короткостроковими соціальними заходами допомоги. Вона повинна передбачати довгострокове планування, реформування й інституційне посилення державної гуманітарної політики, розвиток партнерств «держава – громади – громадянське суспільство – бізнес – наука – міжнародні організації».

Надважливою рисою майбутньої концепції має стати системність. Гуманітарна безпека не є окремою галуззю, вона пронизує всі напрями державної політики: від освіти і культури до соціальної політики, інформаційної стійкості,

медичної системи, внутрішньої і зовнішньої безпеки, екологічної безпеки, захисту прав людини та державного управління. Це означає, що ефективна поствоєнна гуманітарна стратегія повинна синхронізувати державні програми розвитку, регіональну політику, цифрові рішення, кадрове забезпечення, бюджетні інструменти, стандарти соціальних послуг і національні індикатори оцінювання.

Абсолютно вагомою є потреба у формуванні нової філософії суспільної солідарності. Війна показала, що українці здатні до надзвичайної взаємопідтримки, самоорганізації та громадської активності. Після перемоги важливо не втратити цей унікальний соціальний феномен, а перетворити його на основу довготривалої національної єдності, нової політичної культури, соціальної довіри та модернізації держави. У той же час суспільство потребує механізмів подолання колективної і індивідуальної травми, профілактики соціальних конфліктів, повернення відчуття безпеки, передбачуваності та впевненості у майбутньому.

Таким чином, концепція поствоєнного розвитку гуманітарної безпеки України має стати стратегічним документом, що визначатиме не лише пріоритети державної політики, а й нову модель функціонування держави та суспільства, у центрі якої — людина, її захист і розвиток. Її мета — побудова стійкої, соціально справедливої, згуртованої, демократичної та конкурентоспроможної України, здатної не лише відновитися після війни, а й вийти з неї сильнішою, модернізованою та інтегрованою до європейського гуманітарного простору. Це шлях до формування нової гуманітарної архітектури держави, що відповідатиме сучасним глобальним тенденціям і забезпечить українському суспільству гідне та безпечне майбутнє.

4.1. Відновлення освітнього, наукового і культурного потенціалу держави

Передмовою про відновлення та модернізацію необхідно зробити акцент, що це не просто «відновлення», а модернізація + людський капітал + резильєнтність. Адже однією з пріоритетних мішеней агресії стали глибокі та системні трансформації у всіх сферах суспільного життя, насамперед у гуманітарній сфері. Масштабні руйнування закладів освіти, науки та культури, вимушене переміщення науковців, викладачів і митців, втрата доступу до освітніх і культурних ресурсів, а також потужний психологічний тиск на населення сформували безпрецедентні виклики для гуманітарної безпеки держави [114, с. 7–9; 55, с. 11–13]. У цих умовах відновлення освітнього, наукового і культурного потенціалу постає не як допоміжний напрям державної політики, а як її стратегічне ядро, без якого неможливе ані повоєнне відновлення, ані довгостроковий сталий розвиток України [145, с. 22–24].

Гуманітарна безпека у поствоєнний період виходить за межі традиційного трактування як захисту базових соціальних прав і потреб. Вона набуває комплексного характеру, охоплюючи формування ціннісних орієнтирів, збереження національної ідентичності, розвиток людського капіталу та відновлення інтелектуального і культурного ресурсу нації [177, с. 91–94; 94, с. 18–20]. Саме освіта, наука і культура виступають ключовими інструментами відтворення соціальної цілісності, довіри та стійкості суспільства після глибокої травми війни [132, с. 133–136].

Освітній потенціал держави є фундаментальною складовою гуманітарної безпеки, оскільки формує здатність суспільства до самовідновлення, адаптації та інноваційного розвитку. В умовах війни система освіти України зазнала масштабних втрат: тисячі закладів були пошкоджені або зруйновані, мільйони дітей і студентів вимушено перейшли на дистанційні або гібридні формати навчання, а значна частина педагогічних кадрів опинилася у статусі ВПО [208, с. 9–11; 171, с. 14–16]. Водночас система освіти продемонструвала високу

адаптивність, зберігши безперервність освітнього процесу навіть у кризових умовах [119, с. 21–23].

У поствоєнний період відновлення освіти не може обмежуватися лише фізичною реконструкцією інфраструктури. Йдеться про формування нової якості освіти, орієнтованої на розвиток критичного мислення, громадянської відповідальності, цифрових компетентностей і стійкості до дезінформації – ключових елементів гуманітарної безпеки майбутнього [204, с. 19–21; 127, с. 27–29].

Не менш значущих втрат зазнав і науковий потенціал України. Руйнування дослідницької інфраструктури, скорочення фінансування, вимушена міграція науковців, переривання міжнародних проєктів істотно вплинули на розвиток науки [130, с. 12–14]. Водночас війна чітко продемонструвала стратегічну роль науки у забезпеченні безпеки, технологічної автономії та інноваційного відновлення держави [194, с. 31–34].

У поствоєнному контексті наука має стати одним із ключових драйверів модернізації країни та інтеграції України до європейського і глобального дослідницького простору. Програми підтримки українських учених, зокрема MSCA4Ukraine та Horizon Europe, відіграють важливу роль у збереженні наукового потенціалу, запобіганні “витоку мізків” та розвитку міжнародного академічного партнерства [201, с. 8–10; 199, с. 15–17].

Культурний потенціал держави є не менш важливим компонентом гуманітарної безпеки, особливо в умовах війни та поствоєнної трансформації. Культура в Україні перетворилася на форму спротиву, збереження ідентичності та духовної єдності суспільства [115, с. 33–36]. Спроби агресора знищити або привласнити культурну спадщину через руйнування музеїв, архівів, бібліотек і пам’яток мали на меті підрив історичної пам’яті та національної самосвідомості [114, с. 14–16; 190, с. 19–21].

У поствоєнний період відновлення культурного потенціалу має поєднувати охорону матеріальної та нематеріальної спадщини з підтримкою сучасних форм культурного виробництва і розвитку креативних індустрій

[204, с. 24–26]. Культура виконує важливу функцію соціального зцілення, формування спільної пам'яті, відновлення довіри та міжпоколіннього діалогу [199, с. 41–43].

Таким чином, освітній, науковий і культурний потенціал утворюють єдину взаємопов'язану систему гуманітарної безпеки держави. Їх відновлення потребує цілісної державної стратегії, міжсекторальної взаємодії та активного залучення міжнародних партнерів [187, с. 52–55]. Саме синергія освіти, науки і культури створює підґрунтя для формування нової гуманітарної парадигми, орієнтованої на людину, її гідність і свободу [145, с. 61–63].

Поствоєнне відновлення гуманітарного потенціалу України слід розглядати не як повернення до довоєнного стану, а як можливість глибокої трансформації та модернізації. Війна оголила структурні проблеми гуманітарної політики, але водночас відкрила простір для інновацій і переосмислення ролі гуманітарної сфери у системі національної безпеки [94, с. 44–46].

Отже, відновлення освітнього, наукового і культурного потенціалу є ключовою передумовою формування стійкої гуманітарної безпеки України у поствоєнний період. Саме через ці сфери здійснюється відтворення людського капіталу, збереження ідентичності та інтеграція України у глобальний гуманітарний простір [191, с. 71–74].

Освіта як інструмент гуманітарної стабілізації та практичні механізми її поствоєнного відновлення.

Освіта у поствоєнний період набуває значення не лише соціального інституту, а й стратегічного інструменту гуманітарної стабілізації держави. В умовах глибоких демографічних втрат, масового внутрішнього і зовнішнього переміщення населення, руйнування інфраструктури та тривалого психологічного травмування суспільства саме освітня система здатна забезпечити відновлення людського потенціалу, соціальної згуртованості та довіри до державних інституцій [119, с. 24–26; 145, с. 65–68].

Поствоєнне відновлення освіти не може бути зведене до механічної реконструкції зруйнованих будівель або повернення до довоєнних навчальних

програм. Йдеться про формування якісно нової моделі освіти, яка поєднуватиме безпековий компонент, гуманітарні цінності, цифрову трансформацію та інклюзивний підхід до всіх категорій населення, зокрема ВПО, ветеранів, дітей з травматичним досвідом війни [208, с. 14–17].

Постає перше важливе питання - інфраструктурне відновлення та безпечне освітнє середовище. Першочерговим практичним механізмом відновлення освіти є реконструкція та модернізація освітньої інфраструктури. За оцінками Міністерства освіти і науки України, станом на 2024 рік понад 3 500 закладів освіти різних рівнів зазнали пошкоджень або були повністю зруйновані [171, с. 9–11]. Відновлення цих об'єктів повинно здійснюватися з урахуванням принципів безпеки, енергоефективності, доступності та адаптації до кризових умов.

Формування безпечного освітнього середовища передбачає будівництво укриттів, впровадження протоколів реагування на надзвичайні ситуації, розвиток систем оповіщення та психологічної підтримки учасників освітнього процесу [208, с. 18–20]. У цьому контексті освіта без бар'єрів і без страху стає ключовою умовою гуманітарної безпеки, адже лише безпечне середовище дозволяє забезпечити повноцінний розвиток особистості.

Враховуючи сучасний прогрес, цифровізація освіти визначає механізм стійкості. Одним із найефективніших інструментів збереження освітнього процесу в умовах війни стала повноцінна повна цифровізація. Платформи дистанційного навчання, електронні освітні ресурси та гібридні формати дозволили мільйонам учнів і студентів продовжувати навчання незалежно від місця перебування [119, с. 29–31]. У поствоєнний період цифровізація повинна перейти з режиму вимушеної адаптації у режим стратегічного розвитку.

Практичні механізми цифрового відновлення освіти включають розширення національних онлайн-платформ, інтеграцію української освіти у європейські цифрові освітні простори, розвиток цифрових компетентностей педагогів та учнів [204, с. 27–30]. Водночас важливо запобігти цифровій

нерівності, яка може поглибити соціальні розриви між регіонами та соціальними групами [145, с. 70–72].

Визначним стає людський капітал і підтримка педагогічних кадрів. Ключовим чинником ефективного відновлення освіти є збереження та розвиток педагогічного потенціалу. Війна призвела до вимушеного переміщення десятків тисяч вчителів і викладачів, зниження рівня матеріального забезпечення та професійного вигорання [171, с. 19–21]. Тому одним із пріоритетних механізмів поствоєнної освітньої політики має стати підтримка педагогічних кадрів.

До таких механізмів належать програми професійної реабілітації, підвищення кваліфікації, психологічної підтримки, а також створення мотиваційних стимулів для повернення викладачів у деокуповані та постраждалі регіони [54, с. 22–24]. Інвестиції у педагогів слід розглядати як інвестиції у гуманітарну безпеку, адже саме вони формують світогляд, цінності та стійкість майбутніх поколінь.

Інклюзія та освіта для постраждалих груп є необхідною складовою відновлення. Особливої уваги потребує інклюзивний вимір поствоєнної освіти. Діти ВПО, ветерани, особи з інвалідністю та ті, хто зазнав психологічних травм, потребують спеціальних освітніх програм і адаптованих підходів [125, с. 37–39]. Інклюзивна освіта у цьому контексті виступає не лише інструментом соціальної інтеграції, а й механізмом запобігання маргіналізації та соціальному відчуженню.

Практична реалізація інклюзивної освіти передбачає міждисциплінарну співпрацю освітніх закладів, соціальних служб і медичних установ, а також активне залучення громадянського суспільства та міжнародних організацій [199, с. 44–46].

Постає необхідність формування нових гуманітарних цінностей освіти. У поствоєнному суспільстві освіта відіграє ключову роль у формуванні нових гуманітарних цінностей — солідарності, відповідальності, поваги до прав людини, демократичної культури та національної ідентичності [115, с. 41–43].

Навчальні програми повинні інтегрувати теми історичної пам'яті, інформаційної безпеки, критичного мислення та громадянської участі.

Таким чином, освіта стає не лише інструментом передачі знань, а й простором відновлення довіри, подолання травм і формування майбутнього суспільства. Її практичне відновлення у поствоєнний період є ключовою передумовою гуманітарної безпеки та сталого розвитку України [145, с. 75–78].

Наука як драйвер поствоєнної модернізації та гуманітарної безпеки України: поствоєнний період наука набуває стратегічного значення як ключовий ресурс модернізації держави, відновлення її інституційної спроможності та формування довгострокової гуманітарної безпеки. В умовах повномасштабної війни наукова сфера України зазнала значних втрат — від фізичного знищення дослідницької інфраструктури до вимушеної міграції науковців і розриву міжнародних академічних зв'язків. Водночас саме війна продемонструвала критичну роль науки у забезпеченні стійкості держави, технологічної автономії та здатності до інноваційного розвитку [158, с. 11–14; 194, с. 29–32].

Науковий потенціал у сучасних умовах перестає бути суто академічною сферою й трансформується у багатовимірний чинник гуманітарної, соціальної та безпекової політики. Йдеться не лише про фундаментальні дослідження, а й про прикладні наукові рішення у сферах медицини, психологічної реабілітації, відновлення інфраструктури, екологічної безпеки, соціальної адаптації та гуманітарного управління [145, с. 66–69].

Втрати наукового потенціалу та виклики війни спричинили системну кризу наукової сфери України. Зруйновані або пошкоджені лабораторії, архіви, наукові бібліотеки, скорочення бюджетного фінансування та нестабільність інституційного управління негативно вплинули на сталість наукових досліджень [190, с. 21–24]. За оцінками Національної академії наук України, значна частина науковців була змушена змінити місце проживання або тимчасово припинити дослідницьку діяльність [130, с. 16–18].

Особливо гострою проблемою стала загроза «витоку мізків», коли висококваліфіковані фахівці інтегруються в іноземні наукові системи

без належних механізмів повернення або збереження зв'язку з українською наукою [145, с. 71–73]. Водночас цей виклик відкриває можливості для переосмислення ролі наукової діаспори та формування транснаціональних наукових мереж, здатних працювати на користь України навіть поза її територією.

Наука і гуманітарна безпека: концептуальний вимір. У поствоєнній концепції гуманітарної безпеки наука виконує не лише інструментальну, а й світоглядну функцію. Вона забезпечує формування доказової політики (evidence-based policy), що є критично важливою для прийняття ефективних рішень у сфері відновлення освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та психологічної реабілітації населення [132, с. 34–36].

Гуманітарні й соціальні науки відіграють ключову роль у дослідженні наслідків війни для суспільства: колективної травми, трансформації ідентичності, зміни соціальних зв'язків і довіри. Саме наукові дослідження дозволяють розробляти комплексні програми реінтеграції ВПО, ветеранів, постраждалих громад та інших вразливих груп [54, с. 97–101].

Міжнародна наукова співпраця як ресурс відновлення стає одним із ключових механізмів збереження і розвитку наукового потенціалу України стала міжнародна співпраця. Програми підтримки українських науковців, зокрема в межах європейських дослідницьких ініціатив, сприяли збереженню кадрового потенціалу та інтеграції України у світовий науковий простір [168, с. 8–10; 199, с. 14–17].

Міжнародна наукова мобільність у поствоєнний період має бути трансформована з вимушеної еміграції у структурований інструмент розвитку, який забезпечує циркуляцію знань, технологій та управлінських практик. Важливим завданням державної політики є створення умов для повернення науковців або їх дистанційної участі у національних дослідницьких проєктах [194, с. 44–47].

Інновації, технології та модернізація держави, а головне наука є фундаментом інноваційного розвитку та технологічної модернізації України.

Поствоєнне відновлення потребує науково обґрунтованих рішень у сферах відбудови інфраструктури, енергетичної безпеки, екологічної реабілітації та цифрової трансформації [194, с. 38–41]. Інтеграція науки з реальним сектором економіки та державним управлінням дозволяє забезпечити сталий розвиток і підвищити конкурентоспроможність країни.

Особливу роль відіграють міждисциплінарні дослідження, які поєднують гуманітарний, технічний і соціальний виміри. Саме вони здатні запропонувати комплексні рішення для складних поствоєнних викликів, що виходять за межі окремих галузей знань [145, с. 76–78].

Інституційне оновлення наукової сфери у поствоєнній модернізації науки потребує глибокого інституційного оновлення. Йдеться про реформування системи фінансування наукових досліджень, запровадження прозорих конкурсних механізмів, підтримку молодих учених та розвиток дослідницької інфраструктури [130, с. 19–21].

Наукова політика має бути інтегрованою складовою загальної стратегії гуманітарної безпеки та національного розвитку. У цьому контексті держава повинна виступати не лише донором, а й стратегічним партнером науки, забезпечуючи умови для її автономії, інноваційності та міжнародної інтеграції [145, с. 80–82].

Наука постає важливим елементом гуманітарної стійкості, а у ширшому сенсі наука формує гуманітарну стійкість суспільства, сприяючи раціональному осмисленню досвіду війни, подоланню травм і формуванню бачення майбутнього. Вона допомагає суспільству перейти від виживання до розвитку, від реагування на кризу — до стратегічного планування [132, с. 39–41].

Таким чином, наука у поствоєнній Україні постає як один із ключових драйверів модернізації, відновлення та гуманітарної безпеки. Її розвиток є необхідною умовою не лише економічного зростання, а й збереження людської гідності, соціальної справедливості та демократичних цінностей. Інвестиції у науку – це інвестиції у майбутнє України як стійкої, інноваційної та гуманітарно орієнтованої держави.

Культура та креативні індустрії як ресурс соціального зцілення і гуманітарної стійкості поствоєнної України набуває особливого значення як фундаментальний ресурс соціального зцілення, відновлення колективної ідентичності та зміцнення гуманітарної безпеки держави. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України була спрямована не лише на фізичне знищення інфраструктури, а й на руйнування культурної пам'яті, символів і смислів, що формують національну самосвідомість та духовну єдність суспільства [204, с. 14–16; 199, с. 19–22]. У цьому контексті культура постає не як допоміжна сфера відновлення, а як стратегічний чинник формування стійкості, довіри й солідарності в суспільстві.

Культурна безпека є невід'ємною складовою гуманітарної безпеки, оскільки саме через культуру відтворюються цінності, норми, історична пам'ять і символічні основи державності. В умовах війни культура в Україні перетворилася на форму спротиву, інструмент збереження ідентичності та спосіб психологічної підтримки населення [201, с. 33–36]. Після завершення активної фази воєнних дій її роль лише зростає, адже саме культурні практики сприяють подоланню травматичного досвіду, відновленню соціальних зв'язків і формуванню спільного бачення майбутнього.

Масштабні руйнування об'єктів культурної спадщини – музеїв, театрів, бібліотек, архівів, пам'яток історії та культури – стали одним із найбільш болісних наслідків війни. Зафіксовані випадки знищення та пограбування культурних цінностей мають не лише матеріальний, а й глибокий символічний вимір, оскільки спрямовані на стирання історичної пам'яті та підрив культурної тяглості українського народу [199, с. 23–26; 171, с. 17–19].

У цьому сенсі відновлення культурної спадщини виступає не просто реставраційним процесом, а актом гуманітарного відновлення, спрямованим на повернення спільноті її історичного голосу, гідності та права на власну культурну нарацію. Культура стає простором відновлення смислів і символів, без яких неможливе повноцінне соціальне зцілення.

Відновлена культура – важливий чинник соціального зцілення після війни, а процес є складним і тривалим, що охоплює подолання індивідуальних і колективних травм, відновлення довіри та формування відчуття безпеки. Культурні практики — мистецтво, музика, театр, література, кіно, меморіальні ініціативи — відіграють у цьому процесі унікальну роль, оскільки дозволяють осмислювати травматичний досвід у безпечній символічній формі [54, с. 102–105].

Через участь у культурних проєктах люди отримують можливість проговорити пережите, відновити почуття причетності до спільноти та сформувати нові моделі соціальної взаємодії. Саме культура створює простір для діалогу між різними групами населення – ветеранами, ВПО, жителями постраждалих регіонів – сприяючи інтеграції та зменшенню соціальної фрагментації [132, с. 41–44].

У поствоєнному контексті креативні індустрії – дизайн, медіа, кіно, видавнича справа, ІТ-культура, музична та ігрова індустрії – виступають не лише культурним, а й економічним ресурсом відновлення. Вони створюють робочі місця, стимулюють розвиток малого й середнього бізнесу та сприяють формуванню позитивного міжнародного іміджу України [194, с. 48–51].

Водночас креативні індустрії мають потужний гуманітарний потенціал, оскільки поєднують економічну активність із продукуванням смислів, образів і наративів, що формують нову культурну реальність. Саме через них відбувається трансляція цінностей свободи, гідності та солідарності, які стали основою українського спротиву [168, с. 37–40].

Визначним є державна політика у сфері культури та гуманітарної безпеки. Поствоєнна культурна політика повинна базуватися на принципах інклюзивності, децентралізації та міжсекторальної взаємодії. Держава має створювати умови для відновлення культурної інфраструктури, підтримки митців і культурних інституцій, а також розвитку локальних ініціатив, що враховують специфіку громад і регіонів [204, с. 27–29].

Важливим завданням є інтеграція культурної політики у загальну систему гуманітарної безпеки, де культура розглядається як інструмент запобігання соціальним конфліктам, радикалізації та інформаційним маніпуляціям. У цьому контексті особливого значення набувають культурно-освітні програми, спрямовані на формування критичного мислення, медіаграмотності та міжкультурного діалогу [132, с. 45–47; 10].

Міжнародна підтримка відіграє важливу роль у збереженні та відновленні культурного потенціалу України. Участь у міжнародних програмах, культурних обмінах і спільних проєктах сприяє інтеграції України у глобальний гуманітарний простір і посиленню її культурної присутності на світовій арені [199, с. 31–34].

Водночас міжнародна співпраця у сфері культури має бути спрямована не лише на фінансову допомогу, а й на передачу експертизи, підтримку цифровізації культурної спадщини та розвиток сучасних форм культурного менеджменту.

Культура виступає як основа нової гуманітарної парадигми. Таким чином, культура і креативні індустрії у поствоєнній Україні виступають потужним ресурсом соціального зцілення, гуманітарної безпеки та сталого розвитку. Вони забезпечують не лише збереження ідентичності, а й формування нових смислів, необхідних для подолання наслідків війни та побудови майбутнього.

Культурна сфера в умовах післявоєнної трансформації перестає бути периферійною – вона стає ядром гуманітарної політики, що поєднує пам'ять і інновацію, традицію і модернізацію, індивідуальний досвід і колективну відповідальність. Саме через культуру здійснюється перехід від травми до відновлення, від фрагментації – до єдності, від виживання – до розвитку.

Інтегрована модель відновлення гуманітарного потенціалу поствоєнної України потребує переходу від фрагментарних галузевих рішень до інтегрованої моделі розвитку гуманітарного потенціалу, в центрі якої перебуває людина, її гідність, інтелектуальні ресурси та культурна

ідентичність. Освіта, наука і культура в цій моделі не функціонують ізольовано, а формують єдину взаємопов'язану систему, здатну забезпечити довгострокову соціальну стійкість, інноваційний розвиток і відновлення довіри в суспільстві [161, с. 61–63; 177, с. 44–46).

Інтегрований підхід передбачає розуміння гуманітарного потенціалу як сукупності людського капіталу, соціального капіталу та культурного ресурсу, що відтворюються через освіту, наукові дослідження й культурну діяльність. В умовах післявоєнної трансформації саме ця сукупність стає визначальним чинником не лише гуманітарної, а й економічної та безпекової стабільності держави [204, с. 31–34].

Освіта постає як базовий елемент інтегрованої моделі. В інтегрованій моделі освіта виконує не лише функцію передачі знань, а й роль інституційного середовища формування цінностей, соціальної згуртованості та критичного мислення. Освітня система у поствоєнній Україні має стати платформою для поєднання навчання, наукової діяльності та культурної рефлексії, що дозволяє формувати покоління, здатні до відновлення країни на засадах демократії та верховенства права [187, с. 21–23; 135, с. 19–21.]

Практична реалізація інтегрованого підходу передбачає:

- тісну взаємодію закладів освіти з науковими установами;
- залучення культурних інституцій до освітніх програм;
- інтеграцію тем гуманітарної безпеки, історичної пам'яті та медіаграмотності у навчальні плани.

Третій базовий фундамент – наука як інтелектуальний каркас відновлення. Науковий компонент інтегрованої моделі забезпечує аналітичне, технологічне та прогностичне підґрунтя гуманітарного відновлення. Саме наука дозволяє оцінювати наслідки війни для гуманітарної сфери, розробляти ефективні політики реінтеграції, психосоціальної підтримки та культурного відновлення.

Інтеграція науки з освітою та культурою проявляється у:

- міждисциплінарних дослідженнях гуманітарної безпеки;
- науковому супроводі освітніх реформ;

- розробці цифрових рішень для збереження культурної спадщини.

Міжнародні програми, зокрема MSCA4Ukraine та Horizon Europe, відіграють ключову роль у включенні української науки до глобальних дослідницьких мереж, що підсилює інтеграційний потенціал гуманітарної сфери.

Отже, культура як простір соціального зцілення і єдності, а культурний вимір інтегрованої моделі забезпечує психологічне відновлення, збереження ідентичності та формування спільної пам'яті. У післявоєнний період культура стає не лише сферою творчості, а й інструментом соціальної реабілітації та символічного подолання травм війни.

Інтеграція культури з освітою і наукою проявляється через:

- культурно-освітні проекти для ВПО та постраждалих громад;
- використання наукових підходів у збереженні культурної спадщини;
- розвиток креативних індустрій як елементу економіки відновлення.

Інституційна та міжсекторальна взаємодія

Ключовою умовою ефективності інтегрованої моделі є міжсекторальна взаємодія державних органів, місцевого самоврядування, закладів освіти і науки, культурних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Відсутність координації між цими суб'єктами призводить до фрагментації гуманітарної політики та зниження її результативності [129, с. 52–55].

Інтегрована модель передбачає:

- спільне стратегічне планування гуманітарного розвитку;
- узгодження фінансування освітніх, наукових і культурних програм;
- системний моніторинг впливу гуманітарних політик на соціальну стійкість [161, с. 61–63].

Стратегічне значення інтегрованої моделі відновлення гуманітарного потенціалу дозволяє перейти від реактивного відновлення до проактивного розвитку, в якому гуманітарна безпека розглядається як стратегічний ресурс держави. Вона створює умови для відтворення людського капіталу, збереження культурної тяглості та формування інноваційної економіки знань [161, с. 71–74].

У поствоєнній Україні гуманітарний потенціал перестає бути допоміжною сферою політики й набуває статусу ядра національної безпеки, що поєднує соціальну стабільність, демократичний розвиток і міжнародну інтеграцію. Саме інтеграція освіти, науки й культури формує основу для довготривалої гуманітарної стійкості та відкриває шлях до якісно нової моделі розвитку української держави.

4.2. Стратегія формування нової парадигми гуманітарної політики майбутнього України.

В умовах поствоєнної трансформації відбувається переосмислення гуманітарної політики. Вибудовується чіткий алгоритм: парадигма + принципи + стратегія майбутнього. Початком побудови стає гуманітарна політика та резильєнтність суспільства.

Складна гібридна війна стала переломним моментом не лише для системи національної безпеки, а й для всієї архітектури державної гуманітарної політики. Масштабні руйнування соціальної, освітньої та культурної інфраструктури, мільйони ВПО, втрата людського капіталу, глибокі психологічні травми населення та системний тиск на ідентичність українського суспільства зумовили необхідність радикального переосмислення ролі гуманітарної політики у післявоєнному розвитку держави [183, с. 9–11; 158, с. 6–8].

У довоєнний період гуманітарна політика України здебільшого розглядалася як сукупність галузевих напрямів — освіти, культури, науки, соціального захисту, — що функціонували відносно автономно та виконували переважно соціально-обслуговувальну функцію. В умовах війни така модель виявилася недостатньою, оскільки гуманітарна сфера стала об'єктом цілеспрямованих атак і водночас — ключовим ресурсом національної стійкості [130, с.18–20].

Поствоєнний етап розвитку України вимагає переходу до нової парадигми гуманітарної політики, яка ґрунтується на системному, людиноцентричному

та безпеково орієнтованому підході. У цій парадигмі гуманітарна політика перестає бути допоміжною складовою державного управління і перетворюється на стратегічне ядро відновлення, здатне забезпечити відтворення людського потенціалу, соціальну згуртованість демократичну стійкість суспільства [161, с. 17–19].

Однією з ключових особливостей нової парадигми є інтеграція гуманітарної політики у систему національної безпеки. Сучасні дослідження наголошують, що без відновлення освіти, науки, культури та психосоціальної стабільності населення неможливе ані економічне зростання, ані інституційне зміцнення держави [204, с. 21–24; 199, с. 7–9].

Гуманітарна безпека у цьому контексті розглядається як стан захищеності людини, суспільства і держави від загроз, що підривають:

- людський капітал;
- систему цінностей і національну ідентичність;
- довіру до державних і суспільних інститутів;
- здатність суспільства до самоорганізації та відновлення

[178, с. 14–16].

Таким чином, гуманітарна політика майбутнього має не лише реагувати на наслідки війни, а й попереджати нові гуманітарні ризики, формуючи довгострокову стійкість суспільства.

Для забезпечення стійкості необхідний перехід від реактивної до проактивної моделі гуманітарної політики. Важливою рисою нової парадигми є відмова від виключно реактивної логіки гуманітарної політики, що була характерною для кризового управління у перші роки війни. Реактивний підхід, зосереджений на екстреній допомозі та ліквідації наслідків, є необхідним, але недостатнім для поствоєнного етапу [158, с. 22–24].

Проактивна гуманітарна політика передбачає:

- стратегічне планування відновлення людського потенціалу;
- інституційну підготовку до тривалих соціальних і психологічних викликів;

- інтеграцію гуманітарних програм у загальнодержавні плани розвитку [135, с. 11–13].

Саме проактивний підхід дозволяє розглядати гуманітарну політику не як витратну сферу, а як інвестицію у майбутнє держави, що відповідає сучасним підходам міжнародних фінансових і гуманітарних інституцій [201, с. 38–40]

Людиноцентризм виступає методологічною основою нової парадигми. Центральним принципом гуманітарної політики майбутнього є людиноцентризм, який визначає пріоритет гідності, безпеки та розвитку особистості. У поствоєнних умовах особлива увага приділяється:

- психологічному відновленню населення;
- реінтеграції ВПО;
- подоланню соціальної фрагментації та маргіналізації [200, с. 33–35; 190, с. 41–43].

Людиноцентрична гуманітарна політика орієнтована не лише на задоволення базових потреб, а й на створення умов для самореалізації, участі громадян у відбудові та формування активного громадянського суспільства [130, с. 27–29].

Нова парадигма гуманітарної політики неможлива без чіткого ціннісного фундаменту. В умовах війни гуманітарна сфера стала простором боротьби за ідентичність, історичну пам'ять і культурну спадщину. Саме тому гуманітарна політика майбутнього має ґрунтуватися на:

- захисті демократичних цінностей;
- утвердженні прав людини;
- збереженні культурної та мовної самобутності України.

Ціннісний компонент гуманітарної політики виступає чинником соціальної згуртованості та легітимації державної влади у поствоєнний період.

Отже, формування нової парадигми гуманітарної політики майбутнього зумовлене глибинними трансформаціями, спричиненими війною, і передбачає переосмислення ролі гуманітарної сфери як стратегічного ресурсу національної

безпеки. Проактивність, людиноцентризм, ціннісна орієнтація та інтеграція з безпековою і економічною політикою становлять методологічну основу цієї парадигми [161, с. 33–35].

Гуманітарна політика та резильєнтність суспільства – одна з ключових концептуальних категорій нової парадигми гуманітарної політики поствоєнної України є резильєнтність суспільства, що розглядається як здатність соціальних систем, інституцій і спільнот витримувати глибокі кризові потрясіння, адаптуватися до них і відновлюватися без втрати базових функцій та ціннісних орієнтирів. У сучасних міжнародних дослідженнях резильєнтність трактується не лише як психологічна характеристика окремої особи, а як комплексна соціально-гуманітарна категорія, тісно пов'язана з гуманітарною безпекою та якістю державної політики [161, с. 41–43; 177, с. 27–29].

Війна в Україні стала стрес-тестом для резильєнтності українського суспільства. Масові втрати, вимушене переміщення населення, руйнування життєвих стратегій, тривалий інформаційно-психологічний тиск та невизначеність майбутнього створили безпрецедентне навантаження на соціальну тканину країни [200, с. 19–21; 194, с. 14–16]. У цих умовах гуманітарна політика перестає бути сферою виключно соціального захисту і трансформується у ключовий механізм формування та підтримки суспільної резильєнтності.

Резильєнтність як ціль гуманітарної політики у поствоєнному контексті стає не побічним ефектом гуманітарних заходів, а їхньою прямою стратегічною метою. Згідно з підходами Програми розвитку ООН, гуманітарна політика має бути спрямована на формування здатності населення не лише пережити кризу, а й брати активну участь у відновленні держави.

Резильєнтність суспільства формується через:

- відновлення довіри між громадянами та державними інституціями;
- підтримку психічного здоров'я населення;
- забезпечення доступу до освіти, культури та інформації;

- розвиток соціальної згуртованості та горизонтальних зв'язків у громадах [130, с. 34–36].

Таким чином, гуманітарна політика майбутнього повинна поєднувати соціальний, психологічний, освітній та культурний виміри, створюючи цілісну систему підтримки резильєнтності.

Психологічна стійкість – основа гуманітарної резильєнтності, адже одним із найвразливіших аспектів гуманітарної безпеки в умовах війни є психічне здоров'я населення. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, мільйони українців зазнали симптомів тривожних розладів, депресії, посттравматичного стресового розладу та емоційного вигорання [180, с. 28–30]. У післявоєнний період ці наслідки можуть мати довготривалий вплив на соціальну стабільність і трудовий потенціал країни.

Гуманітарна політика, орієнтована на резильєнтність, передбачає:

- розвиток національної системи психосоціальної підтримки;
- інтеграцію психологічної допомоги у сферу освіти, соціальних послуг і охорони здоров'я;
- підтримку програм громадського психічного здоров'я на рівні громад [93, с. 7–9].

Національна стратегія розвитку психічного здоров'я України (2023–2030) визначає психологічну стійкість як ключову передумову гуманітарної безпеки та соціального відновлення, що повністю корелює з концепцією нової гуманітарної політики [131, с. 11–13].

Соціальна згуртованість і громади як осередки резильєнтності

Резильєнтність суспільства значною мірою формується на рівні територіальних громад. Саме громади в умовах війни стали осередками взаємодопомоги, самоорганізації та адаптації, що підтверджується численними дослідженнями ПРООН і Світового банку [178, с. 37–39; 201, с. 52–54].

Гуманітарна політика майбутнього має ґрунтуватися на принципі *community-based approach*, який передбачає:

- залучення місцевих громад до планування гуманітарних програм;

- підтримку громадських ініціатив і волонтерських мереж;
- розвиток локальної культурної та освітньої інфраструктури [130, с. 41–43].

Соціальна згуртованість виступає буфером проти радикалізації, дезінформації та соціального розколу, що є особливо важливим у постконфліктному суспільстві.

Окремим виміром гуманітарної політики є формування резильєнтності ВПО, які становлять одну з найбільш уразливих груп населення. За даними UNHCR, мільйони ВПО стикаються з тривалими труднощами соціальної інтеграції, доступу до житла, роботи та освіти [95, с. 44–46].

Гуманітарна політика майбутнього повинна перейти від короткострокових програм допомоги до стійких моделей інтеграції, що включають:

- підтримку економічної самостійності ВПО;
- доступ до якісної освіти і професійної перепідготовки;
- психологічну підтримку та подолання стигматизації.

Формування резильєнтності ВПО є критично важливим не лише для окремих осіб, а й для стабільності приймаючих громад.

У сучасних умовах резильєнтність суспільства неможлива без інформаційної стійкості. Тривала інформаційна війна проти України засвідчила, що дезінформація та маніпуляції здатні підривати соціальну довіру й гуманітарну безпеку не менш ефективно, ніж фізичне насильство [152, с. 17–19].

Гуманітарна політика майбутнього має включати:

- розвиток медіаграмотності населення;
- підтримку незалежних і відповідальних медіа;
- формування культури критичного мислення через освіту й культуру.

Інформаційна резильєнтність є необхідною умовою збереження демократичних цінностей і соціальної згуртованості у поствоєнному суспільстві.

Отже, гуманітарна політика майбутнього має бути спрямована на системне формування резильєнтності українського суспільства як ключового ресурсу

поствоєнного розвитку. Психологічна стійкість, соціальна згуртованість, інтеграція вразливих груп і інформаційна безпека утворюють взаємопов'язану основу гуманітарної резильєнтності, без якої неможливе стале відновлення держави.

Формування нової парадигми гуманітарної політики України у поствоєнний період неможливе без глибокого переосмислення інституційних механізмів її реалізації. Якщо гуманітарна політика майбутнього розглядається як стратегічний інструмент забезпечення національної стійкості, розвитку людського капіталу та соціальної згуртованості, то саме інституційна спроможність держави визначає реальну ефективність цієї політики, а не лише її концептуальне наповнення.

Виснажлива війна продемонструвала як сильні, так і вразливі сторони гуманітарного управління в Україні. З одного боку, держава змогла мобілізувати ресурси, адаптувати нормативно-правову базу та вибудувати партнерства з громадянським суспільством і міжнародними організаціями. З іншого боку, виявилися структурні проблеми — фрагментарність повноважень, дублювання функцій, нерівномірність реалізації гуманітарних програм на місцевому рівні [130, с. 46–48].

Інституційна архітектура гуманітарної політики. Нова гуманітарна парадигма вимагає переходу від секторного управління до інтегрованої інституційної моделі, у якій гуманітарна політика розглядається як міжвідомча та міжсекторальна сфера. Освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист, інформаційна політика та наука повинні функціонувати не ізольовано, а в межах узгодженої системи стратегічного планування.

У цьому контексті ключову роль відіграють:

- центральні органи виконавчої влади, відповідальні за гуманітарну сферу;
- органи місцевого самоврядування як безпосередні провайдери гуманітарних послуг;
- громадські організації та волонтерські мережі;

- міжнародні партнери та донорські структури.

Ефективність нової гуманітарної політики залежить від здатності цих акторів діяти в межах єдиного координаційного простору, а не паралельних, слабо узгоджених ініціатив.

Децентралізація – основа інституційної стійкості і являється одним із ключових уроків війни стало усвідомлення вирішальної ролі громад і місцевого рівня управління у забезпеченні гуманітарної безпеки. Саме децентралізована модель дозволила швидко реагувати на гуманітарні виклики, адаптувати допомогу до локальних потреб і залучати громадян до процесів прийняття рішень [178, с. 49–51].

У поствоєнному контексті гуманітарна політика має спиратися на:

- розширення повноважень громад у сфері освіти, культури та соціальних послуг;
- фінансову спроможність місцевих бюджетів;
- розвиток локальних гуманітарних інституцій.

Водночас децентралізація потребує ефективних механізмів державного нагляду, методичної підтримки та міжрегіональної координації, щоб уникнути поглиблення територіальних диспропорцій.

Необхідне партнерство держави та громадянського суспільства, адже інституційна модель гуманітарної політики майбутнього неможлива без системної інтеграції громадянського суспільства. Війна засвідчила, що громадські організації та волонтерські ініціативи здатні діяти швидше, гнучкіше й адресніше, ніж традиційні державні структури.

Нова гуманітарна парадигма передбачає:

- інституціоналізацію партнерств між державою та НУО;
- залучення громадського сектору до формування політик, а не лише їх виконання;
- підтримку інституційної сталості громадських організацій.

Таким чином, гуманітарна політика трансформується з вертикально керованої системи у мережеву модель управління, засновану на співпраці та взаємній відповідальності.

Важливим елементом нової гуманітарної парадигми є інтеграція міжнародних стандартів і практик у національну систему гуманітарного управління. ЄС, РЄ, ООН та міжнародні фінансові інституції відіграють ключову роль у формуванні інституційної спроможності України [135, с. 29–31; 177, с. 47–49].

Йдеться не лише про фінансову підтримку, а й про:

- впровадження європейських стандартів якості гуманітарних послуг;
- розвиток систем моніторингу та оцінки політик;
- підвищення прозорості та підзвітності гуманітарного управління.

Інституційна інтеграція з європейським гуманітарним простором виступає запорукою сталості реформ і довіри міжнародних партнерів.

Окрему роль у реалізації нової гуманітарної парадигми відіграє цифрова трансформація. В умовах війни цифрові інструменти стали важливим механізмом забезпечення доступу до освіти, соціальних послуг і гуманітарної допомоги [187, с. 34–36].

У поствоєнний період цифровізація гуманітарної політики має включати:

- єдині електронні реєстри отримувачів гуманітарних послуг;
- цифрові платформи моніторингу та оцінки ефективності програм;
- розвиток електронної участі громадян у формуванні гуманітарних рішень [161, р. 69–71].

Цифрові інструменти підвищують прозорість, зменшують корупційні ризики та сприяють більш адресному наданню допомоги

Нова гуманітарна політика повинна спиратися на інституційну пам'ять війни і навчання з кризи. Досвід кризового управління, волонтерських практик, міжнародної координації має бути систематизований і закріплений у вигляді стратегій, протоколів і навчальних програм [130, с. 56–58].

Формування культури навчання з кризи дозволить:

- підвищити готовність до майбутніх викликів;
- забезпечити спадковість гуманітарної політики;
- зміцнити інституційну резильєнтність держави.

Таким чином, інституційні механізми реалізації нової гуманітарної парадигми мають ґрунтуватися на інтегрованому управлінні, децентралізації, партнерстві з громадянським суспільством, міжнародній інтеграції та цифровізації. Саме інституційна спроможність перетворює гуманітарну політику з декларативної сфери на дієвий інструмент формування стійкого, згуртованого й людиноцентричного суспільства.

Ціннісні орієнтири та етичні засади гуманітарної політики поствоєнної України необхідні для формування нової парадигми гуманітарної політики України в поствоєнний період. Це неможливе без чіткого визначення ціннісних орієнтирів та етичних засад, які мають стати фундаментом державних рішень, суспільних трансформацій і довгострокового розвитку. Повномасштабна війна не лише зруйнувала матеріальну інфраструктуру, а й оголила глибинні світоглядні, моральні та етичні виклики, пов'язані з питаннями гідності, справедливості, відповідальності, солідарності та людяності.

У цьому контексті гуманітарна політика майбутнього повинна ґрунтуватися на людиноцентричному підході, який визнає людину не об'єктом допомоги, а активним суб'єктом соціального відновлення. Такий підхід відповідає європейським стандартам прав людини та концепції *human security*, де безпека трактується передусім як захист життя, свободи, гідності та можливостей самореалізації.

Одним із ключових ціннісних орієнтирів нової гуманітарної політики є гідність людини як абсолютна й непорушна категорія. Війна призвела до масових порушень прав людини, депортацій, катувань, знищення цивільної інфраструктури, що актуалізує необхідність інтеграції гуманітарної політики з механізмами перехідного правосуддя, відновлення справедливості та визнання травматичного досвіду постраждалих [196, с. 52–54; 55, с. 14–16]. Гуманітарна

політика повинна не лише забезпечувати підтримку, а й відновлювати почуття справедливості, довіри до держави та суспільства.

Другим базовим ціннісним орієнтиром є солідарність як принцип внутрішньої та міжнародної гуманітарної взаємодії. Український досвід війни продемонстрував, що саме солідарність – між громадянами, громадами, регіонами, державами – стала ключовим ресурсом виживання та стійкості [125, с. 41–43]. У поствоєнний період солідарність повинна інституціоналізуватися через політики соціальної інтеграції, підтримки ВПО, ветеранів, осіб з інвалідністю, родин загиблих і постраждалих від війни.

Не менш важливим ціннісним виміром є інклюзивність, яка передбачає залучення всіх соціальних груп до процесів відновлення та прийняття рішень. Інклюзивна гуманітарна політика означає врахування потреб жінок, дітей, людей похилого віку, осіб з інвалідністю, національних меншин, ВПО та інших вразливих груп. Ігнорування інклюзивного виміру створює ризики повторної маргіналізації, соціального відчуження та послаблення гуманітарної безпеки.

Етичні засади гуманітарної політики майбутнього також мають включати відповідальність держави перед суспільством та прозорість гуманітарного управління. Масштабні потоки міжнародної допомоги, донорських ресурсів і гуманітарних програм потребують високих стандартів підзвітності, етичного управління та нульової толерантності до корупції [173, с. 22–24]. Довіра громадян до гуманітарної політики є ключовою умовою її ефективності та стійкості.

Особливого значення набуває етика пам'яті та відповідальності за історичну правду. У поствоєнний період гуманітарна політика повинна сприяти збереженню пам'яті про війну, вшануванню жертв, документуванню злочинів та протидії історичному ревізійонізму [144, с. 29–31]. Культура пам'яті виступає не лише інструментом національної ідентичності, а й етичним механізмом недопущення повторення злочинів у майбутньому.

Важливим компонентом ціннісної основи гуманітарної політики є психологічна чутливість та травмоорієнтований підхід. Масова травматизація

населення внаслідок війни вимагає інтеграції психологічних практик у всі напрями гуманітарної політики — освіту, соціальний захист, культуру, медицину [180, с. 41–43; 93, с. 12–14]. Ігнорування психологічного виміру може призвести до довготривалих соціальних дисфункцій і зниження рівня суспільної резильєнтності.

Отже, нова парадигма гуманітарної політики України повинна бути ціннісно та етично виваженою, орієнтованою на людину, гідність і справедливість. Саме цінності стають тим інтегративним елементом, який поєднує державну політику, громадянське суспільство та міжнародну підтримку в єдину систему гуманітарної безпеки [161, с. 58–60; 130, с. 61–63].

У перспективі ціннісно-орієнтована гуманітарна політика може стати одним із головних маркерів демократичної зрілості України та її успішної інтеграції до європейського гуманітарного простору, де безпека трактується не лише як відсутність загроз, а як наявність умов для гідного, вільного й повноцінного життя.

Нова гуманітарна парадигма як цілісна модель стратегічного розвитку та безпеки України.

Проведений аналіз трансформацій гуманітарної політики України в умовах війни та поствоєнного переходу дозволяє зробити висновок, що формування нової гуманітарної парадигми є не окремим напрямом державної діяльності, а фундаментальною зміною логіки державного управління, суспільних відносин і бачення майбутнього розвитку. Гуманітарна політика перестає виконувати допоміжну або компенсаційну функцію та набуває статусу стратегічного інструменту забезпечення національної безпеки, суспільної стійкості та демократичного розвитку.

Нова парадигма гуманітарної політики формується на перетині кількох ключових векторів: людиноцентризму, резильєнтності, ціннісної орієнтації, міжсекторальної інтеграції та довгострокового стратегічного планування. Вона відображає усвідомлення того, що гуманітарна безпека більше не може розглядатися як вторинна щодо військової або економічної, оскільки саме

гуманітарна сфера забезпечує відтворення людського капіталу, соціальної довіри та здатності суспільства до відновлення після системних потрясінь.

Узагальнюючи результати аналізу, слід підкреслити, що людина у новій гуманітарній політиці постає центральною цінністю та активним суб'єктом відновлення. Такий підхід означає відмову від патерналістських моделей допомоги на користь розвитку спроможностей, самореалізації та участі громадян у формуванні гуманітарних рішень. Відновлення освіти, науки, культури, психічного здоров'я та соціальної інтеграції розглядається не як витрати, а як стратегічна інвестиція у майбутню безпеку та конкурентоспроможність держави [135, с. 33–35; 177, 47–49].

Важливим елементом нової парадигми є інституційна інтегрованість гуманітарної політики з іншими сферами державного управління. Освітня, соціальна, культурна, інформаційна та економічна політики більше не можуть функціонувати ізольовано. Вони мають формувати єдину систему гуманітарної безпеки, в якій кожен елемент підсилює інший. Такий підхід відповідає європейській моделі комплексного управління безпекою та розвитку, орієнтованого на довгострокову стійкість [161, с. 66–68; 178, с. 52–54].

Не менш значущим є ціннісний та етичний вимір нової гуманітарної політики. Війна актуалізувала питання гідності, справедливості, солідарності, пам'яті та відповідальності, які мають бути закладені в основу поствоєнних рішень. Формування культури пам'яті, визнання травматичного досвіду, підтримка постраждалих та забезпечення інклюзивності є передумовами довготривалої соціальної стабільності й недопущення повторення гуманітарних катастроф [144, 31–33; 185, с. 22–24].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що нова гуманітарна парадигма України ґрунтується на таких ключових принципах:

- людиноцентричність і гідність як базові цінності;
- резильєнтність як здатність суспільства адаптуватися та відновлюватися;
- інклюзивність і соціальна справедливість;
- міжсекторальна інтеграція політик;

- прозорість, підзвітність і довіра;
- стратегічна орієнтація на довгостроковий розвиток.

У цьому контексті гуманітарна політика майбутнього стає платформою консолідації суспільства, інструментом подолання наслідків війни та водночас механізмом формування нової якості держави. Вона поєднує державні інституції, громадянське суспільство та міжнародних партнерів у спільному просторі відповідальності за відновлення людського потенціалу та збереження демократичних цінностей [125, с. 58–60].

Таким чином, стратегія формування нової парадигми гуманітарної політики України не обмежується поточними завданнями післявоєнного відновлення. Вона створює концептуальне підґрунтя для переходу до якісно нового етапу розвитку держави, в якому гуманітарна безпека виступає не лише умовою виживання, а основою сталого, інклюзивного та демократичного майбутнього України.

Саме логіка цієї нової гуманітарної парадигми зумовлює потребу у виробленні чітких критеріїв і механізмів оцінки ефективності гуманітарної безпеки, що стане предметом аналізу у наступному підрозділі.

4.3. Критерії та механізми оцінки ефективності гуманітарної безпеки поствоєнної України

Теоретико-методологічні підходи до оцінювання гуманітарної безпеки. У поствоєнний період проблема оцінки ефективності гуманітарної безпеки України набуває особливої наукової та практичної значущості. Гуманітарна безпека перестає бути виключно нормативно-декларативною категорією і трансформується у вимірювану, динамічну систему, що потребує чітких критеріїв, індикаторів і механізмів моніторингу. Саме оцінювання дозволяє не лише фіксувати стан гуманітарної сфери, але й коригувати державну політику, прогнозувати ризики та визначати пріоритети поствоєнного розвитку.

У науковому дискурсі гуманітарна безпека розглядається як багатовимірне явище, яке поєднує соціальні, освітні, культурні, інформаційні та психологічні компоненти. Відповідно, її оцінка не може зводитися до одного показника чи вузького набору статистичних даних. Міжнародні організації наголошують, що гуманітарна безпека потребує комплексного, міждисциплінарного підходу, який враховує як кількісні, так і якісні параметри розвитку людського потенціалу.

Методологічною основою оцінки гуманітарної безпеки виступає людиноцентричний підхід, відповідно до якого ключовим об'єктом аналізу є людина, її гідність, права, можливості самореалізації та рівень захищеності від гуманітарних загроз. У цьому контексті гуманітарна безпека безпосередньо пов'язується з концепцією сталого людського розвитку, резильєнтності суспільства та соціальної згуртованості [169, с. 141–143].

Важливим теоретичним підґрунтям оцінювання гуманітарної безпеки є системний підхід, який дозволяє розглядати гуманітарну сферу як цілісну систему з внутрішніми зв'язками та взаємозалежностями. Освіта, наука, культура, соціальний захист, інформаційна політика та психічне здоров'я населення формують єдиний гуманітарний простір, у межах якого зміни в одному елементі неминуче впливають на інші. Відтак оцінювання ефективності гуманітарної безпеки повинно враховувати не лише окремі показники, але й загальну динаміку системи.

У сучасних дослідженнях дедалі більшого поширення набуває концепція резильєнтності як ключового критерію гуманітарної безпеки. Резильєнтність розглядається як здатність індивідів, спільнот і держави протистояти кризам, адаптуватися до екстремальних умов і відновлюватися після травматичних подій, зберігаючи при цьому базові соціальні функції та ціннісні орієнтири. У поствоєнному контексті України саме рівень гуманітарної резильєнтності стає одним із ключових показників ефективності державної політики.

Оцінювання гуманітарної безпеки також ґрунтується на інтеграції правового підходу, який передбачає аналіз відповідності національної

гуманітарної політики міжнародним стандартам у сфері прав людини, освіти, культури та соціального захисту. Європейські інституції наголошують, що ефективна гуманітарна безпека неможлива без дотримання принципів інклюзивності, недискримінації та рівного доступу до гуманітарних благ [135, с. 33–35; 130, с. 41–43].

Методологічно важливим є поєднання макро- та мікрорівнів аналізу. На макрорівні оцінюється загальний стан гуманітарної політики, інституційна спроможність держави, рівень фінансування та стратегічне планування. На мікрорівні аналізуються конкретні групи населення – ВПО, діти, молодь, науковці, митці, ветерани війни – з урахуванням їхніх гуманітарних потреб і доступу до ресурсів [70].

У цьому контексті гуманітарна безпека виступає не статичним станом, а процесом, що постійно змінюється під впливом соціальних, політичних і безпекових факторів. Саме тому оцінка її ефективності має бути регулярною, адаптивною та орієнтованою на довгострокову перспективу поствоєнного розвитку.

Таким чином, теоретико-методологічні підходи до оцінки гуманітарної безпеки України в поствоєнний період ґрунтуються на поєднанні людиноцентризму, системності, резильєнтності та правових стандартів. Вони створюють основу для формування чітких критеріїв і механізмів оцінювання, що дозволяють не лише фіксувати поточний стан гуманітарної сфери, але й забезпечувати стратегічне управління її розвитком. Саме на цій методологічній базі у наступних блоках буде розкрито конкретні критерії, індикатори та інституційні механізми оцінки ефективності гуманітарної безпеки України.

Система критеріїв гуманітарної безпеки: соціальні, освітні, культурні, інформаційні та психологічні виміри. Ефективна оцінка гуманітарної безпеки неможлива без формування чіткої, структурованої системи критеріїв, що відображають реальний стан гуманітарної сфери та її здатність забезпечувати стійкість суспільства в умовах поствоєнної трансформації. У сучасних наукових

підходах гуманітарна безпека розглядається як багатовимірна категорія, яка не зводиться до окремих соціальних показників, а охоплює комплекс соціальних, освітніх, культурних, інформаційних і психологічних параметрів розвитку людини та суспільства.

Система критеріїв гуманітарної безпеки повинна відповідати кільком базовим вимогам: комплексності, чутливості до вразливих груп населення, можливості кількісного та якісного вимірювання, а також адаптивності до змін безпекового середовища. У поствоєнному контексті України ці критерії набувають особливої значущості, оскільки дозволяють не лише оцінити масштаби гуманітарних втрат, а й визначити напрями відновлення та довгострокового розвитку [204, с. 52–54].

Соціальні критерії гуманітарної безпеки. Соціальний вимір гуманітарної безпеки є базовим, оскільки безпосередньо пов'язаний із рівнем життя населення, соціальною справедливістю та доступом до базових соціальних послуг. До ключових соціальних критеріїв належать рівень бідності, соціальної нерівності, доступ до житла, охорони здоров'я, системи соціального захисту, а також ефективність програм підтримки ВПО, ветеранів війни та інших постраждалих груп.

У поствоєнний період особливе значення має оцінка спроможності соціальної політики забезпечити реінтеграцію ВПО та зменшення соціальної напруги в громадах. Рівень соціальної згуртованості, довіри до державних інституцій і відчуття соціальної справедливості виступають важливими індикаторами гуманітарної стабільності [253].

Освітні критерії гуманітарної безпеки. Освітній вимір гуманітарної безпеки відображає здатність держави забезпечити безперервність, доступність і якість освіти для всіх категорій населення. Ключовими критеріями тут виступають охоплення освітою, рівень доступу до навчальних ресурсів, якість освітньої інфраструктури, цифрова доступність, а також інтеграція ВПО у систему освіти [194, с. 19–21].

Поствоєнний контекст є важливим критерієм і стає не лише відновлення зруйнованих закладів освіти, а й здатністю освітньої системи формувати навички критичного мислення, громадянської відповідальності та резильєнтності до інформаційних загроз. Освіта дедалі більше розглядається як інструмент запобігання повторенню конфліктів і формування культури миру.

Культурні критерії гуманітарної безпеки. Культурний вимір гуманітарної безпеки охоплює збереження національної ідентичності, мови, історичної пам'яті та культурної спадщини. До ключових критеріїв належать стан культурної інфраструктури, рівень доступу населення до культурних благ, підтримка креативних індустрій та захист нематеріальної культурної спадщини [188, с. 30–32].

В умовах війни та поствоєнного відновлення культура виконує функцію соціального зцілення та символічного відновлення суспільства. Тому рівень культурної активності, підтримка митців і культурних ініціатив, а також інтеграція культури у процеси відбудови виступають важливими індикаторами гуманітарної безпеки.

Інформаційні критерії гуманітарної безпеки. Інформаційний вимір гуманітарної безпеки є одним із найбільш чутливих у поствоєнний період, з огляду на тривале використання інформаційно-психологічних операцій як інструменту гібридної війни. До ключових критеріїв належать рівень доступу до достовірної інформації, розвиток незалежних медіа, рівень медіаграмотності населення, ефективність протидії дезінформації та інформаційним маніпуляціям [149, с. 31–33].

Важливим показником є також довіра громадян до офіційних джерел інформації та здатність держави забезпечити прозору, послідовну комунікаційну політику. Інформаційна стійкість суспільства безпосередньо впливає на загальний рівень гуманітарної безпеки та соціальної згуртованості.

Психологічні критерії гуманітарної безпеки. Психологічний вимір гуманітарної безпеки відображає стан психічного здоров'я населення та рівень психологічної стійкості суспільства. До ключових критеріїв належать рівень

поширеності посттравматичних стресових розладів, доступність психологічної допомоги, розвиток системи психосоціальної підтримки та ефективність програм реабілітації.

У поствоєнному контексті психологічна безпека стає не лише медичною, а й соціальною та гуманітарною проблемою. Високий рівень психологічної травматизації населення без належної підтримки може призводити до зростання соціальної напруги, радикалізації та зниження довіри у суспільстві [169, с. 147–149].

Узагальнення системи критеріїв. Отже, система критеріїв гуманітарної безпеки України у поствоєнний період повинна бути комплексною та інтегрованою, поєднуючи соціальні, освітні, культурні, інформаційні та психологічні виміри. Саме така багатовекторна система дозволяє адекватно оцінювати стан гуманітарної сфери, виявляти критичні ризики та формувати ефективні механізми реагування.

Сформована система критеріїв створює методологічну основу для розробки практичних індикаторів та інституційних механізмів оцінювання гуманітарної безпеки, які детально розглянемо далі.

Індикатори та показники вимірювання гуманітарної безпеки (операціоналізація критеріїв). Перехід від теоретичного визначення критеріїв гуманітарної безпеки до їх практичного вимірювання потребує чіткої системи індикаторів і показників, здатних відобразити реальний стан гуманітарної сфери, динаміку її відновлення та рівень стійкості суспільства у поствоєнний період. У сучасних міжнародних підходах гуманітарна безпека оцінюється не лише через макроекономічні чи соціальні показники, а через комплекс кількісних і якісних індикаторів, орієнтованих на людину, її гідність, добробут і психологічний стан.

Операціоналізація гуманітарної безпеки передбачає трансформацію абстрактних категорій у вимірювані параметри, які можуть бути використані для моніторингу, порівняльного аналізу та формування управлінських рішень. У контексті поствоєнної України це набуває особливого значення, оскільки

дозволяє не лише фіксувати наслідки війни, а й оцінювати ефективність державної політики, міжнародної допомоги та громадських ініціатив.

Соціальні індикатори гуманітарної безпеки. Соціальні індикатори є базовими показниками гуманітарної безпеки, оскільки відображають рівень задоволення основних потреб населення та ступінь соціальної стабільності. До ключових соціальних індикаторів належать рівень бідності та соціальної нерівності, доступ до житла, охорони здоров'я, соціальних послуг, а також показники зайнятості та соціального захисту вразливих груп населення.

Окрему групу індикаторів становлять показники соціальної інтеграції ВПО: рівень працевлаштування, доступ до освіти та медицини, участь у житті громад, рівень соціальної напруги у громадах прийому. Дані індикатори дозволяють оцінити ступінь соціальної згуртованості та ефективність реінтеграційних політик.

Освітні індикатори гуманітарної безпеки. Освітні індикатори відображають здатність системи освіти забезпечувати безперервність навчання, рівний доступ до знань і формування компетентностей, необхідних для післявоєнного розвитку. До ключових показників належать охоплення освітою, рівень доступу до дистанційних та гібридних форматів навчання, відновлення освітньої інфраструктури, забезпеченість педагогічними кадрами та якість освітніх програм [194, с. 2024, 22–24].

Особливого значення набувають індикатори, пов'язані з розвитком критичного мислення, громадянської освіти та медіаграмотності. Вони дозволяють оцінити не лише кількісні параметри освіти, а й її внесок у формування гуманітарної стійкості суспільства.

Культурні індикатори гуманітарної безпеки. Культурні індикатори гуманітарної безпеки охоплюють стан культурної інфраструктури, рівень доступу до культурних послуг, підтримку творчих індустрій та збереження культурної спадщини. До основних показників належать кількість відновлених культурних об'єктів, участь населення у культурному житті, обсяг державної

та міжнародної підтримки культурних проєктів, а також рівень захисту нематеріальної культурної спадщини [148].

Культура в поствоєнному контексті виконує не лише естетичну, а й терапевтичну функцію, тому індикатори культурної активності можуть слугувати маркерами соціального зцілення та відновлення колективної ідентичності.

Інформаційні індикатори гуманітарної безпеки є критично важливими в умовах гібридної війни та поствоєнної інформаційної вразливості. До ключових показників належать рівень доступу до достовірної інформації, кількість незалежних медіа, рівень медіаграмотності населення, довіра до офіційних джерел, а також ефективність механізмів протидії дезінформації.

Окрему групу індикаторів становлять показники інформаційної резильєнтності суспільства, зокрема здатність громадян критично оцінювати інформаційні повідомлення та протидіяти маніпулятивним наративам. Високі значення цих показників прямо корелюють із загальним рівнем гуманітарної безпеки.

Психологічні індикатори гуманітарної безпеки відображають стан психічного здоров'я населення та рівень психологічної стійкості суспільства. До основних показників належать поширеність посттравматичних розладів, доступність психологічної допомоги, охоплення програмами психосоціальної підтримки, а також рівень довіри та відчуття безпеки у суспільстві [200, 21–23].

У поствоєнний період психологічні індикатори стають одним із ключових критеріїв довгострокової гуманітарної стабільності, оскільки без належної уваги до психічного здоров'я неможливе відновлення соціальної згуртованості та людського капіталу [169, с. 150–152].

Отже, система індикаторів гуманітарної безпеки України повинна бути багаторівневою, інтегрованою та орієнтованою на людину. Поєднання соціальних, освітніх, культурних, інформаційних і психологічних показників дозволяє комплексно оцінити стан гуманітарної сфери та виявити ключові ризики й точки зростання.

Сформована система індикаторів створює підґрунтя для побудови ефективних механізмів моніторингу, оцінювання та коригування гуманітарної політики, що є необхідною умовою забезпечення стійкої гуманітарної безпеки України у поствоєнний період. Саме інституційні механізми впровадження цієї системи стануть предметом аналізу які розглянемо наступними.

Інституційні механізми моніторингу та оцінки гуманітарної безпеки.

Ефективне забезпечення гуманітарної безпеки в поствоєнний період неможливе без функціонування розгалуженої та узгодженої системи інституційного моніторингу й оцінки. Наявність чітко визначених критеріїв та індикаторів гуманітарної безпеки потребує їх регулярного вимірювання, аналізу й інтерпретації з метою ухвалення обґрунтованих управлінських рішень. Саме тому інституційні механізми моніторингу гуманітарної безпеки мають розглядатися як ключовий елемент системи національної безпеки України у поствоєнний період [183, с. 47–49; 161, с. 75–77].

Інституційні рівні моніторингу гуманітарної безпеки

Моніторинг гуманітарної безпеки має багаторівневий характер і здійснюється на національному, регіональному та локальному рівнях. Кожен із цих рівнів виконує специфічні функції, але водночас є частиною єдиної інтегрованої системи збору та аналізу даних.

На **національному рівні** провідну роль відіграють органи центральної виконавчої влади, зокрема міністерства, відповідальні за соціальну політику, освіту, культуру, охорону здоров'я, інформаційну політику та національну безпеку. Вони здійснюють стратегічний моніторинг, формують методологію оцінювання, визначають національні індикатори гуманітарної безпеки та забезпечують їх інтеграцію у державні програми розвитку [204, с. 58–60].

Координаційну функцію на цьому рівні доцільно покласти на міжвідомчі органи або спеціалізовані координаційні центри, що дозволяє уникнути фрагментарності даних і дублювання функцій між різними інституціями [130, с. 56–58].

На **регіональному рівні** моніторинг гуманітарної безпеки здійснюється обласними органами влади, регіональними підрозділами центральних відомств та профільними департаментами. Саме цей рівень забезпечує адаптацію національних критеріїв до специфіки регіонів, які зазнали різного ступеня руйнувань, демографічних змін і соціальних викликів унаслідок війни.

Локальний рівень (громади) є ключовим для збору первинних даних, які відображають реальний стан гуманітарної безпеки «на місцях». Органи місцевого самоврядування, заклади освіти, культури, охорони здоров'я, а також громадські організації безпосередньо фіксують соціальні, психологічні та культурні процеси, що дозволяє отримати найбільш точну картину гуманітарної ситуації.

Суб'єкти моніторингу та оцінки гуманітарної безпеки. Інституційна система моніторингу гуманітарної безпеки передбачає участь широкого кола суб'єктів. Окрім державних органів, важливу роль відіграють громадянське суспільство, наукові установи та міжнародні організації.

Громадські організації та аналітичні центри здійснюють незалежний моніторинг, готують альтернативні звіти, проводять соціологічні дослідження та експертні оцінки. Їхня діяльність підвищує прозорість процесів оцінювання та сприяє формуванню довіри до результатів моніторингу. [130, с. 59–61].

Наукові установи та університети забезпечують методологічну підтримку, розробку інструментів вимірювання, аналіз довгострокових тенденцій і прогнозування гуманітарних ризиків. Залучення академічного середовища дозволяє поєднати практичний моніторинг із глибоким науковим аналізом [149, с. 28–30].

Міжнародні організації (ООН, Світовий банк, ЄС) відіграють важливу роль у стандартизації індикаторів, наданні технічної допомоги, фінансуванні моніторингових програм та забезпеченні порівнянності даних з міжнародними практиками [177, с. 50–52; 204, с. 61–63].

Інструменти та методи моніторингу гуманітарної безпеки. Сучасні механізми моніторингу гуманітарної безпеки ґрунтуються на поєднанні

кількісних і якісних методів. До основних інструментів належать офіційна статистика, соціологічні опитування, експертні оцінки, аналіз адміністративних даних та цифрові платформи збору інформації.

Важливим напрямом є використання **цифрових систем моніторингу**, які дозволяють у режимі реального часу відстежувати зміни гуманітарної ситуації, особливо в громадах, що постраждали від війни. Такі системи сприяють підвищенню оперативності управлінських рішень і зменшенню інформаційних розривів між рівнями управління.

Періодичність моніторингу гуманітарної безпеки повинна бути диференційованою залежно від типу індикаторів. Короткострокові соціальні та психологічні показники доцільно оцінювати на щоквартальній або піврічній основі, тоді як освітні, культурні та інституційні індикатори потребують річного або середньострокового аналізу [201, 64–66]. Регулярність оцінювання дозволяє своєчасно виявляти гуманітарні ризики, коригувати політику та забезпечувати сталість гуманітарної безпеки у динамічному поствоєнному середовищі.

Таким чином, інституційні механізми моніторингу та оцінки гуманітарної безпеки України мають бути багаторівневими, інклюзивними та науково обґрунтованими. Поєднання зусиль державних органів, громадянського суспільства, науки та міжнародних партнерів створює основу для ефективного управління гуманітарною сферою та формування стійкої гуманітарної політики.

Сформована система моніторингу не лише забезпечує контроль за станом гуманітарної безпеки, а й виступає інструментом стратегічного планування та підвищення адаптивності держави до майбутніх викликів.

Використання результатів оцінювання у формуванні гуманітарної політики. Оцінювання гуманітарної безпеки набуває практичного сенсу лише за умови його безпосереднього включення у процес формування, коригування та реалізації гуманітарної політики держави. У поствоєнний період результати моніторингу й оцінки гуманітарної безпеки повинні виконувати не декларативну, а прикладну функцію, слугуючи інструментом стратегічного

управління, прогнозування ризиків і прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Оцінювання як основа стратегічного планування гуманітарної політики. Результати оцінювання гуманітарної безпеки мають бути інтегровані у систему державного стратегічного планування. Вони дозволяють визначати пріоритетні напрями гуманітарної політики, концентрувати ресурси на найбільш уразливих сферах і групах населення, а також коригувати цілі та інструменти політики відповідно до динаміки гуманітарної ситуації [204, 67–69].

У поствоєнній Україні така інтеграція є особливо важливою з огляду на нерівномірність наслідків війни для регіонів і громад. Дані моніторингу гуманітарної безпеки дозволяють переходити від універсальних рішень до диференційованої політики, яка враховує соціальні, освітні, культурні та психологічні особливості конкретних територій.

Зворотний зв'язок між оцінюванням і політичними рішеннями. Ефективна гуманітарна політика передбачає наявність сталого зворотного зв'язку між результатами оцінювання та управлінськими рішеннями. Моніторингові дані мають використовуватися не лише для звітності, а й для перегляду програм, механізмів фінансування та інституційних підходів [130, с. 62–64].

Такий підхід дозволяє:

- своєчасно виявляти зростання гуманітарних ризиків;
- оцінювати ефективність уже реалізованих програм;
- уникати формального виконання гуманітарних заходів без реального впливу на якість життя населення.

У цьому контексті оцінювання гуманітарної безпеки стає інструментом адаптивного управління, здатного реагувати на швидкі зміни поствоєнного середовища .

Використання результатів оцінювання у бюджетному та ресурсному плануванні. Окремого значення набуває застосування результатів оцінювання гуманітарної безпеки у процесі бюджетного планування та розподілу ресурсів.

Дані про стан освіти, культури, соціальної сфери та психічного здоров'я населення дозволяють більш обґрунтовано визначати бюджетні пріоритети та підвищувати ефективність використання державних і донорських коштів [204, с. 70–72].

Застосування доказового підходу (evidence-based policy) у гуманітарній політиці сприяє зменшенню ризиків нецільового використання ресурсів і підвищенню довіри суспільства та міжнародних партнерів до дій держави [177, с. 56–58].

Роль оцінювання у формуванні довгострокової гуманітарної стратегії неможна переоцінити. У поствоєнному контексті результати оцінювання гуманітарної безпеки мають використовуватися для формування довгострокових стратегій розвитку гуманітарної сфери. Йдеться не лише про подолання наслідків війни, а про створення стійкої системи гуманітарної безпеки, здатної протистояти майбутнім кризам – воєнним, соціальним, інформаційним або екологічним.

Регулярний аналіз індикаторів гуманітарної безпеки дозволяє:

- прогнозувати потенційні гуманітарні загрози;
- визначати структурні слабкості гуманітарної політики;
- формувати резерви стійкості на рівні держави та громад.

Таким чином, використання результатів оцінювання гуманітарної безпеки є завершальним і водночас визначальним елементом системи забезпечення гуманітарної безпеки України. Саме на цьому етапі критерії, індикатори та інституційні механізми трансформуються у конкретні політичні рішення, програми та стратегії розвитку.

Отже у цілому викладений матеріал демонструє, що гуманітарна безпека в поствоєнній Україні має розглядатися як керований і вимірюваний процес, а не як абстрактна ціннісна категорія. Системне оцінювання дозволяє державі перейти від ситуативного реагування до проактивного управління гуманітарною сферою, забезпечуючи сталість, адаптивність і людиноцентричність гуманітарної політики.

4.4. Інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір

Міжнародний гуманітарний простір як середовище поствоєнної трансформації України. Поствоєнна інтеграція України у міжнародний гуманітарний простір є одним із ключових стратегічних напрямів забезпечення її довгострокової гуманітарної безпеки. Умови повномасштабної війни радикально трансформували не лише внутрішню гуманітарну політику держави, але й її роль у глобальній системі гуманітарних взаємодій. Україна з об'єкта гуманітарної допомоги поступово перетворюється на активного суб'єкта формування нових гуманітарних практик, стандартів солідарності та моделей стійкості.

Міжнародний гуманітарний простір у сучасному розумінні охоплює сукупність норм, інституцій, програм і мереж співпраці, спрямованих на захист прав людини, розвиток освіти, науки й культури, забезпечення психосоціальної підтримки, збереження культурної спадщини та формування соціальної згуртованості. У поствоєнний період інтеграція в цей простір перестає бути лише інструментом зовнішньої підтримки та набуває значення механізму цивілізаційного вибору й гуманітарної ідентифікації України як частини демократичного світу.

Війна проти України актуалізувала гуманітарний вимір міжнародної безпеки, продемонструвавши, що гуманітарна сфера є не вторинною, а базовою складовою стійкості держав і міжнародної системи загалом. Масштабні порушення міжнародного гуманітарного права, руйнування об'єктів культури й освіти, примусове переміщення мільйонів людей зумовили необхідність перегляду підходів до гуманітарної взаємодії на глобальному рівні [188, с.19–21; 158, с. 27–29].

У цьому контексті Україна виступає не лише реципієнтом міжнародної гуманітарної допомоги, а й джерелом унікального досвіду гуманітарної стійкості, кризового управління та взаємодії держави з громадянським суспільством. Саме цей досвід формує підґрунтя для активної інтеграції України

у міжнародний гуманітарний простір на засадах партнерства, співтворення та взаємної відповідальності.

Інтеграція у міжнародний гуманітарний простір передбачає не механічне приєднання до окремих програм чи ініціатив, а глибоку нормативну, інституційну та ціннісну взаємодію. Йдеться про гармонізацію гуманітарної політики України з європейськими та глобальними стандартами у сфері прав людини, освіти, культури, науки, психічного здоров'я та соціального захисту [130, с. 71–73; 135, с. 28–30].

Важливим аспектом цієї інтеграції є перехід від кризового гуманітарного реагування до сталих моделей розвитку. Міжнародні гуманітарні інституції дедалі більше орієнтуються на довгострокові програми, що поєднують гуманітарну допомогу з розвитком людського капіталу, інституційним зміцненням і соціальною інтеграцією постраждалих громад [204, с. 74–76]. Для України це означає можливість включення гуманітарної безпеки до ширшої архітектури поствоєнного відновлення та європейської інтеграції.

Особливе значення має ціннісний вимір інтеграції у міжнародний гуманітарний простір. Україна у ході війни продемонструвала прихильність до принципів людської гідності, свободи, солідарності та відповідальності, які є основоположними для сучасного гуманітарного порядку. Саме ці цінності формують основу для довіри міжнародних партнерів і створюють умови для повноцінної участі України у глобальних гуманітарних процесах [161, с. 99–101].

У поствоєнний період інтеграція у міжнародний гуманітарний простір також виконує функцію символічного та практичного повернення України до європейського гуманітарного дому. Через участь у міжнародних освітніх, наукових і культурних програмах, гуманітарних платформах і мережах Україна відновлює й посилює свою присутність у глобальному гуманітарному дискурсі, формуючи нову модель гуманітарної суб'єктності [188, с. 37–39].

Таким чином, міжнародний гуманітарний простір виступає для України не лише середовищем зовнішньої підтримки, а й простором стратегічного

розвитку, в якому формується нова парадигма гуманітарної безпеки – відновлювальної, інклюзивної та людиноцентричної. Саме в цій площині інтеграція України набуває системного характеру й стає невід’ємною складовою її поствоєнної трансформації.

Міжнародні гуманітарні інституції як середовище інтеграції та співтворення політик. Інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір не зводиться виключно до отримання зовнішньої допомоги або участі у програмах відновлення. Вона передбачає якісно новий рівень включеності держави у глобальні гуманітарні процеси – як суб’єкта формування норм, стандартів і практик гуманітарної політики, а не лише їх реципієнта. У цьому контексті ключову роль відіграють міжнародні гуманітарні інституції, які формують архітектуру сучасного гуманітарного порядку [177, с. 11–13; 196, с. 22–24].

Міжнародні організації – передусім система ООН, РЄ, ЄС, UNESCO, UNICEF, ВООЗ, Управління Верховного комісара ООН, Програма розвитку ООН – виконують не лише функцію донорів чи координаторів допомоги. Вони виступають платформами нормотворення, інституційного навчання, обміну досвідом і впровадження кращих практик у сфері гуманітарної безпеки, прав людини, освіти, культури та соціальної політики.

Для України післявоєнного періоду участь у діяльності таких інституцій набуває стратегічного значення з кількох причин. По-перше, міжнародні гуманітарні організації задають універсальні стандарти, які слугують орієнтиром для національних реформ у сфері гуманітарної політики. Йдеться про стандарти доступу до освіти, охорони здоров’я, соціального захисту, психосоціальної підтримки, захисту культурної спадщини та прав ВПО [200, с. 41–43].

По-друге, інтеграція у міжнародні гуманітарні інституції забезпечує Україні інституційну легітимність як державі, що не лише постраждала від війни, але й здатна продукувати власні рішення у сфері подолання гуманітарних криз. Досвід України у протидії масштабному внутрішньому переміщенню, захисті цивільного населення, підтримці психічного здоров’я

та збереженні освіти в умовах війни вже сьогодні визнається міжнародною спільнотою як унікальний і такий, що може бути використаний іншими державами [158, с. 55–58].

По-третє, участь у міжнародних гуманітарних структурах відкриває доступ до механізмів довгострокового планування, які виходять за межі екстреного реагування. Саме міжнародні інституції активно просувають підхід “humanitarian–development–peace nexus”, що передбачає поєднання гуманітарної допомоги, розвитку та миробудування в єдину стратегічну рамку [161, с. 36–39]. Для України це означає можливість інтегрувати післявоєнне відновлення гуманітарної сфери у ширші програми сталого розвитку.

Важливим аспектом інтеграції є інституційне навчання та трансфер знань. Через участь у програмах міжнародних організацій українські державні службовці, освітяни, науковці, працівники культури та соціальної сфери отримують доступ до сучасних методик управління, моніторингу гуманітарної безпеки, оцінювання впливу політик і розробки evidence-based рішень [204, с. 44–46]. Це сприяє формуванню нової управлінської культури, орієнтованої на прозорість, підзвітність і людиноцентризм.

Окремої уваги заслуговує роль міжнародних гуманітарних інституцій у захисті культурної спадщини та ідентичності України. UNESCO та пов’язані з нею механізми стали ключовими акторами у фіксації руйнувань культурних об’єктів, мобілізації ресурсів для їх відновлення та адвокації відповідальності за злочини проти культурної спадщини [188, с. 27–30; 144, с. 18–20]. Участь України у цих процесах зміцнює її позицію як держави, що активно захищає власну культурну суб’єктність у глобальному вимірі.

Таким чином, міжнародні гуманітарні інституції слід розглядати не як зовнішній елемент, а як структурну частину майбутньої гуманітарної архітектури України. Інтеграція у їх діяльність означає спільне вироблення рішень, участь у формуванні глобальних гуманітарних норм і поступовий перехід від ролі отримувача допомоги до ролі партнера й співтворця міжнародної гуманітарної політики.

Інституційні та нормативні механізми інтеграції України у міжнародний гуманітарний простір. Інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір неможлива без розбудови ефективних інституційних і нормативно-правових механізмів, які забезпечують сталість, узгодженість і взаємосумісність гуманітарної політики з європейськими та глобальними стандартами. В умовах війни та післявоєнної трансформації саме інституційна спроможність держави стає ключовим чинником гуманітарної безпеки, оскільки вона визначає здатність України не лише отримувати міжнародну підтримку, а й бути повноцінним суб'єктом гуманітарної взаємодії.

Нормативна основа інтеграції України у міжнародний гуманітарний простір формується під впливом міжнародного гуманітарного права, стандартів прав людини, рекомендацій ООН, РЄ, UNESCO та ЄС. У післявоєнний період особливого значення набуває гармонізація національного законодавства з європейським правовим простором у сфері освіти, культури, науки, інформаційної політики та соціального захисту. Така гармонізація сприяє не лише формальному зближенню правових систем, а й запровадженню спільних гуманітарних цінностей – людської гідності, інклюзивності, солідарності та недискримінації.

Важливим інституційним механізмом інтеграції виступає участь України у міжнародних гуманітарних програмах і платформах. Програми ЄС у сфері освіти й науки (Erasmus+, Horizon Europe, MSCA4Ukraine), культурні ініціативи UNESCO, гуманітарні платформи ООН та РЄ створюють канали довгострокової інтеграції, що виходить за межі екстреної допомоги і формує сталі партнерські відносини [161, 58–60; 187, 27–29]. Через участь у таких програмах Україна не лише відновлює свій гуманітарний потенціал, а й долучається до формування міжнародного гуманітарного порядку денного.

Інституційна інтеграція також передбачає посилення ролі національних органів влади як координаторів міжнародної гуманітарної співпраці. Міністерства освіти і науки, культури та інформаційної політики, соціальної політики, а також органи місцевого самоврядування мають виступати активними

партнерами міжнародних організацій, забезпечуючи узгодженість проєктів з національними стратегіями відновлення [194, с. 21–23; 180, с. 34–36]. Така координація мінімізує фрагментацію допомоги та підвищує ефективність гуманітарних інтервенцій.

Окремого значення набуває інституційне включення громадянського суспільства у міжнародний гуманітарний простір. Українські громадські організації, волонтерські рухи, професійні асоціації дедалі частіше виступають прямими партнерами міжнародних донорів, реалізуючи гуманітарні, освітні, культурні та правозахисні проєкти. Така модель багаторівневої взаємодії відповідає сучасним підходам до гуманітарного управління, що ґрунтуються на принципах децентралізації та участі.

Нормативні механізми інтеграції також включають запровадження стандартів прозорості, підзвітності та моніторингу у сфері гуманітарної політики. Міжнародні партнери дедалі більше орієнтуються на результати, вплив і сталість проєктів, що вимагає від України розвитку інституцій оцінювання гуманітарної безпеки та впровадження відповідних індикаторів [203, с. 46–48; 162, с. 73–75]. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню довіри до українських інституцій та зміцненню міжнародного партнерства.

Таким чином, інституційні та нормативні механізми інтеграції поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір формують структурний каркас нової гуманітарної політики держави. Вони забезпечують перехід від моделі отримувача допомоги до моделі рівноправного учасника глобальних гуманітарних процесів, що є критично важливим для довгострокової гуманітарної безпеки України (Council of Europe, 2023, 59–61).

Стратегічні напрями та моделі інтеграції поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір. Інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір потребує не фрагментарних кроків, а цілісної стратегії, заснованої на довгостроковому баченні гуманітарного розвитку, взаємній відповідальності та рівноправному партнерстві. В умовах повоєнної відбудови гуманітарна інтеграція виступає не лише механізмом

залучення зовнішньої допомоги, а інструментом включення України до глобальних процесів формування гуманітарної політики, норм і стандартів.

Одним із ключових стратегічних напрямів є європейська гуманітарна інтеграція України. Процес набуття членства в ЄС передбачає глибоку трансформацію гуманітарної сфери відповідно до європейських принципів – людиноцентризму, інклюзивності, соціальної згуртованості, захисту культурного розмаїття та академічної свободи [135, с. 11–14]. У цьому контексті гуманітарна політика України дедалі більше розглядається як складова європейської системи безпеки, що підсилює взаємну стійкість держав-членів і країн-кандидатів.

Другим важливим напрямом є участь України у глобальних гуманітарних ініціативах під егідою ООН та її спеціалізованих агентств. У післявоєнний період Україна переходить від статусу виключно країни-реципієнта гуманітарної допомоги до активного учасника формування міжнародного гуманітарного порядку денного – у сферах захисту цивільного населення, відновлення освіти в умовах конфлікту, збереження культурної спадщини та психологічної реабілітації постраждалих суспільств [177, с. 48–51; 91, с. 19–22]. Український досвід війни набуває універсального значення та може бути використаний як модель для інших регіонів, що переживають збройні конфлікти.

Третім стратегічним вектором інтеграції є міжнародна академічна та наукова кооперація. Відновлення наукового потенціалу України неможливе без системної участі у міжнародних дослідницьких мережах, мобільності вчених, спільних проєктів і доступу до глобальної наукової інфраструктури [143, с. 23–25; 205, с. 52–55]. У цьому сенсі інтеграція у міжнародний гуманітарний простір означає не лише трансфер знань, а спільне продукування нових гуманітарних і соціальних рішень для постконфліктних суспільств.

Четвертим напрямом виступає культурна дипломатія як інструмент гуманітарної інтеграції. У післявоєнний період культура стає одним із найефективніших каналів представлення України у світі, формування позитивного іміджу держави та протидії наслідкам інформаційної й культурної

агресії. Міжнародні культурні проєкти, програми обміну, реституція та цифрова фіксація культурної спадщини сприяють включенню України до глобального культурного простору на засадах рівності й взаємної поваги [144, с. 26–29].

Особливе місце у стратегічній моделі інтеграції посідає гуманітарна мобільність – освітня, академічна, культурна та професійна. Тимчасова міграція українських студентів, науковців і митців у період війни створила передумови для формування транснаціональних гуманітарних мереж, які в післявоєнний час можуть стати ресурсом повернення знань, досвіду та інновацій в Україну. За умови ефективної державної політики ці мережі трансформуються з фактору «відтоку мізків» у механізм циркуляції гуманітарного капіталу.

Таким чином, стратегічна інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір базується на поєднанні європейського вектора, глобального гуманітарного партнерства, науково-освітньої кооперації та культурної дипломатії. Така модель дозволяє Україні не лише відновити зруйнований гуманітарний потенціал, а й стати активним співтворцем нової архітектури гуманітарної безпеки у світі, що переживає зростання конфліктності та нестабільності [130, с. 63–66].

Інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір є складним, багаторівневим і тривалим процесом, що виходить за межі класичного міжнародного співробітництва. Вона охоплює не лише інституційне приєднання до міжнародних організацій або участь у програмах допомоги, а глибоке включення України до глобальних гуманітарних, освітніх, наукових, культурних і ціннісних процесів.

У результаті повномасштабної війни Україна опинилася в унікальній позиції держави, яка водночас є об'єктом масштабної міжнародної гуманітарної підтримки та суб'єктом формування нового гуманітарного досвіду. Саме цей досвід – подолання гуманітарної катастрофи в умовах затяжного конфлікту надає Україні можливість не лише інтегруватися у міжнародний гуманітарний простір, а й активно впливати на його трансформацію [158, с. 27–29].

Ключовим результатом аналізу є усвідомлення того, що гуманітарна інтеграція не може бути зведена до механічного запозичення зовнішніх моделей. Йдеться про двосторонній процес, у межах якого Україна адаптує міжнародні стандарти до власного контексту, водночас пропонуючи світові власні напрацювання у сфері кризового реагування, захисту цивільного населення, відновлення освіти, культури та науки в умовах війни.

Особливо важливим є перехід від донорсько-реципієнтної логіки до моделі партнерства. У поствоєнний період гуманітарна політика України дедалі більше ґрунтується на принципах спільної відповідальності, координації та взаємного навчання, що відповідає сучасним підходам ЄС та системи ООН [135, с. 28–30; 130, с. 68–71].

Отже, інтеграція України у міжнародний гуманітарний простір є не лише зовнішньополітичним завданням, а внутрішнім чинником зміцнення гуманітарної безпеки, розвитку людського капіталу та формування довгострокової стійкості суспільства.

Висновки до четвертого розділу

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що поствоєнна гуманітарна безпека України потребує не фрагментарних рішень, а цілісної концепції розвитку, заснованої на стратегічному баченні, міжсекторальній взаємодії та міжнародній інтеграції. Гуманітарна сфера у післявоєнний період стає ключовим простором відновлення держави, формування соціальної згуртованості та довготривалої національної стійкості.

По-перше, відновлення освітнього, наукового і культурного потенціалу держави визначено як ядро поствоєнної гуманітарної безпеки. Саме ці сфери забезпечують відтворення людського капіталу, інтелектуального ресурсу та ціннісних орієнтирів суспільства. Війна оголила їхню вразливість, але

водночас підтвердила їхню стратегічну значущість для виживання та розвитку країни.

По-друге, у розділі обґрунтовано необхідність формування нової парадигми гуманітарної політики, орієнтованої на людиноцентризм, резильєнтність та інклюзивність. Гуманітарна політика майбутнього розглядається як інтегрований елемент національної безпеки, що поєднує соціальні, освітні, культурні, інформаційні та психологічні компоненти в єдину систему.

По-третє, доведено важливість запровадження чітких критеріїв та механізмів оцінки ефективності гуманітарної безпеки. Систематичний моніторинг соціальних, освітніх, культурних і психологічних індикаторів дозволяє не лише оцінювати стан гуманітарної сфери, а й своєчасно коригувати державну політику відповідно до реальних потреб суспільства.

По-четверте, інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір визначена як стратегічний напрям розвитку, що забезпечує доступ до ресурсів, знань і партнерств, а також підсилює міжнародну суб'єктність держави. Участь України в європейських та глобальних гуманітарних ініціативах сприяє формуванню нової архітектури гуманітарної безпеки, заснованої на солідарності та спільній відповідальності [135, с. 33–35; 158, с. 31–33].

В умовах війни новоутворена гуманітарна безпека постала як ключовий фундамент поствоєнного розвитку України. Отже, результат проведеного дослідження дозволяє зробити висновок, що гуманітарна безпека в умовах поствоєнної України перестає бути другорядним елементом соціальної політики та перетворюється на стратегічний ресурс державного розвитку. Повоєнний етап вимагає системного підходу, спрямованого на відновлення базових умов розвитку людини й суспільства, ліквідацію наслідків війни, подолання масштабних демографічних втрат, психологічних травм, соціальної дезінтеграції та руйнування гуманітарної інфраструктури.

Виснажлива війна у нашій державі не лише поглибила гуманітарні ризики, але й вивела на поверхню нові чинники: розрив соціальних зв'язків, вимушена

міграція, порушення доступу до освіти та медицини, посилення інформаційного тиску, загострення нерівності, зростання навантаження на соціальні інститути. А отже, гуманітарна безпека більше не може розглядатися як сфера реактивних заходів – вона потребує стратегічного прогнозування, модернізації, використання нових технологій і залучення всіх соціальних акторів.

Україна має реальний потенціал побудувати власну модель гуманітарної безпеки, яка стане зразком трансформації для інших держав, що переживають великомасштабні конфлікти, оскільки українське суспільство продемонструвало унікальний рівень згуртованості, самоорганізації та здатності до спротиву.

Стратегічна умова розвитку - це відновлення освітнього, наукового та культурного потенціалу. Узагальнення зібраного матеріалу показує, що майбутнє України залежить від здатності держави забезпечити повноцінне функціонування трьох фундаментальних сфер: освіти, науки та культури. Вони визначають можливість країни створювати інноваційний, конкурентоспроможний людський капітал, підтримувати історичну тяглість, формувати інтелектуальний потенціал нації та забезпечувати здатність до відновлення та модернізації.

Повоєнна трансформація цих сфер повинна включати:

- активно швидко відбудову пошкодженої гуманітарної інфраструктури;
- повну цифровізацію освітніх і культурних сервісів;
- сталий системний розвиток дистанційних і змішаних моделей навчання;
- оновлення змісту освіти з урахуванням досвіду війни
- інноваційну модернізацію системи наукових досліджень;
- постійне створення сучасних просторів культури та творчості;
- суттєве підвищення ролі культури в міжнародній комунікації.

Активна відбудова гуманітарної інфраструктури має синхронно поєднувати фізичні інвестиції з ціннісними змінами – формуванням громадянської ідентичності, демократичної культури й поваги до прав людини.

Сфери культури, освіти й науки перестають бути “витратною статтею”, натомість стають джерелом стійкості, розвитку та національної суб’єктності України у світі.

Формування нової парадигми гуманітарної політики майбутнього в Україні потребує докорінного переосмислення. У повоєнний період вона повинна:

- базуватися на принципі «людина є найвищою соціальною цінністю»;
- синхронізуватися з економічними, соціальними й безпековими стратегіями;
- передбачати створення сучасної інституційної архітектури;
- забезпечити координацію між державою, громадами, бізнесом та громадянським суспільством;
- спиратися на цифрові, мобільні та адаптивні механізми управління.

Нова парадигма гуманітарної політики має перетворити гуманітарну сферу з «доглядової моделі» на модель розвитку – де кожен громадянин отримує можливість реалізувати свій потенціал, незважаючи на травматичні наслідки війни.

Однією з головних характеристик майбутньої політики стає соціальна солідарність. Громадянське суспільство продемонструвало унікальний ресурс співпраці, волонтерства та допомоги, тому держава повинна не витіснити цей сектор, а розвивати партнерську логіку: «держава не замість суспільства, а разом із суспільством».

Особливо важливо посилити аналітичний вимір гуманітарної політики: ухвалення рішень має ґрунтуватися не на реагуванні, а на прогнозуванні, оцінюванні й аналізі даних.

Важлиим етапом та якісною роботою створення поствоєнної гуманітарної безпеки є розробка критеріїв та механізмів оцінювання: необхідність сучасної системи вимірювання. Одним із ключових висновків є те, що гуманітарна безпека потребує створення уніфікованої національної системи оцінювання, яка забезпечить:

- автоматичний регулярний збір якісних і кількісних показників;
- систематичний моніторинг стану соціальних послуг;
- можливість виявлення регіональних дисбалансів;
- реальну та якісну оцінку психологічного та соціального стану населення;
- повний аналіз рівня довіри та згуртованості.

Система оцінювання може базуватися на комплексі окремих груп індикаторів:

- соціально-демографічних;
- соціально-економічних;
- психологічних;
- культурно-освітніх;
- інформаційно-комунікаційних;
- індикаторів довіри та солідарності.

Абсолютно доцільно впровадити національні індикаторні панелі, електронні реєстри, геоінформаційні карти, постійні соціологічні вимірювання та прозорі механізми звітності, у тому числі перед громадами.

Тож, лише системне оцінювання дозволить забезпечити управління гуманітарною сферою не через декларації, а через реальні дані, які неможливо ігнорувати.

Важливим висновком дослідження є те, що майбутнє гуманітарної безпеки України неможливе поза міжнародною кооперацією, тому інтеграція України у міжнародний гуманітарний простір важаємо як стратегічний вибір держави.

Модель повноцінної інтеграції України у світовий гуманітарний простір має включати у себе такі етапи:

- розширює доступ до фінансових, експертних та освітніх ресурсів;
- сприяє модернізації соціальних стандартів;
- забезпечує вплив України на формування гуманітарної політики інших держав;
- підвищує рівень глобальної суб'єктності України.

Найбільш перспективними напрямками інтеграції є:

- постійна гуманітарна співпраця з ЄС, ООН, НАТО, Радою Європи;
- активна участь університетів у міжнародних наукових мережах;
- розширення програм академічної мобільності;
- культурна дипломатія та захист культурної спадщини;
- розвиток міжнародних стандартів гуманітарної допомоги;
- підключення українських громад і НУО до світових партнерств.

Таким чином, міжнародна гуманітарна інтеграція – не вторинна функція, а канал модернізації держави, що дозволяє не просто «відновитися», а зайняти гідне місце в глобальній системі безпеки й розвитку.

Отже, комплексно підсумовуючи викладений матеріал, можна стверджувати, що:

- гуманітарний розвиток стає осердям національної безпеки;
- людський капітал є головною цінністю та основним ресурсом майбутнього;
- відновлення освіти, науки й культури є умовою стійкості держави;
- нова гуманітарна політика має ґрунтуватися на співпраці держави та суспільства;
- повноцінна система оцінювання – обов’язкова умова ефективного управління;
- міжнародна інтеграція є шляхом до модернізації й стратегічної суб’єктності.

Отже, головне підтвердження підсумку, що поствоєнний розвиток гуманітарної безпеки України має розглядатися як довгостроковий стратегічний процес, спрямований не лише на відновлення зруйнованого, а на глибоку модернізацію гуманітарної сфери. Саме поєднання внутрішніх реформ із міжнародною інтеграцією створює підґрунтя для формування стійкої, демократичної та людиноорієнтованої України майбутнього.

Наразі, Україна має унікальний історичний шанс не просто подолати наслідки агресії, а створити **нову гуманітарну модель, яка поєднає**

європейський цивілізаційний вибір, національну ідентичність та інноваційний розвиток суспільства.

Саме така модель може стати основою для відбудови, стійкості та формування майбутнього, в якому людина, її гідність, свобода та можливості понад усе.

ВИСНОВКИ

Узагальнення наукової проблеми та актуальності дослідження гуманітарної безпеки України. Проведене наукове дослідження присвячене комплексному аналізу гуманітарної безпеки України як багатовимірного соціально-політичного, культурного та ціннісного феномену, що зазнав глибокої трансформації в умовах глобальних викликів і повномасштабної війни. Актуальність обраної теми зумовлена тим, що гуманітарна безпека у XXI столітті перестала бути допоміжним або другорядним елементом національної безпеки, перетворившись на її системоутворювальний компонент, який безпосередньо визначає життєздатність держави, стійкість суспільства та здатність нації до відновлення і розвитку.

Війна Російської Федерації проти України стала не лише збройним конфліктом, а й масштабним гуманітарним випробуванням, що поставило під загрозу фундаментальні засади людської гідності, соціальної справедливості, культурної спадкоємності, освіти, науки, психічного здоров'я та інформаційної цілісності суспільства. У цих умовах гуманітарна безпека набула нового змісту, виходячи за межі класичних підходів, які зосереджувалися переважно на захисті соціально вразливих груп або забезпеченні мінімальних стандартів життя. Сучасна реальність продемонструвала, що гуманітарна безпека є не лише сферою реагування на кризи, а й простором стратегічного управління розвитком людського потенціалу.

Наукова проблема, що лежить в основі дослідження, полягає у відсутності цілісної, концептуально вивіреної моделі гуманітарної безпеки, здатної адекватно відображати складність сучасних викликів – від гібридних загроз і масового внутрішнього переміщення населення до руйнування освітнього, наукового і культурного потенціалу держави. Домінування фрагментарних підходів у науковому дискурсі та практиці державної політики зумовлює необхідність переосмислення гуманітарної безпеки як інтегрованої системи,

що поєднує соціальні, інституційні, інформаційні, культурні та психологічні виміри.

Особливого значення ця проблема набуває в контексті війни, яка радикально прискорила процеси трансформації гуманітарної сфери. Масштабні людські втрати, мільйони ВПО, руйнування соціальної інфраструктури, освітніх і культурних закладів, поширення інформаційно-психологічних впливів та зростання рівня соціальної травматизації населення актуалізували потребу в науковому осмисленні гуманітарної безпеки як ключового чинника національної стійкості. Саме гуманітарний вимір став тим простором, де вирішується питання не лише виживання держави, а й збереження її цивілізаційної ідентичності.

У цьому контексті дослідження спрямоване на подолання вузького інструментального розуміння гуманітарної безпеки та формування міждисциплінарного підходу, що дозволяє розглядати її як динамічну систему взаємодії людини, суспільства і держави. Важливим є те, що гуманітарна безпека у роботі осмислюється не лише як об'єкт державного регулювання, а й як результат спільних зусиль державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародної спільноти.

Актуальність дослідження підсилюється також необхідністю осмислення поствоєнних перспектив розвитку України. Війна не лише зруйнувала існуючі гуманітарні практики, а й створила передумови для формування нової парадигми гуманітарної політики, заснованої на принципах людиноцентризму, резильєнтності, інклюзивності та стратегічного бачення майбутнього. У цьому сенсі гуманітарна безпека постає як ключовий ресурс відновлення – не лише матеріального, а передусім соціального, культурного й морального.

Важливо підкреслити, що гуманітарна безпека в умовах війни та поствоєнної трансформації не може розглядатися ізольовано від глобального контексту. Сучасні виклики — пандемії, міграційні кризи, інформаційні війни, кліматичні загрози — формують нову реальність, у якій гуманітарна безпека стає предметом міжнародної солідарності та спільної відповідальності. Україна

в цьому процесі виступає не лише як об'єкт допомоги, а й як суб'єкт формування нових гуманітарних практик і підходів, здатних збагатити міжнародний досвід.

Таким чином, актуальність даного дослідження визначається сукупністю теоретичних і практичних чинників: необхідністю оновлення наукового дискурсу гуманітарної безпеки; потребою у виробленні комплексної моделі гуманітарної політики в умовах війни; запитом на науково обґрунтовані механізми відновлення гуманітарного потенціалу та інтеграції України у міжнародний гуманітарний простір. Дослідження відповідає сучасним викликам і має стратегічне значення для формування довгострокових рішень у сфері гуманітарного розвитку та національної безпеки.

Отже, гуманітарна безпека України у даній роботі розглядається як системна, багаторівнева категорія, що поєднує теоретичний аналіз і практичну спрямованість. Вона постає не лише як сфера захисту, а як простір творення – нового суспільного договору, нової гуманітарної політики та нової моделі стійкого розвитку держави. Саме з цього усвідомлення розгортається подальша логіка наукових висновків, що ґрунтуються на результатах усіх розділів дослідження.

Теоретико-методологічні результати дослідження. Проведене дослідження дозволило сформулювати цілісне теоретико-методологічне бачення гуманітарної безпеки як складної, багатовимірної та динамічної категорії сучасної безпекової науки. У межах роботи доведено, що гуманітарна безпека не може розглядатися як допоміжний або другорядний елемент системи національної безпеки, оскільки саме вона визначає здатність суспільства до виживання, відновлення та сталого розвитку в умовах глибоких криз і трансформацій.

У результаті теоретичного аналізу уточнено зміст поняття «гуманітарна безпека» та обґрунтовано її розуміння як інтегрованої системи, що охоплює соціальні, освітні, культурні, інформаційні, психологічні та ціннісно-нормативні компоненти. Встановлено, що гуманітарна безпека функціонує на перетині індивідуального, суспільного та державного рівнів і формується під впливом

як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, зокрема глобальних викликів, воєнних конфліктів, технологічних змін і трансформацій ідентичності.

Дослідження наукових підходів до проблематики гуманітарної безпеки дало змогу систематизувати основні теоретичні моделі її осмислення – від традиційних соціоцентричних і державоцентричних концепцій до сучасних людиноцентричних, резильєнтнісних і гуманітарно-орієнтованих підходів. Доведено, що в умовах війни та постконфліктного відновлення саме людиноцентрична парадигма є найбільш адекватною для пояснення сутності гуманітарних загроз і механізмів їх нейтралізації.

Важливим теоретичним результатом роботи стало обґрунтування необхідності **зміни парадигми гуманітарної безпеки**. Показано, що перехід від реактивної моделі, орієнтованої на ліквідацію наслідків криз, до проактивної моделі, спрямованої на попередження загроз і формування стійкості, є ключовою умовою забезпечення гуманітарної стабільності держави. У новій парадигмі гуманітарна безпека розглядається як безперервний процес відтворення людського потенціалу, соціальної довіри та культурної тяглості.

Методологічну основу дослідження становить поєднання системного, структурно-функціонального, інституційного, аксіологічного та міждисциплінарного підходів. Системний підхід дозволив розглядати гуманітарну безпеку як цілісну структуру, у якій взаємодіють різні підсистеми та рівні, а будь-які порушення в одній сфері спричиняють ланцюгові наслідки в інших. Структурно-функціональний підхід забезпечив можливість виявлення ролі окремих інститутів і механізмів у підтриманні гуманітарної стабільності.

Інституційний підхід дав змогу проаналізувати участь державних органів, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства та міжнародних організацій у забезпеченні гуманітарної безпеки. Установлено, що ефективність гуманітарної політики прямо залежить від рівня інституційної координації, гнучкості управлінських рішень та здатності інститутів адаптуватися до умов невизначеності й криз.

Аксіологічний підхід дозволив розкрити гуманітарну безпеку як ціннісну категорію, що ґрунтується на пріоритеті людської гідності, свободи, соціальної справедливості, солідарності та культурної ідентичності. Доведено, що ігнорування ціннісного виміру гуманітарної безпеки призводить до формалізації гуманітарної політики та зниження її ефективності в умовах глибоких соціальних потрясінь.

Міждисциплінарний характер методології дослідження дозволив інтегрувати наукові напрацювання політичної науки, соціології, філософії, психології, культурології та теорії безпеки. Це дало змогу подолати фрагментарність аналізу та сформувати цілісну наукову модель гуманітарної безпеки, адаптовану до реалій війни та поствоєнної трансформації України.

У межах дослідження також удосконалено понятійно-категоріальний апарат гуманітарної безпеки. Обґрунтовано доцільність чіткого розмежування понять «гуманітарна допомога», «гуманітарна політика» та «гуманітарна безпека», що дозволяє підвищити аналітичну точність досліджень і уникнути методологічних помилок. Доведено, що гуманітарна допомога виступає інструментом реагування, гуманітарна політика – механізмом управління, тоді як гуманітарна безпека є стратегічною метою та системним результатом державної і суспільної діяльності.

Таким чином, теоретико-методологічні результати дослідження створили наукову основу для подальшого аналізу соціальних, інституційних і воєнних трансформацій гуманітарної безпеки України, а також для формування критеріїв її оцінювання й концепції поствоєнного розвитку. Саме ці результати забезпечили логічну цілісність дослідження та його відповідність сучасним науковим вимогам.

Інституційно-структурні результати дослідження. У процесі дослідження встановлено, що гуманітарна безпека України має чітко виражений інституційно-структурний вимір, який визначає реальну спроможність держави та суспільства протидіяти гуманітарним загрозам в умовах війни та поствоєнної трансформації. Аналіз показав, що ефективність гуманітарної безпеки

безпосередньо залежить від узгодженості дій, функціональної спроможності та адаптивності інститутів, задіяних у гуманітарній сфері.

Доведено, що система гуманітарної безпеки України формується як багаторівнева структура, у межах якої взаємодіють державні органи, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства та міжнародні організації. Кожен з цих рівнів виконує специфічні функції, але лише їхня скоординована діяльність забезпечує цілісність гуманітарної політики та її результативність.

На державному рівні ключову роль у забезпеченні гуманітарної безпеки відіграють центральні органи виконавчої влади, відповідальні за формування та реалізацію соціальної, освітньої, культурної, інформаційної та безпекової політики. У ході дослідження встановлено, що війна суттєво підвищила навантаження на ці інститути, виявивши як їхні сильні сторони, так і структурні обмеження. Зокрема, виявлено проблеми фрагментарності управлінських рішень, дублювання повноважень та недостатньої міжвідомчої координації, що негативно впливало на оперативність і адресність гуманітарних заходів у перші етапи повномасштабної агресії.

Водночас доведено, що саме в умовах воєнного стану відбувся процес інституційної адаптації державних органів до кризових реалій. Запровадження спеціальних координаційних механізмів, цифровізація процедур, спрощення адміністративних процесів і тісніша взаємодія з громадським сектором сприяли підвищенню ефективності гуманітарного управління. Це свідчить про формування нової інституційної культури, орієнтованої на гнучкість, швидкість реагування та результативність.

Особливу увагу у дослідженні приділено ролі органів місцевого самоврядування як ключових суб'єктів гуманітарної безпеки на територіальному рівні. Встановлено, що саме громади стали первинною ланкою реагування на гуманітарні виклики, пов'язані з масовим внутрішнім переміщенням населення, руйнуванням інфраструктури та соціальною дезорганізацією.

Місцеве самоврядування взяло на себе функції забезпечення житлом, організації соціальних і освітніх послуг, підтримки культурних ініціатив та інтеграції ВПО.

Дослідження засвідчило, що децентралізація управління стала важливим чинником підвищення стійкості гуманітарної системи. Громади, які мали вищий рівень інституційної спроможності та досвід самостійного управління ресурсами, виявилися більш ефективними у подоланні гуманітарних криз. Водночас виявлено значні міжрегіональні диспропорції, що актуалізує потребу в посиленні горизонтальної взаємодії між громадами та державній підтримці менш спроможних територій.

Окремим інституційним результатом дослідження стало обґрунтування провідної ролі громадянського суспільства у забезпеченні гуманітарної безпеки України. Волонтерські рухи, громадські організації, благодійні фонди та професійні спільноти виконували функції, які в умовах війни часто виходили за межі традиційного розуміння їхньої діяльності. Вони стали не лише надавачами гуманітарної допомоги, а й партнерами держави у формуванні гуманітарної політики, моніторингу її реалізації та захисті прав людини.

У ході дослідження доведено, що громадянське суспільство забезпечує високу гнучкість, оперативність і адресність гуманітарних заходів, що особливо важливо в умовах нестабільності та швидкої зміни потреб населення. Водночас встановлено, що відсутність системної інтеграції громадських ініціатив у державні механізми управління гуманітарною сферою знижує потенціал довгострокової стійкості та потребує інституційного врегулювання.

Міжнародний вимір інституційної структури гуманітарної безпеки України також посів важливе місце у дослідженні. Встановлено, що міжнародні організації, донорські структури та партнерські держави відіграли ключову роль у забезпеченні базових гуманітарних потреб, підтримці соціальних систем, освіти, охорони здоров'я та відновлення інфраструктури. Водночас виявлено проблеми координації між міжнародними та національними інституціями, що інколи призводило до дублювання програм або нерівномірного розподілу ресурсів.

У структурному вимірі гуманітарної безпеки доведено наявність тісного взаємозв'язку між соціальною, освітньою, культурною, інформаційною та психологічною підсистемами. Порушення функціонування однієї з них неминуче спричиняє кризові явища в інших сферах, що підтверджує системний характер гуманітарної безпеки. Це положення має важливе практичне значення для формування інтегрованих політик і програм відновлення.

Таким чином, інституційно-структурні результати дослідження засвідчують, що гуманітарна безпека України формується як складна мережа взаємодії різнорівневих акторів, ефективність якої залежить від координації, довіри, розподілу відповідальності та спільного стратегічного бачення. Виявлені інституційні особливості та структурні дисбаланси створюють наукове підґрунтя для розробки нової концепції гуманітарної політики, орієнтованої на стійкість, інклюзивність і довгостроковий розвиток держави.

Воєнно-трансформаційні та прикладні результати дослідження.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала визначальним чинником глибокої трансформації гуманітарної безпеки держави, перетворивши її з допоміжного напрямку державної політики на ключовий елемент національної стійкості та виживання. Війна радикально змінила не лише масштаби й характер гуманітарних загроз, але й саму логіку функціонування гуманітарної системи, зумовивши перехід від умов відносної стабільності до режиму постійної кризової адаптації.

Доведено, що воєнний стан спричинив багатовимірні втрати гуманітарного потенціалу України, які проявляються у фізичному руйнуванні інфраструктури, людських втратах, вимушеній міграції населення, деградації соціальних зв'язків, посиленні психологічних травм та інформаційно-психологічному тиску. Водночас ці втрати стали каталізатором глибинних трансформацій, що відкрили простір для переосмислення ролі гуманітарної безпеки як активного ресурсу відновлення, а не лише сфери компенсації шкоди.

Одним із ключових воєнно-трансформаційних результатів дослідження є встановлення того, що гуманітарна безпека в умовах війни набуває комплексного, системного та динамічного характеру. Вона більше не може розглядатися ізольовано в межах окремих галузей – освіти, культури, соціального захисту чи інформаційної політики. Навпаки, гуманітарна безпека формується як інтегрована система, у якій кожен елемент взаємопов'язаний з іншими, а порушення балансу в одній сфері призводить до кризових явищ у всій гуманітарній архітектурі держави.

У ході дослідження доведено, що війна суттєво трансформувала функціональне призначення гуманітарної допомоги. Якщо у довоєнний період вона виконувала переважно соціально-компенсаційну роль, то в умовах повномасштабної агресії гуманітарна допомога стала інструментом стратегічного управління ризиками, підтримки суспільної стабільності та збереження людського капіталу. Вона поєднує екстрене реагування, середньострокову стабілізацію та довгострокове відновлення, що свідчить про зміну самої парадигми гуманітарної політики.

Важливим прикладним результатом дослідження є обґрунтування того, що гуманітарна безпека в умовах війни безпосередньо пов'язана з інформаційно-психологічною стійкістю суспільства. Масштабні дезінформаційні кампанії, психологічні операції та маніпулятивні наративи стали складовою гібридної агресії, спрямованої на деморалізацію населення, підриг довіри до державних інституцій і руйнування національної ідентичності. Встановлено, що протидія таким загрозам потребує не лише технічних або правових механізмів, а й системної гуманітарної політики, орієнтованої на розвиток критичного мислення, медіаграмотності та психологічної резильєнтності громадян.

Дослідження підтвердило, що війна актуалізувала соціальний вимір гуманітарної безпеки, зокрема у контексті масового внутрішнього переміщення населення. Соціальний захист і реінтеграція ВПО стали не тимчасовим завданням, а довгостроковим викликом, що визначатиме гуманітарну політику України протягом усього поствоєнного періоду. Встановлено, що ефективна

реінтеграція ВПО є критично важливою умовою соціальної згуртованості, запобігання маргіналізації та формування довіри між різними групами населення.

У прикладному вимірі доведено, що війна суттєво посилила роль громадянського суспільства як суб'єкта гуманітарної безпеки. Волонтерські рухи, громадські організації та благодійні фонди стали не лише постачальниками допомоги, а й генераторами інноваційних практик, нових моделей взаємодії та механізмів швидкого реагування. Водночас дослідження показало, що відсутність системної інтеграції цих практик у державну політику створює ризики втрати накопиченого досвіду та зниження ефективності гуманітарної системи у довгостроковій перспективі.

Окремим воєнно-трансформаційним результатом є встановлення зростаючої залежності гуманітарної безпеки України від міжнародної підтримки. Міжнародна допомога відіграла вирішальну роль у забезпеченні базових потреб населення, підтримці критичної інфраструктури, системи охорони здоров'я, освіти та соціального захисту. Водночас дослідження засвідчило, що ефективність цієї допомоги значною мірою залежить від рівня координації, прозорості та узгодженості з національними пріоритетами гуманітарної політики.

У ході дослідження також встановлено, що війна стала потужним чинником інституційного навчання та прискорення реформ у гуманітарній сфері. В умовах постійної загрози держава була змушена запроваджувати нові управлінські підходи, цифрові інструменти, механізми міжсекторальної взаємодії та кризового планування. Це створило передумови для формування більш гнучкої, адаптивної та орієнтованої на людину моделі гуманітарного управління.

Прикладні результати дослідження дозволяють стверджувати, що гуманітарна безпека в умовах війни перестає бути лише сферою соціальної політики і стає елементом загальної системи національної безпеки. Її ефективність безпосередньо впливає на рівень суспільної стійкості, моральний

стан населення, довіру до держави та здатність країни протистояти тривалим кризам.

Таким чином, воєнно-трансформаційні та прикладні результати дослідження підтверджують, що війна стала не лише джерелом гуманітарних втрат, але й потужним чинником формування нової гуманітарної парадигми України. Ця парадигма ґрунтується на інтеграції гуманітарної безпеки у стратегічне планування, визнанні людини центральною цінністю державної політики та поєднанні зусиль держави, суспільства і міжнародних партнерів задля відновлення, розвитку та зміцнення гуманітарної стійкості країни.

Стратегічні, концептуальні та прогностичні висновки. Проведене комплексне дослідження гуманітарної безпеки України в умовах повномасштабної війни та у контексті поствоєнного розвитку дозволяє сформулювати низку стратегічних, концептуальних і прогностичних висновків, що мають фундаментальне значення для подальшого формування державної гуманітарної політики, системи національної безпеки та моделі сталого розвитку країни.

Передусім встановлено, що гуманітарна безпека в сучасних умовах перестала бути другорядною складовою державної політики. Вона трансформувалася у базовий вимір національної стійкості, який визначає здатність суспільства зберігати соціальну цілісність, людський потенціал, культурну ідентичність та моральну суб'єктність у ситуаціях екзистенційної загрози. Війна довела, що без ефективної гуманітарної безпеки неможливі ані обороноздатність держави, ані функціонування економіки, ані демократичний розвиток.

Концептуально обґрунтовано, що в Україні відбувається глибинна зміна парадигми гуманітарної безпеки. Вона полягає у переході від реактивної моделі, зорієнтованої на подолання наслідків криз, до проактивної, стратегічної та людиноцентричної моделі, спрямованої на формування довгострокової стійкості суспільства. Нова парадигма гуманітарної безпеки інтегрує соціальні, освітні, культурні, інформаційні, психологічні та ціннісні компоненти у єдину

систему, що функціонує в тісному зв'язку з безпековою, економічною та інституційною політикою держави.

Стратегічно доведено, що гуманітарна безпека має розглядатися як інвестиція у майбутнє, а не як сукупність витрат на подолання криз. Відновлення освіти, науки, культури, соціальної сфери та психологічного здоров'я населення формує фундамент для післявоєнної модернізації України, відновлення людського капіталу та підвищення конкурентоспроможності держави у глобальному середовищі. Саме гуманітарна політика здатна забезпечити перехід від логіки виживання до логіки розвитку.

Прогностично встановлено, що у післявоєнний період гуманітарна безпека України визначатиметься не лише обсягами міжнародної допомоги чи швидкістю фізичного відновлення інфраструктури, а насамперед якістю інституційних рішень, рівнем соціальної довіри, інклюзивністю політик та здатністю держави інтегрувати громадянське суспільство у процеси ухвалення рішень. Без формування культури солідарності, взаємної відповідальності та поваги до людської гідності відновлення залишатиметься фрагментарним і нестійким.

Особливої стратегічної ваги набуває інтеграція гуманітарної безпеки у систему стратегічного планування держави. Вона має бути закріплена у національних стратегіях безпеки, програмах післявоєнного відновлення, секторальних політиках освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту та інформаційної політики. Гуманітарна безпека повинна розглядатися як наскрізний принцип державного управління, а не як окремий напрям.

Прогнозується, що у найближчі десятиліття Україна зіштовхнеться з комплексними викликами посттравматичного характеру: демографічними втратами, психологічними наслідками війни, трансформацією соціальної структури, міграційними процесами та зміною ціннісних орієнтирів суспільства. У цьому контексті саме гуманітарна безпека стане ключовим інструментом стабілізації, реінтеграції та довгострокового розвитку.

Стратегічним висновком дослідження є те, що майбутнє гуманітарної безпеки України залежить від здатності держави перейти від ситуативних рішень до системної політики, заснованої на науковому аналізі, міжсекторальній взаємодії та міжнародному партнерстві. Успішна інтеграція України у міжнародний гуманітарний простір, збереження національної ідентичності та формування відкритого, демократичного й інклюзивного суспільства можливі лише за умови пріоритетності гуманітарних цінностей.

Отже, гуманітарна безпека України в умовах війни та поствоєнної трансформації постає як багатовимірна, динамічна і стратегічно значуща система. Її нова парадигма ґрунтується на принципах людиноцентризму, солідарності, стійкості, культурної тяглості та демократичної відповідальності. Саме ця парадигма створює підґрунтя для формування майбутньої України як сильної, гідної та гуманістично орієнтованої європейської держави

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов, В. Б. Державне управління в умовах кризових загроз: гуманітарний вимір. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 128 с.
2. Академія правових наук України. Гуманітарні права та безпекові виклики війни. Київ: Академія правових наук України, 2023. 125 с.
3. Аналіз регіональних гуманітарних потреб: звіт Донецької ОДА. 2023. 25 с.
4. Аналітика Ради національної безпеки та оборони України. Київ. 2023. 75 с.
5. Аналітичний вісник Тернопільського нац. університету: "Гуманітарна безпека та соціальні трансформації", №2, 2024. С.10
6. Аналітичний звіт Мінсоцполітики України про стан соціальних послуг. Київ. 2023. 35 с.
7. Аналітичний центр Cedos. Внутрішнє переміщення та соціальна інтеграція: досвід України. Київ, 2024. 40 с.
8. Андрущенко, В. П. Філософія освіти і гуманітарна безпека суспільства. Київ: Вид-во НПУ, 2018. 250 с.
9. Антонюк, О. В. Соціальна політика України в умовах воєнного стану. Київ: КНЕУ, 2022. 160 с.
10. Артьомов, І. В. Європейська інтеграція України: гуманітарні виклики та перспективи. Ужгород: УжНУ, 2023. 210 с.
11. Астапова-Вязьміна О. І. Чуттєве пізнання та формування смислів в цифрову епоху. Вісник львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії». 2023. Вип. 51. С. 9–16. URL: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.1> (дата звернення: 10.02.2026)
12. Бабін Б. В. Права людини в умовах збройного конфлікту: український контекст. Одеса: Фенікс, 2021. 125 с.
13. Баймуратов, М. О. Місцеве самоврядування і гуманітарна безпека держави. Київ: Логос, 2020. 255 с.
14. Балашов, А. І. Гуманітарна політика в системі національної безпеки України. Харків: Право, 2023. 355 с.

15. Барановська, Н. П. Соціальна згуртованість у період війни: український досвід. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 125 с.
16. Барометр соціально-гуманітарної ситуації в Україні: щорічний звіт Центру Разумкова. Київ. 2024. 85 с.
17. Батанов, О. В. Конституційні засади гуманітарної безпеки України. Київ: Алерта, 2021. 395 с.
18. Бек, У. Суспільство ризику: на шляху до іншої модернізації. Київ: Ніка Центр, 2000. 55 с.
19. Березовська, Л. І. Освіта як ресурс гуманітарної безпеки у післявоєнний період. Львів: ЛНУ ім. І. Франка., 2023. 75 с.
20. Бистрицький, Є. Філософія безпеки: європейські контексти. Київ: Дух і Літера, 2017. 125 с.
21. Бобровник, С. В. Гуманітарні права та механізми їх захисту в Україні. Київ: НАДУ, 2021. 210 с.
22. Бойко, А. І., Бойко, А. О. Система цінностей як фундамент культурної ідентичності в сучасному суспільстві: огляд основних проблем. Культурологічний альманах, 2024, (4), С. 166–177. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.19> (дата звернення: 20.01.2026)
23. Борисенко, О. А. Соціальний захист ВПО: державні механізми та міжнародна підтримка. Дніпро: ДДУВС, 2024. 95 с.
24. Браун, Л. Екоекономіка: як створити економіку Землі. Київ: Либідь, 2003. 350 с.
25. Белесков, М. Ю. Інформаційна війна та національна стійкість України. Київ: НІСД, 2022. 250 с.
26. Білоус, О. М. Духовні чинники гуманітарної безпеки держави. Київ: Дух і Літера, 2020. 362 с.
27. Василенко, В. А. Національна ідентичність як складова гуманітарної безпеки. Київ: Інститут філософії НАН України, 2020. 120 с.
28. Вербицька, П. І. Громадянське суспільство і гуманітарна стійкість України. Львів: УКУ, 2023. 250 с.

29. Верховна Рада України. Законодавче забезпечення гуманітарної політики у воєнний час. Київ: Верховна Рада України, 2023. 80 с.
30. Верховна Рада України. Парламентські слухання/матеріали щодо гуманітарної політики, соціального захисту та відновлення (за наявними рішеннями). Київ: Верховна Рада України, 2023.
31. Власюк, О. С. Національна безпека України: гуманітарні та соціальні виміри. Київ: НІСД, 2022. 220 с.
32. Внутрішньо переміщені особи: збірник нормативно-правових актів. 3-тє вид., перероб. і доп. Дніпро: ДДУВС, 2024. 433 с.
33. Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка: “Соціологія безпеки”, №3, Київ: КНУ, 2022. 112 с.
34. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Державне управління. Гуманітарні політики у кризах. Київ: КНУ, 2022. 110 с.
35. Вісник Львівської політехніки. Комунікації, інформаційна стійкість, політика пам'яті. Львів: НУ «ЛП», 2023. 120 с.
36. Вісник Львівської політехніки. Серія: Державне управління. Стратегічне управління відновленням і соціальна стійкість. Львів: НУ «ЛП», 2022. 110 с.
37. Вісник НАН України. Гуманітарні виклики війни та відновлення людського капіталу. Київ, 2022. 112 с.
38. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Інституційна взаємодія, стійкість і соціальний захист у кризах. Київ. 2021. 110 с.
39. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: “Гуманітарна політика”, №1, 2023. 95 с.
40. Габермас, Ю. Моральна свідомість і комунікативна дія. Київ: Дух і Літера, 2001. 255 с.
41. Гаврилюк, Р. О. Соціальна держава в умовах війни: виклики гуманітарної політики. Київ: КНЕУ, 2023. 290 с.

42. Гальчинський, А. С. Людина і світ у новій системі координат: філософія безпеки. Київ: Основи, 2022. 451 с.
43. Гнатюк, О. Ідентичність і пам'ять у гуманітарному просторі України. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 230 с.
44. ГО ZMINA. Human Rights and Transitional Justice. – Київ, 2024. 125 с.
45. ГО «Реанімаційний пакет реформ». Good Governance after War. – Київ, 2023. 150 с.
46. Головатий, С. П. Верховенство права і гуманітарна безпека України. Київ: Право України, 2020. 600 с.
47. Головащенко С. Інформаційна безпека України в умовах гібридної війни. Київ: НІСД, 2021. 240 с.
48. Горбулін В., Литвиненко О. Національна безпека України: сучасні виклики та пріоритети. Київ: НІСД, 2020. 256 с.
49. Горбулін, В. П. Національна безпека України: виклики і пріоритети. Київ: НІСД, 2021. 310 с.
50. Горбулін, В. П. Національна безпека України: сучасні виклики і загрози. Київ: НІСД, 2019. 260 с.
51. Горєлов, М. Є. Українська культура в умовах загроз: гуманітарний фронт. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2021. 310 с.
52. Гриневич Л., Фініков Т., Касьянов О. Освіта і гуманітарна безпека України: виклики війни. Київ: КНЕУ, 2023. 144 с.
53. Губерський, Л. В. Філософія гуманізму: сучасні інтерпретації. Київ: Либідь, 2019. 155 с.
54. Гуменюк В. Наука в умовах війни: гуманітарний вимір. – Київ: НАН України, 2023. 48 с.
55. Гуменюк О. Інформаційна безпека держави в умовах гібридної війни. – Київ: НАДУ, 2023. 68 с.
56. Гуменюк, Т. Гуманітарна безпека як чинник стійкого розвитку суспільства. Київ: Вісник НАН України, 2020. 84–95 с.
57. Гідденс, Е.. Наслідки модерності. Київ: Ніка-Центр, 2005. 210 с.

58. Даценко В. Роль мистецтва в сучасній культурі: між естетикою, політикою та постантропологією. *Філософія та управління*, (5(9)). 2025. URL: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.5.04> (дата звернення: 10.02.2026)
59. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. *Вісник ДНУ: суспільні комунікації та соціальні науки* (випуски з інформаційної безпеки). Дніпро: ДНУ, 2023. 50 с.
60. Єрмоленко В. *Філософія війни і слова: гуманітарний фронт України*. – Львів: УКУ, 2023. – 74 с.
61. Жаліло, Я. А. *Резильєнтність держави: гуманітарний і соціальний вимір*. Київ: НІСД, 2022. 85 с.
62. *Збірник наукових праць НАДУ. Публічна політика, соціальна підтримка, відновлення спроможності громад*. Київ: НАДУ, 2022. 296 с.
63. Інститут демографії НАН України. *Людський потенціал України*. Київ: Інститут демографії НАН України, 2024. 325 с.
64. Інститут соціології НАН України. *Соціальна згуртованість і довіра в умовах війни: результати досліджень*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023.
65. Інформаційно-аналітичний збірник Львівського нац. університету: “Культура і ідентичність”, №4. Львів: Львівський національний університет, 2023.
66. Кабінет Міністрів України. *Концепція гуманітарного розвитку України до 2030 року*. Київ: Кабінет Міністрів України, 2023.
67. Кабінет Міністрів України. *Національна стратегія розвитку психічного здоров'я 2023–2030*. Київ: Кабінет Міністрів України, 2023. – 74 с.
68. Кабінет Міністрів України. *План відновлення України*. Київ: Кабінет Міністрів України, 2023.
69. Київський міжнародний інститут соціології. *Довіра до інституцій та медіаспоживання в умовах війни: результати опитувань*. Київ: Київський міжнародний інститут соціології. 2022.

70. Колодій, А. Ф. Громадянське суспільство в Україні: виклики війни та перспективи розвитку. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2021.
71. Конференція “Гуманітарні пріоритети поствоєнної України” – Київ, 2024.
72. Кун, Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal. 2002.
73. Литвин, В. М. Гуманітарний розвиток України: стратегічні виклики ХХІ століття. Київ: НАН України, 2020.
74. Лубінець Д. Права внутрішньо переміщених осіб в Україні: виклики війни. Київ: Офіс Омбудсмана, 2023. 136 с.
75. Ліпкан В. Концептуальні засади національної безпеки України. Київ: КНТ, 2020. 412 с.
76. Ліпкан, В. А. Теорія національної безпеки України. Київ: КНТ, 2009.
77. Ліпкан, В. А. Інформаційна безпека держави. Київ: КНТ, 2010.
78. Мартинюк, Р. Система гуманітарної безпеки держави: інституційний аналіз. Харків: Право, 2019.
79. Микитенко, О. Гуманітарна політика держави в умовах воєнного стану. Київ: КНЕУ. 2023.
80. Мироненко, О. М. Права людини та гуманітарні виклики війни в Україні. Київ: Центр прав людини ZMINA, 2021.
81. Михальченко М., Губерський Л., Горбулін В. Гуманітарна безпека в системі національної безпеки України. Київ: НІСД, 2019. 212 с.
82. МОН України. Освіта в умовах воєнного та поствоєнного періоду. – Київ: МОН України, 2024.
83. Міжнародний фонд «Відродження». Громадянське суспільство і гуманітарна безпека України. Київ: Міжнародний фонд «Відродження», 2023.
84. Мінсоцполітики України. Соціальна реінтеграція ВПО. – Київ: Міністерство соціальної політики України, 2023.
85. Міністерство культури та інформаційної політики України. Звіт про стан культурної спадщини під час війни. – Київ, 2025. – 52 с.

86. Міністерство культури та інформаційної політики України. Культурна політика відновлення. – Київ: Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024. 125 с.
87. Міністерство освіти і науки України. Звіт про стан освітньої та наукової інфраструктури. – Київ, 2024. – 62 с.
88. Міністерство соціальної політики України. Програма “єДопомога”. – Київ: Міністерство соціальної політики України, 2023. – 42 с.
89. Най, Дж. М’яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці. Київ: Либідь, 2011. 301 с.
90. НАН України. Гуманітарна безпека України в умовах війни. Київ: НАН України, 2023. 125 с.
91. ООН. Звіт про гуманітарну ситуацію в Україні. Женева: UN OCHA. 2023. 150 с.
92. Опора. Участь громадян у місцевому врядуванні під час війни та відновлення. Київ: Опора, 2024. 85 с.
93. Офіс Першої леді України. Mental Health Strategy. Київ: Офіс Першої леді України, 2023. 310 с.
94. Офіс Президента України. Доктрина гуманітарної безпеки. Київ: Офіс Президента України, 2023. 455 с.
95. Погорелова, О. В. Гуманітарна політика України в умовах післявоєнної відбудови. Київ: КНЕУ, 2024. 455 с.
96. Право України. Соціальні права, ВПО, відновлення: фахові статті. Київ: Право України, 2023. 465 с.
97. Право України. Тематичні публікації щодо прав людини, воєнного стану та соціального захисту. Київ: Право України, 2022. 210 с.
98. Про деякі питання обліку та визнання гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 № 953: станом на 25 бер 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.01.2026)

99. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI: станом на 08 серп 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 02.02.2026)
100. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI: станом на 30 серп 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 30.01.2026)
101. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII: станом на 24 січ 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.02.2026)
102. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII: станом на 27 лип 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/ed20240727#Text> (дата звернення: 12.12.2025)
103. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020: станом на 07 січ 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 15.12.2025)
104. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII: станом на 15 груд 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/ed20211215#Text> (дата звернення: 15.01.2026)
105. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII: станом на 20 січ 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 30.01.2026)
106. Римаренко Ю. Гуманітарний розвиток і національна безпека. Київ: Юридична думка, 2021. 312 с.
107. Романюк, А. С. Інституційна взаємодія держави та громадянського суспільства у гуманітарній сфері. Львів: УКУ, 2022. 295 с.
108. Селіхов Д. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Вісник юридичних наук УжНУ, 2024. 47 с.
109. Сен, А. Development as Freedom. New York: Oxford University Press, 1999. 135 с.

110. Сен, А. Human Security and Development. Oxford: Oxford University Press, 2001. 205 с.
111. Сисоєва, С. Людський капітал і гуманітарна безпека в умовах глобальних викликів. Одеса: Астропринт, 2022. 396 с.
112. Ситник, Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки України. Київ: НАДУ, 2015. 425 с.
113. Старинський М., Завальна Ж. Парадигми в праві: реальність сучасної юридичної науки. Аналітично-порівняльне правознавство, 2025. 7 с.
114. Стовпець О. В., Стовпець В. Г., Сіньковська Т. В. Соціально-філософське переосмислення інтелектуально-правових відносин в сучасних технологічних та геополітичних реаліях // Перспективи. Соціально-політичний журнал. 2024. № 1. С. 134–145. DOI URL: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.1.18>. ISSN 2310-2896 (категорія Б).
115. Український культурний фонд. Культура як ресурс стійкості. – Київ: Український культурний фонд, 2023. 55 с.
116. Український інститут майбутнього. Гуманітарна безпека України в умовах війни. Київ: Український інститут майбутнього, 2023. 95 с.
117. Український інститут майбутнього. Психологічна стійкість суспільства в умовах війни. Київ: Український інститут майбутнього, 2023. 78 с.
118. Фукуяма, Ф. Ідентичність: сучасна політика гідності. Київ: Наш Формат, 2019. 141 с.
119. Центр Разумкова. Соціальна стійкість України. Київ, 2024. 230 с.
120. Центр Разумкова. Суспільні настрої, згуртованість і довіра: виміри воєнного часу. Київ: Центр Разумкова, 2022. 235 с.
121. Шевченко, О. С. Освітня система України у воєнний та поствоєнний період: виклики і трансформації. Київ: МОН України, 2023. 310 с.
122. Шульга, М. О. Українське суспільство в умовах війни: соціальні трансформації та гуманітарні ризики. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 305 с.

123. Acharya A. Human Security. In: The Oxford Handbook of International Security. Oxford: OUP, 2018.
124. Backup Ukraine. Digital preservation initiative. Copenhagen, 2024. 22 p.
125. Caritas Ukraine. Соціальна інтеграція ВПО: досвід громад. Львів, 2023. 83 с. URL: <https://caritas.ua> (дата звернення: 12.12.2025)
126. Coleman J. Social Capital and Resilience of Societies. Oxford: Oxford University Press, 2020. 258 p.
127. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital. Chicago, 1990.
128. Council of Europe. Civil Society and Crisis Response in Ukraine. Strasbourg, 2023. 28 p.
129. Council of Europe. Cultural Rights in Post-Conflict Societies. Strasbourg, 2022.
130. Council of Europe. Human Security and Democratic Resilience. Strasbourg, 2023.
131. Council of Europe. Local Democracy and Human Security in Ukraine. Strasbourg, 2023. 88 p.
132. European Commission. EU Media Literacy and Resilience Programmes for Ukraine. Brussels, 2024. 47 p.
133. European Commission. EU supports Ukrainian cultural sector during war. Brussels, 2024. 28 p.
134. European Commission. MSCA4Ukraine Programme Report 2024. Brussels, 2024. 26 p.
135. European Commission. Rebuilding Ukraine: Human Dimension. Brussels, 2024.
136. European Parliament. Humanitarian Aid and Reconstruction Framework for Ukraine. Brussels, 2024. 60 p.
137. European Union. Resilience and Civil Protection in the EU. Brussels: European Commission, 2021. 78 p.
138. GIZ. Humanitarian–Development–Peace Nexus. Bonn, 2023.
139. GOV. UK. Country policy and information note: humanitarian situation, Ukraine, January 2025. London, 2025.
140. Hall, S. Cultural Identity and Diaspora. London: Routledge, 2014.

141. Hallin D., Mancini P. Comparing Media Systems. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
142. Horizon Europe. Integration of Ukrainian Researchers into European Scientific Space. Brussels, 2024. 30 p.
143. Horizon Europe. Research Support for Ukraine: Programme Overview 2024. Brussels: European Commission, 2024. 34 p.
144. ICRC. International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts. Geneva: ICRC, 2023. 62 p.
145. Institute of History of Ukraine, NASU. Losses of Archival and Ethnographic Heritage during the War. Kyiv, 2024. 37 p.
146. Lederach J. Building Peace. Washington, 2005.
147. Marchenko O., Kretov P., Kretova O. Symbolism of the Philosopheme of Dialogue in Modern Philosophical Discourse // Beytulhikme An International Journal of Philosophy. 2022. № 12 (2). P. 555–570. DOI: 10.18491/beytulhikme.1793 ISSN: 1303-8303 (Web of Science).
148. Media Development Foundation. Етичні стандарти під час війни. – Київ, 2023. – 47 с.
149. National Academy of Sciences of Ukraine. Ukrainian Science during War: Challenges and Responses. Kyiv, 2024. 40 p.
150. NATO StratCom Centre of Excellence. Countering Disinformation in Wartime. Riga, 2023. 66 p.
151. NATO StratCom Centre of Excellence. Hybrid Warfare and Information Operations. Riga, 2022. 102 p.
152. NATO. Resilience and Civil Preparedness: Supporting Ukraine's Recovery. Brussels, 2024. 39 p.
153. Nussbaum M. Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.
154. Nye J. Soft Power and Human Security. Oxford: Oxford University Press, 2021. 276 p.

155. OCHA (UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs). Ukraine Humanitarian Needs Overview 2024. Geneva, 2024. 112 p.
156. OCHA (UN). Ukraine Humanitarian Overview 2024. New York, 2024. 88 p.
157. OCHA Ukraine. Humanitarian Response Overview 2025. United Nations OCHA.
158. OCHA. Humanitarian Transition from Emergency to Recovery. New York, 2024.
159. OCHA. Ukraine Humanitarian Needs Overview 2024. Geneva: United Nations, 2024. 98 p.
160. OCHA. Ukraine: Humanitarian Response Plan 2024–2025. Geneva: United Nations, 2025. 135 p.
161. OECD. Social Cohesion and Resilience after War: Ukraine Focus. Paris: OECD, 2024.
162. OECD. Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. Paris: OECD, 2022.
163. OECD. Trust and Democratic Governance. Paris, 2023.
164. OHCHR (Office of the High Commissioner for Human Rights). Human Rights Situation in Ukraine 2024. Geneva, 2024. 88 p.
165. Owen T. Human Security – Conflict, Critique and Consensus. Security Dialogue, 2004.
166. Paris R. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? International Security, 2001. Vol. 26(2). P. 87–102.
167. Plan International Ukraine. Three Years of War in Ukraine: Education Disruptions and Mental Health Crisis. 2025.
168. Putnam R. Bowling Alone. New York, 2000.
169. Seligman M. Flourish. New York, 2018.
170. Seligman M. Flourish: Positive Psychology and Human Resilience. – New York: Free Press, 2018. 301 p.
171. Sen A. Development as Freedom. Oxford, 1999.

172. Stiglitz J. *Globalization and Its Discontents Revisited*. New York: W. W. Norton, 2018. 512 p.
173. StopFake. *Information Manipulation in the Russian-Ukrainian War*. Kyiv, 2023. 61 p.
174. UN OCHA. *Guidance on Humanitarian-Development-Peace Nexus (operational notes)*. New York/Geneva: OCHA, 2021–2024.
175. UN. *Transforming Our World: Agenda 2030*. New York, 2015.
176. UNDP Ukraine. *Local Community Integration Survey 2024*. Kyiv, 2024. 67 p.
177. UNDP. *Building Resilience for Post-Conflict Recovery*. Geneva, 2023.
178. UNDP. *Human Development and Resilience in Ukraine: Post-War Strategy*. New York, 2024. 96 p.
179. UNDP. *Human Development Report 2021/2022: Uncertain Times, Unsettled Lives*. New York: UNDP, 2022.
180. UNDP. *Human Development Report 2024*. New York, 2024.
181. UNDP. *Human Security and Resilience Framework*. New York: UNDP, 2022. 87 p.
182. UNDP. *Information Resilience in Wartime Ukraine*. Geneva, 2023. 54 p.
183. UNDP. *Resilience Framework*. New York, 2023.
184. UNESCO. *Culture and Creative Industries Report*. Paris, 2023. 88 p.
185. UNESCO. *Culture and Heritage in Post-Conflict Societies*. Paris, 2024.
186. UNESCO. *Damage to Ukraine's Cultural Sites*. Paris, 2024. 36 p.
187. UNESCO. *Education Under Attack: Ukraine Report 2023*. Paris, 2023. 74 p.
188. UNESCO. *Global Citizenship Education*. Paris, 2022.
189. UNESCO. *Higher Education and Science in Times of Crisis: Ukraine*. Paris, 2023. 58 p.
190. UNHCR. *Durable Solutions for Internally Displaced Persons*. Geneva, 2023.
191. UNHCR. *Internal Displacement in Ukraine*. Geneva, 2023. 64 p.
192. UNICEF. *Better Learning and Skills in Crisis Contexts: Ukraine Case Study*. New York: UNICEF, 2024.
193. UNICEF. *Better Learning and Skills*. New York, 2024.

194. UNICEF. Education and Child Protection in Post-War Recovery. New York, 2024.
195. United Nations Development Programme. Human Development Report: New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994.
196. United Nations. Human Security Now. New York, 2003.
197. USAID. Post-War Recovery Frameworks. Washington, 2024.
198. WHO. World Health Report: Building Resilient Health Systems. Geneva: WHO Press, 2022
199. WHO. Mental Health and Psychosocial Support in Post-Conflict Settings. Geneva, 2023.
200. WHO. Psychological Resilience after Conflict. Geneva, 2023.
201. World Bank. Measuring Human Capital. Washington, 2023.
202. World Bank. Resilient Recovery and Reconstruction: institutional arrangements and financing tools (guidance). Washington, DC: World Bank, 2020–2024.
203. World Bank. ReWin Project: Ukraine Community Recovery Report. Washington, D. C., 2023. 112 p.
204. World Bank. Ukraine Recovery and Reconstruction Assessment. Washington, 2024.
205. World Bank; UN; European Commission; Government of Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA) 2 / 3 / 4 (editions). Washington, DC: World Bank, 2022–2025.
206. World Economic Forum. Global Risks Report. Geneva, 2024.
207. World Migration Report. Geneva: IOM, 2024.